

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra psychologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vliv rodiny na školní úspěšnost žáků 2. stupně ZŠ

The Impact of the Family on Learners' Success at Lower Secondary Schools

Anna Pavlů

Vedoucí práce: PhDr. Irena Smetáčková, Ph.D.

Studijní program: Učitelství pro střední školy

Studijní obor: Anglický jazyk – základy společenských věd

2016

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma vliv rodiny na školní úspěšnost
žáků 2. stupně ZŠ vypracovala pod vedením vedoucího diplomové práce
samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále
prohlašuji, že tato diplomová práce nebyla využita k získání jiného nebo
stejného titulu. V Praze dne 9.12.2016

Podpis: .....

Poděkování

Děkuji doktorce Smetáčkové za odborné vedení mé práce, cenné rady a trpělivost.

Také bych ráda poděkovala rodinám, díky kterým jsem získala údaje pro výzkumnou část.

Abstrakt

Tato diplomová práce řeší vliv rodinného prostředí na školní úspěšnost žáků na 2. stupni základní školy. Teoretická část této práce byla vytvořena na základě kompilace a komparace odborné literatury. Praktická část práce obsahuje kvalitativní výzkum. Cílem této části bylo hlouběji prozkoumat vliv rozvodu na školní úspěšnost žáků na druhém stupni ZŠ v předmětech anglický jazyk a občanská nauka. Výzkum byl proveden pomocí polostrukturovaného rozhovoru. Výsledky rozhovorů byly analyzovány a poté porovnány s teorií této práce.

Abstract

This diploma thesis was focused on the influence of family on the school success of lower secondary students. Theoretical part of the thesis was created on the base of compilation and comparison of literature. The experimental part was made by qualitative research. The aim of this part was to explore more deeply the influence of divorce on school success of lower secondary students especially at the subjects English and Civics. The research was realized by semi-structured interview. The answers were analysed and then compared with theory in the theoretical part.

Klíčová slova

Rodina, rozvod, školní úspěšnost, 2. stupeň ZŠ, anglický jazyk, občanská nauka

Key words

Family, divorce, school success, lower secondary school, English, Civics

Obsah

Abstrakt	4
Obsah	5
1 Úvod	7
I. Teoretická část	8
2 Definice školní úspěšnosti a neúspěšnosti	8
3 Příčiny školní neúspěšnosti	10
3.1 Biologicko-psychologické příčiny	10
3.2 Sociálně-kulturní příčiny	11
4 Význam prostředí na vývoj dítěte	12
5 Rodina	17
5.1 Vývoj rodiny	19
5.2 Funkce rodiny	21
5.3 Nefunkční rodina	24
5.4 Afunkční rodiny	24
6 Aspekty rodiny ovlivňující školní úspěšnost dítěte	26
6.1 Funkčnost rodiny	26
Nezralá rodina	26
Přetížená rodina	26
Ambiciózní rodina	27
Perfekcionistická rodina	27
Autoritářská rodina	28
Rodina nadměrně liberální	28
Odkládající rodina	29
Disociovaná rodina	29
6.2 Úplnost rodiny	30
6.3 Vzdělání rodičů	36
6.4 Výchovní styl	38
6.5 Velikost rodiny	39
6.6 Společenská vrstva	40

II. Praktická část	44
7 Cíl výzkumu.....	44
8 Metoda.....	44
9 Výzkumný vzorek.....	45
10 Výsledky sebe prezentace rodin	48
11 Analýza rozhovorů.....	59
11.1 Fungující rodina před rozvodem	59
11.2 Rozdílný vztah dcer k otci a matce	60
11.3 Finanční situace a její změny po rozvodu.....	60
11.4 Hlavní role matky v péči o domácnost a dítě	61
11.5 Změny ve fungování rodiny po rozvodu.....	62
11.6 Reakce dítěte na rozvod.....	63
11.7 Spolupráce rodiny a školy během rozvodu	64
11.8 Změna prospěchu dítěte po rozvodu	65
12 Souhrn a diskuze	65
13 Závěr.....	69
14 Seznam použité literatury	70
15 Seznam příloh.....	72
16 Přílohy	73
Příloha A: rozhovor - rodina Bedřichových	73
Příloha B: rozhovor - rodina Jizerových.....	77
Příloha C: rozhovor - rodina Smědavových	81
Příloha D: rozhovor - rodina Oldřichových.....	84
Příloha E: rozhovor - rodina Harachových.....	87
Příloha F: rozhovor - rodina Kristiánových	90
Příloha G: Rozhovor - rodina Hřebínkových	93
Příloha H: Rodina Černých.....	98

1 Úvod

Tato diplomová práce se zabývá vlivem rodiny na školní úspěšnost dítěte. Domnívám se, že toto téma je stále více aktuální. Mnoho dětí se stává školně neúspěšnými, mají špatné hodnocení, a to i přes své dobré kognitivní předpoklady. Školy tuto situaci často neumí řešit a nemají k tomu potřebné prostředky. Je to právě z toho důvodu, že velký vliv na školní úspěšnost má rodina.

Toto téma mě začalo více zajímat během mé práce učitelky na speciální základní škole. Po působení na této škole jsem zjistila, že více než na diagnóze dítěte záleží na jeho rodině. Děti s lehkými vadami, které mají nepodnětné, neúplné nebo neangažované rodiče, mají často horší školní výsledky a úspěšnost než žáci s těžkými vadami, kteří ale mají úplné, fungující rodiny. Tyto rodiny tráví s dítětem čas, vytváří klidný, bezpečný domov a angažují se ve škole. Ve své práci jsem se snažila zjistit, zda je tato situace podobná u žáků na klasické základní škole a jak velký vliv na školní úspěšnost má neúplnost rodiny a s tím spojené problémy.

Práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. Cílem teoretické části bylo shrnout dosavadní poznatky o vlivu rodiny na školní úspěšnost. Teoretická část nejdříve představuje pojem školní úspěšnost, dále se obecně zabývá vlivem prostředí na osobnost dítěte a nakonec ukazuje vliv rodiny na dítě a školní úspěšnost. Druhá část práce je tvořena kvalitativním výzkumem. V praktické části byl proveden výzkum, který ukazuje, jak měnící se podoba rodiny během rozvodu ovlivňuje školní úspěšnost dítěte ve vybraných předmětech. Ve výzkumu záměrně nebyly přímo zohledněny ostatní aspekty rodiny, jako je sociální status rodiny, výchovný styl nebo velikost rodiny, které také mohou mít vliv na školní úspěšnost žáka.

Pro práci byly využity primárně psychologické literární prameny z oblasti školní úspěšnosti, psychologie dítěte a rodiny. Dále byly využity také sociologické prameny a empirické výzkumy.

I. Teoretická část

2 Definice školní úspěšnosti a neúspěšnosti

Školní úspěšnost je pojem, o kterém se často diskutuje a který je stále nedostatečně objasněn. V této kapitole budou nastíněny různé interpretace školní úspěšnosti. Školní úspěšnost je možné rozdělit na subjektivní a objektivní. Subjektivní úspěšnost je pojímána jako celková spokojenost dítěte a samo dítě je jeho měřítkem, na druhé straně objektivní úspěšnost je dána druhými lidmi. Objektivní úspěšnost je ve školním prostředí chápána jako kooperace a zvládnutí požadavků školy. Školní neúspěšnost ovšem nemusí být vždy absolutní, a proto se autoři zabývají také úspěšností relativní.

Jak již bylo výše řečeno, školní úspěšnost je možné dělit na objektivní a subjektivní. Subjektivní školní úspěšnost neboli školní úspěšnost jako spokojenost žáka apeluje na to, aby se žák cítil dobře v mezilidských vztazích, aby spolehlivě dosahoval dobrých výkonů a aby cítil úspěšnost ve své činnosti. Naproti tomu stojí úspěšnost objektivní, kdy je žák nucen splňovat kritéria daná druhými lidmi, například rodiči, učiteli nebo školou. Pokud naplní daná očekávání, je ostatními nahlížen jako úspěšný.

Objektivní školní úspěšnost (Průcha, Walterová, Mareš, 2001) představuje zvládnutí požadavků, které jsou na žáka kladeny školou, a je vyjádřena žakovým prospěchem. Toto pojetí klade důraz na žáka, jeho nadání, dovednosti a schopnosti. Kašpárková (2009) uvádí, že v užším slova smyslu se za neprospívajícího žáka považuje takový žák, který z jednoho nebo i z více předmětů nedosahuje výsledků stanovených osnovami a klasifikačním řádem. Podle Pavelkové a Hrabala (2010) školní úspěšnost představuje to, jak žák zvládá požadavky školy a jak je svou činností naplňuje. Školní úspěšnost může představovat také ideální školní zdatnost, čímž je chápán soubor socio-psychických dispozic, např. vědomostí, znalostí, dovedností, schopností, učebních stylů nebo motivace, které žákovi umožňují plnit požadavky školy. V souvislosti se školní úspěšností Pavelková a Hrabal (2010) vysvětlují také pojmy školní výkonnost a prospěch. Školní výkonnost je důležitou částí školní úspěšnosti, která se projevuje ve školních výkonech. Ten je objektivně měřitelný. Školní úspěšnost může být vyjádřena prospěchem žáka, na druhé straně je důležité si uvědomit, že prospěch není pouze vyjádřením úspěšnosti, zdatnosti žáka, ale je také informací o osobnostních a mimovýkonových charakteristikách a klasifikačním stylu učitele.

Helus (1979) tvrdí, že častou představu úspěšného žáka reprezentuje takzvaný primus, tedy jedinec, který ve škole vyniká nad ostatními žáky ve většině předmětů a má konstantně dobré výsledky. Polský vědec T. Kotarbinský (In Helus, 1979) vyjádřil ovšem myšlenku, že jedinec, který je označován za primusa, v sobě nese jistou průměrnost do svého budoucího života. Tento názor zakládá na přesvědčení, že úspěšný žák je takový, který je schopen reprodukovat myšlenky a myšlení, které je mu předkládáno, tito žáci jsou také podle Kotarbinského přizpůsobiví, poslušní, loajální a nepřiliš prezentují své vlastní myšlenky. Z těchto protichůdných názorů je vidět, že je důležité si nejdříve ujasnit, co je to úspěšný žák, jak se takový žák projevuje ve škole, jaká jsou kritéria pro úspěšného a neúspěšného žáka. (Helus, Hrabal, Mareš, Kulič, 1979)

Štech (2004) také ukazuje, že úspěšný žák musí být nejen schopný následovat pravidla, ale také vytvářet svá vlastní. Předkládá úspěšného jedince jako takového, který zvládl disciplinaci, a tím se stal autonomním subjektem. Cílem výchovy je podle Štecha formovat jedince, který bude samostatný a odpovědný za své jednání. K tomu, aby byl tento vývoj zajištěn, je nutné, aby člověk prošel identifikací, subjekt si uvědomuje sám sebe skrze druhé osoby. Primárně se dítě identifikuje s matkou jako s nejbližší osobou. Odnětí od rodiny a vstup do školy může být pro dítě bolestivou zkušeností, ale je nutný pro sebeuvědomování dítěte. Dítě se setkává s novými osobami v podobě učitele a spolužáků, učí se novým pravidlům chování, setkává se s novými vzorci chování, vzory a požadavky. Dítě utváří své vlastní já. Štech tvrdí, že k tomu, aby se člověk stal svobodným, samostatným, je nutné se nejdříve podrobit neosobním normám, pravidlům.

Další autoři rozdělují školní neúspěšnost na relativní a absolutní. Kohoutek (1996) tvrdí, že absolutní neboli celková neúspěšnost představuje stav, kdy žák není schopen naplňovat požadavky školy z důvodů nedostatečně rozvinutých intelektových schopností. Absolutní neúspěšnost je poměrně snadno řešitelná, jelikož děti se sníženou inteligencí jsou vyhledávány již před nástupem do základní školy a je jim poté věnována speciální péče, čímž se má zamezit traumatickému zážitku ze školního neúspěchu.

Naproti tomu školní neúspěšnost relativní neboli dílčí je taková, která je zapříčiněna mimointelektovými faktory, které je možné odstranit. Dílčí neúspěšnost může být způsobena například stresovou situací, unavitelností nebo sníženou motivací. Řešení relativní neúspěšnosti je obtížnější, jelikož, jak již bylo zmíněno dříve, se jedná o polykauzální případy, jejichž náprava nebývá jednoduchá a často ani nespadá pod

kompetence školy. Ovšem ať již dílčí nebo absolutní neúspěšnost je nejčastěji způsobena mnoha faktory, pouze málokdy jde o monokauzální záležitost.

3 Příčiny školní neúspěšnosti

Školní neúspěšnost je velmi složitý jev. Kašpárková (2009) tvrdí, že stanovit pouze jednu příčinu žákova neúspěchu je velmi složité a nejčastěji se na špatném prospěchu podílí více faktorů najednou. Jak už bylo řečeno, školní neúspěšnost žáka může mít mnoho příčin, některé stojí na straně žákovy osobnosti, jsou dány sociálním prostředím nebo osobností učitele. Pro přehlednost budou příčiny v této kapitole rozřazeny do dvou velkých skupin, a to příčiny biologicko-psychologické a kulturně-sociální.

3.1 Biologicko-psychologické příčiny

Kohoutek (1996) mezi biologicko-psychologické faktory řadí neuropsychickou nezralost na školu, vývojové fáze, které zvyšují zátěž na metabolismus, percepčně motorické poruchy a řečové vady, nevyhraněnou laterální, lehkou mozkovou dysfunkci, endokrinopatii, stavy po infekčních onemocněních nebo afektivní labilitu. Mezi lehčí obtíže řadí přechodně špatný zdravotní stav, díky kterému má žák výraznou absenci ve škole. To může mít za následek zhoršení školní úspěšnosti. Pokud je dítě zatíženo takovým handicapem, je důležité, aby stanovené cíle byly splnitelné, a tím se předcházelo traumatizaci, snížení motivace a sebevědomí dítěte.

Kašpárková (2009) dále rozděluje biologické faktory zapříčiňující školní neúspěšnost na nedostatky v tělesné oblasti a nedostatky v oblasti intelektuální. Oba tyto faktory mohou mít za následek horší výsledky ve škole. Za závažnější nedostatky v tělesné oblasti se považuje porucha tělesného vývoje a zvýšená náchylnost ke vzniku neuróz. Tělesné nedostatky mohou zapříčiňovat neúspěch žáka přímo, například při nedostatečném rozvoji smyslových orgánů, ale hlavně působí nepřímě, kdy žák získá pocity méněcennosti, bude mít zábrany a je celkově narušena emocionální rovnováha dítěte. Za méně závažný problém se považuje zvýšená nemocnost žáka. Jak již bylo řečeno, takovýto žák má více absencí ve škole, což může mít vliv na jeho prospěch.

Nedostatky v intelektuální oblasti se mohou týkat jak celkové rozumové výkonnosti, speciálních schopností, nedostatků v myšlení, paměti, pozornosti a nedostatečném rozvoji

zájmu o učení. Dále sem patří nízká aspirační úroveň žáka a malá frustrační tolerance vůči překážkám ve škole.

3.2 Sociálně-kulturní příčiny

Sociálně-kulturní příčiny školní neúspěšnosti jsou na straně školního a rodinného prostředí. Tyto faktory mohou být pouze na straně jedné nebo druhé instituce, častěji však vznikají vztahem školy a rodiny a navzájem se ovlivňují.

Rodinné příčiny

Rodinné prostředí významně utváří vztah žáka ke škole, a tak do značné míry předurčuje žakovu školní úspěšnost. V rodinném prostředí jsou pro úspěšnou práci žáka důležité materiální, kulturní a sociální podmínky rodiny. Jako významná byla také prokázána souvislost mezi socio-profesním zařazením rodičů a prospěchem dítěte. Dle Kohoutka (1996) je do školní úspěšnosti také z velké části promítnuta jazyková kultura rodiny, jelikož děti, které doma mluví nespisovně, nářečím, mají ve škole větší problémy. Pokud jde o styly výchovy, které negativně ovlivňují školní úspěšnost žáka, jedná se o styl nedostatečný, ale také rozmazlující, úzkostlivý, ambivalentní, laxní, kontrastní, perfekcionista, protektivní nebo zavrhuje. Tématika vlivu rodiny na školní úspěšnost bude více rozebrána v následujících kapitolách.

Školní příčiny

Sociálně-kulturní faktory se ovšem netýkají pouze rodinného prostředí, ale také prostředí školního. Učitel může významně ovlivnit úspěšnost žáka. Kašpárková (2009) za velmi důležitý se považuje postoj učitele k žákovi. Mezi problematické postoje patří: záporný vztah k žákovi, negativní postoj k neprospívajícímu žákovi, výrazně autoritativní postoj nebo naopak příliš liberální postoj. Významně na žáka také působí didaktické dovednosti učitele. Pokud učitel postrádá nebo nedostatečně ovládá určité didaktické dovednosti, může tím žákovi snížit šance na dobrý prospěch. Učitel by měl být schopen žákům učivo vysvětlit přehledně, srozumitelně, pokud se tak nestane, žáci se musí látce více věnovat samostatně a jsou nuceni memorovat nepochopené učivo. Učitel by také měl respektovat psychologické zákonitosti učení, jako je například navození motivace, systematické opakování učiva a dávat žákům zpětnou vazbu. Učitel, který chce žáky motivovat, by

neměl podceňovat emočně-volní oblast, škola není pouze místem učení, ale měla by rozvíjet celou osobnost žáka.

Existují ovšem také faktory, které nemůže učitel přímo ovlivnit. Ty stojí na straně školy. Do této kategorie patří například materiální vybavení třídy a školy, početnost třídy, skladba žáků ve třídě nebo osvětlení ve třídě.

Kohoutek uvádí (2009), že mezi nejproblematictější příčiny patří narušený vztah rodiny a školy. Z tohoto důvodu může mít žák nedostatečnou školní motivaci, negativní vztah k učiteli nebo záporný vztah k učení. Mnozí žáci jsou ve škole neúspěšní právě z těchto důvodů. Velkou roli tedy hraje jejich postoj ke škole, který může být dán kulturní úrovní rodiny a také celkovou atmosférou rodiny. Nelze ovšem zcela vyloučit ani význam školy, která by měla dbát na prevenci přetěžování žáků a předcházet vyčerpání. Škola by měla vytvořit takové sociálně psychologické podmínky, které podpoří harmonický vývoj jedince a nastaví dobré pracovní prostředí.

4 Význam prostředí na vývoj dítěte

Člověk se člověkem nerodí, ale stává se jím v průběhu svého života. Nezastupitelnou roli ve vývoji jedince má socializace. Díky socializaci člověk získává své místo ve společnosti a rozvíjí se jako bytost společenská. Socializace nikdy nepůsobí pouze jedním směrem, jedinec pasivně nepřijímá, co je mu předkládáno. Děje se vždy v rámci diskuze mezi jedincem a druhými lidmi, společností a také celou kulturou. Toto je také jeden z důvodů, proč se dvě osoby ve stejném prostředí nevyvíjejí zcela stejným způsobem. Díky socializaci si jedinec tvoří obraz o okolí a o sobě, získává svou osobnost a své místo ve světě. V rámci socializace člověk přijímá formy chování, normy, hodnoty, vědomosti a formují se jeho poznávací procesy a osobnost.

Významnou roli v socializaci mají mechanismy sociálního učení, tedy formy učení, díky kterým si jedinec osvojuje předpoklady pro život ve společnosti. Jedinec se učí sociální interakci a komunikaci, přejímá sociální role a zařazuje se do sociálních skupin. Mezi základní mechanismy patří napodobování a zpevňování. Dítě se snaží napodobit své rodiče, starší sourozence nebo své vzory z médií. Pokud je chování dítěte vhodné, žádané, je dítě odměněno, zatímco chování, které je v rozporu s normami, je potrestáno. Jedinec se do vztahů s ostatními lidmi dostává především skrze společnou činnost, jakými jsou například dětské hry nebo zájmová činnost. Díky kooperaci se jedinec učí postupům a

dosahuje výsledků, které by sám nezvládnul. Ve společné činnosti se dítě také učí komunikaci, respektu k druhé osobě, dodržování pravidel a dalším důležitým aspektům lidského soužití. To ovšem neznamená, že individuální činnost nepřináší jedinci žádné socializační aspekty. I pokud dítě čte, sleduje televizi nebo si prohlíží obrazy, získává určitou představu o světě a lidské kultuře. (Čáp, Mareš, 2007)

Socializace probíhá po celý život člověka, nejvýraznější je ovšem v dětství. Nejdříve probíhá v rodině a později v dalších sociálních skupinách, jako je škola nebo zájmové kroužky. Jedinec díky pomoci sociálních skupin může plně rozvinout svou individualitu. Socializace může mít na jedince také negativní a utlumující dopad, pokud je vychováván v nepodnětném a chladném prostředí. Toto téma bude více rozebráno v následujících kapitolách. Nejranější socializace probíhá především prvním sociálním vztahem, tedy vztahem dítěte a primárně pečující osoby. Jedná se o osobu, která dítěti věnuje péči, lásku, uspokojuje jeho biologické potřeby a přináší dostatečné množství podnětů. Nejčastěji je touto osobou matka. Pokud se toto dítěti od matky nebo jiné osoby nedostává, dochází k citové deprivaci, která nepříznivě ovlivní celý další vývoj dítěte (Čáp, Mareš, 2007).

Fontana (2003) ukazuje, že pro pozdější zdravou socializaci dítěte je nutné, aby se dítě připoutalo k pečující osobě, nejčastěji k matce. Připoutání k otci je možné, ale závisí především na času, který otec s dítětem stráví. Připoutání ale není omezeno pouze na rodiče a pokrevní příbuzné, jelikož dítě stejně dobře může přilnout k adoptivním rodičům nebo dobré opatrovnici, pokud mu dávají potřebnou lásku a péči. Nedostatečné připoutání k matce je možné do určité míry kompenzovat ve starším věku, ale i přesto již jedinec může být vážně poznamenán v určitých oblastech. Děti, které se v dětství jistě připoutaly k pečující osobě, jsou vytrvalejší, prokazují větší nadšení nad vykonávanými aktivitami a jsou ochotnější vyhledávat pomoc dospělých. Tyto děti jsou také méně frustrované, úzkostné a naopak jsou více iniciativní a projevují vůdcovské chování. Děti jistě připoutané jsou ostatními vrstevníky a učiteli více oblíbeny než děti, které v raném dětství nebyly připoutány ke své matce. Připoutání ovšem není jediným faktorem ovlivňující dobrý vývoj dítěte. Například výzkumy dokázaly, že dítě se pevněji připoutá k rodičům, které v něm vyvolávají strach a úzkost z okolního světa, jelikož právě pouze rodiče poté představují pro dítě bezpečí a jistotu.

Vágnerová (2001) ukazuje, že nejen vztahem k matce se dítě vyvíjí, ale celé rodinné prostředí, ve kterém dítě vyrůstá, má vliv na jeho osobnost. Možnosti, které dítě má, se

uskutečňují podle podnětnosti prostředí. Kvalitní zkušenosti, které dítě v rodině získá, mohou urychlit jeho vývoj a rozvinou dané možnosti. Při nevhodném výchovném vedení naopak může dítě výrazně poškodit a jeho vývoj zpomalit. Rodina má zásadní vliv na dětskou psychiku, jelikož dítěti zprostředkovává svět, prezentuje mu pohled, jakým se na svět dívat, a pomáhá mu chápat, jaké zkušenosti jsou důležité a které naopak nestojí za pozornost. Rodina je prostředím, které dítěti přináší bezpečí, přijetí a jistotu, díky čemuž dítě získává pocity sebevědomí, které je tolik potřebné pro plné využití jeho schopností ve škole. Rodina do velké míry určuje také zaměřenost dítěte tím, kterých aktivit si cení a ve kterých dítě podporuje. Rodina dítěti ukazuje, které kompetence má rozvíjet, což mohou provádět například slovní proklamací, odměnami a tresty nebo být pro dítě vhodným vzorem, který se bude snažit napodobit. V důsledku dítě vstupuje do školy s již různě rozvinutými schopnostmi a vědomostmi, což ovlivňuje jeho zkušenost se školou a jeho školní úspěšnost. Vstup do školy je pro dítě velkým okamžikem, který si mnoho dětí pamatuje ještě mnoho let poté. Skrze nástup do školy přichází druhá socializace, jelikož dítě vstupuje do nového prostředí, do nové kultury. Dítě se ve škole musí naučit mnoha novým věcem a především získává nové sociální role – roli žáka a spolužáka (Kollariková, 2010). Předěšlé rodinné prostředí může na školní výkony působit jak pozitivně tak negativně. Rozpor mezi ceněnými vlastnostmi a hodnotami v rodině a ve škole může být pro dítě matoucí, tato situace nastává často u dětí z nižších sociálních vrstev, etnických minorit nebo dětí z jiné sociokulturní oblasti. I přes to, že vliv rodiny je významný, není pravdivé, že děti vychovávané stejnými rodiči budou mít stejné školní výkony, jelikož každé dítě je jedinečné, každé dítě je nadáno odlišnými vlohami, intelektem, věkem a pohlavím. Také je nutné říci, že každý vztah je jedinečný, a to platí i pro vztah rodiče a jeho dítěte, rodiče svůj výchovný styl mohou měnit a přizpůsobovat určitému dítěti.

Rodiče, kteří chtějí umožnit dítěti být ve škole úspěšné, se musí svému dítěti věnovat tím, že s ním komunikují, pokládají mu otázky, dávají mu úkoly, rozvíjejí jeho latentní schopnosti. Vágnerová (2010) tvrdí, že děti se špatně rozvinutými schopnostmi měli rodiče, kteří se jim dostatečně nevěnovali a nejevili o ně hlubší zájem. Naopak děti, jejichž rozumové schopnosti se zlepšují, mají rodiče, kteří se o ně zajímají a stimulují jejich vývoj. Pro rozvoj rozumových schopností rodinou je důležité především, aby rodiče dítěti projevovali zájem a podporu, nezájem rodičů snižuje motivaci dítěte, nedostatek pomoci zpomaluje vývoj dítěte, které tak není schopné plně uplatnit své schopnosti. Dále je potřebná dostatečná stimulace a důraz na nezbytnost pracovat. Pokud si dítě během dětství

nevytvoří vhodné pracovní návyky, není schopné ve škole podávat kvalitní výkony. Rodiče by měli mít na dítě realistická očekávání, v případě negativních očekávání dochází k tzv. Golem efektu, kdy se negativní očekávání rodičů stávají skutečnými, naopak v případě příliš vysokých očekávání dítě selhává a cítí se provinile. V obou případech se nesprávné očekávání promítá do sebehodnocení dítěte a to získává negativní vztah k výkonu, tedy i k výkonu školnímu. Děti, kterým se nedostala potřebná péče, mají především snížené verbální schopnosti, jelikož neměly vzor, který by mohly napodobovat. Neumějí plynule vyprávět, nikdo jim nevyprávěl a také to od nich nikdo nevyžadoval. Děti mají nerozvinuté pracovní návyky, nejsou schopné se soustředit a mají nerozvinutou paměť. I kdyby děti měly pro školu dobré předpoklady, často mají malou motivaci k učení, protože jejich rodiče vzdělání nepřipisují dostatečnou důležitost.

Helus (2007) uvádí, že pro správný rozvoj je velmi důležité, aby vychovatelé, rodiče měli vždy na vědomí potenciality dítěte a snažili se je rozvinout, tedy realizovat možné schopnosti, zájmy, postoje a dovednosti. Při nesprávném zacházení mohou být možnosti dítěte potlačeny a dítě pracuje pod své skutečné možnosti. Aby se toto nestalo, je nutné, aby vychovatelé dbali určitých zásad, jako je netraumatizovat dítě strachem, přehnanými reakcemi na jeho projevy. Rodiče by vždy měli vyjadřovat upřímný zájem o dítě a vyvarovat se lhostejnosti, díky které může být dítě buď pasivní, nebo naopak může mít neadekvátní chování, kterým se snaží získat jejich pozornost. Rodiče by také měli dbát na přiměřenou aktivitu dítěte, která nesmí být ani příliš malá ani nadměrná. Při malém vytížení se dítě nudí, nemůže plně uspokojovat své potřeby, naopak při přetížení je dítě vystaveno neúspěchu a únavě. Pro správný rozvoj je důležité, aby dítě postupně přebíralo zodpovědnost za stanovování svých cílů a jejich naplnění. Vychovatelé by měli vštěpovat svým svěřencům hodnotu mezilidských vztahů, aby děti chápaly význam solidarity a hodnotu pomoci. Správně se rozvíjející dítě by mělo mít zdravé sebevědomí, díky kterému může kriticky zhodnotit svou práci a dále rozvíjet své možnosti. V neposlední řadě by dítě mělo umět kreativně myslet, přebírat své povinnosti a zodpovědně jednat.

Jak již bylo naznačeno, pro vývoj dítěte jsou důležité především dvě sociální skupiny, a to rodina a škola. Problém ovšem nastává, pokud se obě skupiny, jejich předávané hodnoty a principy dostanou do rozporu, dítě je potom zmatené a nepříznivě to ovlivňuje jeho další rozvoj a jeho školní úspěšnost. Pokud názory a hodnoty z jedné instituce přenáší do druhé, patrně se setká s nepochopením nebo výsměchem. Nejvíce patrné jsou tyto rozdíly u dětí

pocházejících z etnických menšin. Je vhodné, aby škola nejprve pracovala na dodržování pravidel, která jsou nutná pro fungování dítěte ve škole, snažilo se mu vysvětlit jejich význam nejen ve škole, ale také ve vnějším prostředí a nenutit dítě naráz měnit všechny své navyklé zvyky a způsoby chování. (Fontana, 2014)

5 Rodina

Rodina tvoří jednu z významnějších institucí podílejících se na vývoji jedince a zároveň patří mezi instituce nejstarší. Rodina je institucí, která prošla dlouhým vývojem a je zde již od počátku lidských dějin. Díky této instituci je možné odlišit člověka od jeho biologicky starších příbuzných. Rodina představovala vždy ochranou instituci, která své členy chrání, zajišťuje jim bezpečí před okolním světem. Mezi členy, které tuto ochranu potřebují nejvíce, patří děti. Děti skrze rodinu získávaly, po tisíce let, základní duchovní a materiální hodnoty. Rodina je v nejširším pojetí chápána jako společenství tvořené blízkými i vzdálenými příbuzenskými vztahy. Tyto přirozené vazby měly zajistit ochranu a výchovu dětí, a to i v případech, kdy se o ně nemohli starat vlastní rodiče. Rodina také představovala místo, kde se její členové vzdělávali, získávali základní pracovní a řemeslné dovednosti. Funkce rodiny se postupně zužovaly s tím, jak rostla role státu. Stát postupně začal přebírat některé původní funkce rodiny jako péče o nemocné a staré a začal se více dostávat do sféry soukromé a tedy i do sféry a životů dětí (Pöthe, 1999).

Rodina je zpravidla rozdělována na užší a širší kruh. Užší kruh rodiny tvoří rodiče a jejich děti, zatímco širší rodinný kruh tvoří také příbuzní druhého a třetího stupně, např. prarodiče, tety a strýcové a další. Rodina je tedy skupina osob, které jsou spjaty pokrevními svazky, manželstvím, ale také např. adoptí. Členové rodiny se o sebe navzájem starají a společně utvářejí prostředí, ve kterém žijí. Nejdůležitější péčí je péče rodičů o děti, kteří jsou za ně také odpovědní a starají se o jejich výchovu. Rodiče skrze výchovu pomáhají dítěti v procesu socializace a učí ho začlenit se do dané kultury. Užší rodina prošla v poslední době značnou strukturální změnou a rodina s otcem, matkou a jedním až třemi dětmi přestává být určitou normou. Roste především počet rozvodů a počet dětí narozených mimo manželství. Statistiky ukazují, že v 1. pololetí 2013 se zvýšil počet rozvedených manželství přibližně o jednu desetinu a míra rozvodovosti dosáhla téměř 49 % (Statistický úřad ČR). Přestalo také fungovat, že muž chodí do zaměstnání a žena se stará o domácnost a péči o dítě. V případě širšího rodinného kruhu jde především o pokles jeho významu. Mladé páry se stěhují daleko od svých příbuzných a nemohou plně využívat jejich pomoci. Na druhé straně také klesají tlaky k sociální konformitě, jelikož se užší rodina vymaňuje z neustálé kontroly. Díky změně struktury je zde také větší riziko, že

v případě konfliktů úzkého kruhu se nebude mít kdo věnovat dítěti a jeho péči. Role, které dříve zastávali příbuzní, dnes musí vykonávat sociální pracovníci (Fontana, 2014).

Dobří rodiče by měli nejen vytvářet vhodné rodinné prostředí, ale také komunikovat se školou. Rodiče, kteří mají zájem o výsledky dítěte, ho podporují, pomáhají mu s domácími úkoly a významně přispívají ke školní úspěšnosti dítěte. Smutnou situací na školách ovšem je, že právě rodiče, se kterými učitelé potřebují mluvit, domluvit se na pomoci dítěti, nepřijdou ani jinak nekomunikují s učiteli (Fontana, 2014). Od rodičů se očekává, že budou komunikovat se školou tak, aby zajistili dítěti co nejlepší podmínky pro správnou a úspěšnou školní socializaci. Wyeness (In Kolláriková, 2010) ve svém výzkumu z roku 1997 zjistil, že angličtí učitelé původně za problémové rodiče označovali ty, kteří vykazovali nedostatky v materiální, kulturní nebo sociální oblasti. Postupně se toto označení začalo používat pro rodiče, kteří nespolupracují se školou, zpochybňují správné fungování školy a profesionalitu učitelů. V českém prostředí byl proveden výzkum zaměřený na kontakt rodiny a školy na konci 20. století. Rabušicová (In Kolláriková, 2010) ukázala, že čeští učitelé postrádají vhodné nástroje komunikace se školou a postupují metodou pokus – omyl. Komunikace se ukázala být dobrá pouze na prvním stupni základní školy. Komunikace v této fázi není omezena pouze na otázku ne/prospěchu žáka, ale učitel s rodiči hodnotí celkovou práci s dítětem. Komunikace je snazší, jelikož učivo je srozumitelné pro všechny rodiče a ti se cítí být kompetentní svému dítěti s případnými obtížemi pomoci. Komunikace mezi školou a rodinou v mnoha případech probíhá nepřímě. Učitelé se o žákovi a jeho rodině dozvídají informace podle toho, co dítě v hodině vypráví, jak je připraven, jak tráví svůj volný čas nebo podle oblečení a hygieny. Naopak rodina často hodnotí školu podle úspěšnosti svého dítěte ve škole, podle toho, co dítě o škole a učiteli vypráví nebo jak učitel řeší výchovné problémy.

Rodiče mají kromě komunikace se školou mnoho dalších formálních povinností jako reagování na vzkazy učitele, kontrolu domácích úkolů a žákovské knížky, chození na třídní schůzky a adekvátní reagování na hodnocení žáka. Dále se od rodičů očekává, že své děti budou udržovat v dobrém zdravotním stavu, posílat je pravidelně do školy, a to odpočaté, umyté, vhodně oblečené a připravené na vyučování. Plněním těchto povinností může rodina významně ovlivnit školní úspěšnost svého dítěte (Kolláriková, 2010). Školský zákon zákonným zástupcům dítěte také ukládá povinnost škole sdělit údaje, které jsou

důležité pro další vzdělávání dítěte či jeho bezpečnost, a na vyzvání školy se dostavit k projednání otázek týkajících se vzdělávání žáka.

Stejně jako žák se učí svou novou sociální roli, tak se také rodiče musí postupně učit novou roli rodiče žáka. Rodiče žáka zažívají nové zkušenosti se školou, mnohdy zcela odlišné od těch, které zažívali sami jako školáci. Rodiče mají určitou představu o tom, co znamená být dobrým rodičem, tato představa se ovšem může lišit od definování téhož pojmu školou. Tím se obě instituce mohou dostat do vzájemného rozporu (Kolláriková, 2010).

5.1 Vývoj rodiny

Jednou ze základních institucí společnosti je rodina. Občané moderní společnosti neustále slýchají o tom, jak důležitá je rodina, jelikož tvoří základ státu. Rodina je důležitá instituce a i přesto se v moderní společnosti rozpadá.

Tradiční rodina byla patriarchální. Otec představoval hlavní autoritu a manželka a děti mu byly zcela podřízeny. Děti byly vychovávány tvrdě, bez ohledu na jejich názor, díky čemuž nebyla rozvíjena jejich samostatnost a kreativita. Rozvody byly velmi výjimečné a rodina musela často setrvat v nekonečných krizích a konfliktech. Tradiční rodina žila v širokém rodinném kruhu, v jednom domě žili rodiče, děti, prarodiče a často i vzdálenější příbuzní, což mohlo na jedné straně omezovat soukromí. Na druhé straně mohli ostatní členové rodiny kompenzovat výchovu, pokud rodiče selhávali (Čáp, Mareš, 2007). Keller (2003) ukazuje, že v tradičních domácnostech se řešilo vše spojené s přežitím a také se zde téměř vše produkovalo a totéž spotřebovávalo. Téměř všechny domácnosti byly soběstačné. Domácnosti také zajišťovaly bezpečnost všech svých členů a měly pravomoci v rozsuzování členů. Jednotlivé domácnosti měly také funkci sociální. V domácnostech docházelo k socializaci dětí, ale také k profesní socializaci. Členové domácnosti často prožili celý život pouze mezi příbuznými členy, kteří jim poskytovali pomoc a ochranu. Pro tradiční společnosti bylo toto přetrvávání v rodině typické. Tyto společnosti nepřijímaly nic cizího, neznámého. Jedinými institucemi, které nebyly realizovány na úrovni domácnosti, byly církve a armáda.

Postavení žen v těchto společnostech nebylo příliš vysoké, jelikož v těchto dobách vrcholila mužská nadvláda. Ženy sloužily především jako prostředek, kterým bylo možné upevnit spojení mezi různými domácnostmi. Muži byli ti, kdo rozhodovali o ženách,

a upevňovali si tím moc ve své domácnosti. Ženy byly pouhým prostředkem vlastněným muži své domácnosti. Aby domácnosti mohly být funkční, musely být pevně a stabilně organizované z hlediska dělby moci a authority. Tato vynucená soudržnost rodin byla jedním z hlavních důvodů jejich nerozpadavosti. Roli hrála také náboženská dogmata. Dalším důvodem bylo, že rozvod v tradičních společnostech byl riskantnější než v moderních společnostech, jelikož najít si nového partnera bylo mnohem obtížnější.

Teorie J. Kellera (2003) se snaží ukázat vysvětlení, které popisuje krizi rodiny zapříčiněnou vnějšími vlivy a tlaky, které vytvořila moderní společnost především díky centralizaci moci. Moderní stát vytvořil specializované instituce, které převzaly pravomoci dříve patřící jednotlivým rodinám. Tím domácnosti ztratily vnitřní soudržnost a solidaritu. Rodinám zůstaly pouze ty funkce, které stát neshledává důležité pro své fungování – jako je například výchova dětí. V moderní společnosti byly zrušeny sociální bariéry, a tak již není tak těžké najít si nového partnera. Tomu napomáhá také zvýšená mobilita, zkracování vzdáleností a překonání strachu z neznámého. Pozice žen se v moderní společnosti zlepšila, ale i tak zůstaly v podřadném postavení vůči mužům, kteří disponovali veškerou mocí.

Dvacáté století výrazně ovlivnilo strukturu rodiny, která se stala více partnerská a demokratická. Tato nová rodina přináší i nové problémy. Ženám přináší pracovní uplatnění, ale péče o domácnost je stále chápána jako povinnost především žen. Díky tomu se stávají velmi vytíženými. Rodiče se častěji setkávají s rozpaky nad výchovou, co je dobré trestat a co ne, nejsou si svým výchovným stylem zcela jisti, jelikož na ně působí mnoho vnějším vlivů. Nová rodina je více volná, až do té míry, že je možné setkat se všemi typy rodin, tedy rodinou patriarchální, demokratickou nebo určitými přechodnými formami, a je nesnadné mluvit o jednotné formě rodiny. Mezi trendy, které jsou výrazné oproti tradiční rodině, patří:

- nárůst rozvodovosti rodin,
- péče o děti svobodnými matkami,
- až tři pětiny dětí prožijí alespoň část svého dětství v neúplné rodině,
- partneři nevstupují do manželského svazku (Čáp, Mareš, 2007).

Tyto trendy potvrzuje také Český statistický úřad a uvádí, že mezi hlavní trendy současné rodiny patří pozdější odchod dětí od rodin, odkládání narození prvního dítěte, nárůst

alternativních forem soužití a zvyšující se rozvodovost. Děti odcházejí od rodičů později, což vede k uzavírání manželství a založení rodiny až ve vyšším věku. V případě mladých manželství se rozšiřuje trend, kdy se po vstupu do manželství odkládá narození prvního dítěte. Zatímco v roce 1995 bydlelo u rodičů 15,1 % žen a 32,2 % mužů ve věku 25–29 let, do roku 2013 se tento podíl u žen zdvojnásobil (na 31,1 %), u mužů dosáhl téměř 50 %.

Partneři stále častěji volí jiné soužití než manželský svazek, tyto formy jsou ovšem stále považovány za přechodný stupeň. V letech 2009–2013 žilo v průměru 77,1 % žen ve věku 35–39 let v partnerské domácnosti a podíl nesezdaných soužití činil pouze 13,1 %. Naopak ve věkové skupině 20–24 let žilo v partnerské domácnosti pouze 19,5 % žen, z toho 69,1 % v nesezdaném soužití. Ukazuje se také, že život v manželském svazku volí častěji vysokoškolsky vzdělané osoby. Na druhou stranu nejnižší podíl tohoto typu soužití je zaznamenán u osob se základním či středním vzděláním bez maturity. V případě partnerského vztahu vysokoškolsky vzdělaných osob ve věku do 35 let žilo 73,4 % v sezdaném svazku, pouze 26,6 % v nesezdaném svazku (Český statistický úřad).

5.2 Funkce rodiny

Rodina od nedávna plní důležité funkce pro život jedince i celé společnosti. Rodina zajišťuje biologickou a sociální reprodukci člověka, rodině náleží péče o dítě, stará se o jeho socializaci a předává mu vědomosti a hodnoty nabyté generacemi. Rodina představuje jedno z mála, ne-li jediné prostředí, které dítěti poskytuje ideální podmínky pro správný rozvoj a socializaci, což se odráží také ve vzdělávací úspěšnosti dítěte. Rodina je ale také jednotkou ekonomickou. Rodina má vykonávat funkci ochranou, starat se o své členy v případě nemoci, ohrožení a jiných krizových a zátěžových situací. Mezi důležitou funkci rodiny patří také funkce kontrolní, jelikož rodina hlídá chování a jednání členů rodiny, ve správném případě zajišťuje dodržování pravidel celé společnosti, v horším případě vede členy k chování protispolečenskému. V neposlední řadě je rodina místem, kde jednotliví členové mohou prožívat své radosti, smutek a důležité osobní vztahy. Jednotlivé rodiny plní biologické a sociální funkce v různé míře a formě. Zatímco jedna rodina své členy podporuje v jejich vývoji, jiná rodina může vývoj jedince brzdit a narušovat jej (Čáp, Mareš, 2007).

Procházka (2012) dělí základní funkce rodiny na biologicko-reprodukční, sociálně-ekonomickou, výchovnou, socializační, emocionální a rekreační. Helus (2007) tvrdí, že

není nutné, aby všechny funkce byly vždy přítomné. Některé z funkcí jsou zastoupeny pouze v určité vývojové fázi, jiné přetrvávají bez ohledu na věk dítěte.

Biologicko-reprodukční funkce patří mezi nejdůležitější funkci. Rodina je považována za ideální prostředí pro reprodukci druhu. Některé dnešní rodiny tento typ funkce často zcela zavrhnou a vědomě odmítají mít děti. Mezi nejčastěji uváděné důvody patří, že dítě je příliš velkým zásahem do kariéry, finanční situace, narození dítěte by mohlo ovlivnit vztah mezi partnery nebo to, že narození dítěte s sebou nese jistá zdravotní rizika. Existuje ovšem také teorie, že tito lidé nejsou dostatečně zralí převzít odpovědnost za jiný lidský život a svým postojem pouze maskují strach.

Sociálně-ekonomická funkce není závislá na přítomnosti dětí v rodině. Rodina funguje ve společnosti jako ekonomický subjekt, ve kterém je společně zajišťována materiální existence jednotlivých členů. Rodina je také na trhu významným spotřebitelem a může se jednat také o nositele ekonomických hodnot, pokud se jedná např. o rodinné podniky.

Další funkcí rodiny je funkce výchovná. Tuto funkci zpravidla zajišťují rodiče péčí o své dítě. Předávají mu hodnoty, návyky, zkušenosti a stávají se pro své děti výchovným modelem. Za základní podmínky pro to být dobrým rodičem je považováno být zralou osobností a láskyplný vztah k dítěti. Jednotlivé styly výchovy se velmi liší a každá rodina má svůj jedinečný výchovný styl. Výchovné styly budou podrobněji rozebrány v následujících kapitolách.

Socializační funkce se projevuje zejména v tom, že rodina pomáhá dětem přizpůsobit se okolnímu světu. Učí je návyky a způsoby chování dané společností tak, aby děti mohly lehce přejít z rodinného prostředí do prostředí nového, do širšího světa. Mezi důležité faktory patří ekonomické podmínky rodiny, ale také kulturní a materiální kvalita rodiny. Matějček (2002) ukazuje, že dítě v rodině získává určitou sociální roli, jako je například šikovná holčička nebo talentovaný chlapec, pokud se dítě s touto rolí identifikuje, může prožívat uznání a získat pocit, že někam patří.

Dítěti nestačí pouze prostředí bezpečné a láskyplné, ale rodina musí dítěti také poskytovat dostatečný akční prostor, prostor pro seberealizaci, takový, kde se stává samo sebou, objevuje své možnosti a nadání. Dítě se ovšem nestává samo sebou pouze ze zkušenosti se svou osobou, ale také přejímá vzorce chování ostatních a především členové rodiny se pro něho stávají vzory. Dítě se učí napodobovat rodiče, přemýšlet o jejich chování, a tím získává svou vlastní osobnost. Pro jedince je důležité, že se v rodině setkává s různými

generacemi, tedy rodiči, prarodiči, mladšími nebo staršími sourozenci, a díky tomu je schopné lépe získat představu o světě a širším okolí. (Helus, 2007)

Emocionální a ochranná funkce je zcela zásadní a nezastupitelná. Jedinec v prostředí rodiny zakouší pocity lásky a bezpečí. Je to jedna z klíčových funkcí pro další emoční vývoj jedince. Pokud tato funkce není naplněna, může mít jedinec celoživotní problémy přijímat a vyjadřovat lásku. Rodina by měla být místem, kde každý její člen najde nejen emocionální, ale také fyzické útočiště. Pro tuto potřebu bezpečí je nutné budovat jistotu vztahu, bezvýhradné přijetí, které zakládá důvěru k okolnímu světu. Je důležité, aby dítě bylo přijímáno takové, jaké je. Helus (2007) uvádí, že v nejranějším období dítěte rodina uspokojuje především potřeby primární, tedy potřebu jídla, pití, pohodlí, ale také potřebu bezpečí nebo přiměřeného množství podnětů. Díky tomu, že v rodině se členové nemění, může dítě snadno k prostředí přivyknout, prožívat jej a vcítit se do členů, ale také ostatní členové mu mohou věnovat zcela individualizovanou péči. Takto příznivý rozvoj nemůže nastat v prostředí, kde se v péči o dítě lidé střídají a nemohou mu věnovat plnou a bezvýhradnou péči. Tyto děti bývají více ustrašené, jsou méně spontánní a potencionální rozvoj se aktualizuje v menší míře. Neméně důležitou funkcí pro dítě je uspokojení potřeby přináležitosti dítěte. Pouze v rodině se dítě může identifikovat s prostředím a jeho členy. Jde o prostředí, kterému může bezmezně důvěřovat, spoléhat se na něj a díky tomu se vytváří bazální životní jistoty. Díky této jistotě je jedinec ochoten vstupovat do dalších mezilidských vztahů. Lidé, u kterých bazální jistota nebyla vytvořena, mívají komplikované vztahy po celý život. Pöthe (1999) ukazuje, že rodina pozbyla mnoho svých funkcí, ale funkce ochrany dětí stále přetrvává. Tvrdí, že rodina má pro vývoj dítěte zásadní význam, nejen fyzický, ale také psychický. Děti žijící dlouhodobě mimo rodinu vykazují duševní poruchy, trpí depresemi, závislostmi na návykových látkách a úzkostnými poruchami častěji než děti vyrůstající ve fungujících rodinách.

Rekreační a regenerační funkci rodiny je možné vztáhnout na všechny členy rodiny, ovšem nejzásadnější význam má opět pro děti. Rodina ve velké míře zajišťuje, jak dítě tráví volný čas, jakým aktivitám se věnuje. Je také důležité, jak volný čas tráví celá rodina, kolik času tráví společnou aktivitou či jak je organizována rodinná dovolená. Pokud není čas dítěte vhodně naplněn, je možné, že se dítě uchýlí k méně prospěšným činnostem, jako je příliš časté hraní her na počítači, komunikace přes sociální sítě nebo toulání se bezcílně ulicemi města (Procházka, 2012).

5.3 Nefunkční rodina

Jak již bylo řečeno, rodina má mnoho důležitých funkcí z hlediska péče o dítě, ovšem ne každá rodina všechny tyto funkce plní, a je tedy nutné rozdělit rodiny podle jejich funkčnosti s ohledem na vliv na vývoj dítěte. Rodiny je možné podle Heluse (1987) rozdělit do pěti kategorií – stabilně funkční, rodiny s přechodnými, více či méně závažnými problémy, problémové rodiny, dysfunkční rodiny a rodiny afunkční. Rodiny stabilizovaně funkční dítěti poskytují bezpečné prostředí, které je zcela vyhovující pro socializaci dítěte a jeho zdravý vývoj. Dále existují rodiny, které poskytují dítěti vše, co potřebuje, a pouze občasně se u nich objevují problémy, které jsou ovšem řešeny a mohou i vztahy mezi členy rodiny ještě více upevnit. Problémy mohou vznikat v důsledku osobního selhání nebo vnějších událostí, často se vyskytují během dospívání dítěte, v důsledku špatné finanční krize nebo dočasných neshod mezi manžely. Tyto problémy, které mohou být pro členy rodiny velmi náročné, nejsou většinou traumatizující. Závažnějším typem rodin je typ problémový, u těchto rodin už nejde o pouhé izolované problémy, ale je zde hlubší problém v plnění funkcí spojené s péčí o dítě. Tyto rodiny často končí rozvodem manželského páru. I u problémových rodin není nutné, aby byly děti výrazně postiženy, zatímco u rodin dysfunkčních jsou děti ve vážném ohrožení. Rodinám často musí být poskytnuta pomoc zvnějšku, která je ovšem mnohokrát nepochopena a rodiny ji berou pouze jako přítěž. Tento typ rodin bývá zatížen alkoholismem rodičů, dlouhými neřešenými krizemi, jsou to rodiny s podprůměrným příjmem nebo se členy, kteří trpí psychickými či jinými poruchami. Poslední skupinou rodin jsou rodiny afunkční, tyto rodiny nejen že dítěti nepomáhají v jeho rozvoji, ale přímo jej ohrožují. Rodiče mohou mít vůči dítěti negativní postoj, jsou zde nahromaděny patologické jevy. Řešení problémů není možné v rodině, a je tedy nutné soudně dítě z rodiny odejmout a předat do náhradní péče.

5.4 Afunkční rodiny

Rodiny, kde se dítěti nejen nedostává dostatečné péče, ale jeho vývoj je přímo ohrožován, jsou rodiny, kde je dítě zanedbáváno a v extrémních případech až týráno. Podle definice se za týrání považuje nepřiměřené fyzické trestání, zatímco zanedbání označuje nevšímavost rodičů vůči potřebám dítěte. I přestože týrání může mít pro dítě tragické následky,

z hlediska vývoje je hůře hodnoceno zanedbávání, kdy je dítě přehlíženo. Týrané děti jsou pro rodiče stále interakčními partnery, dítě se má od koho učit a alespoň v některých oblastech může rodič pro dítě představovat napodobitelný model. Týrané děti jsou často agresivní nebo naopak ustrašenější než jejich vrstevníci, ale rozvoj jejich rozumových schopností může probíhat podobným způsobem. Horší situaci prožívá dítě extrémně zanedbávané, které pro rodiče neexistuje, neprobíhá zde komunikace a dítě se nemá od koho učit základním dovednostem. Tyto děti jsou opožděny ve vývoji řečových dovedností, jsou častěji nemocné, a to mnohdy i ze zanedbané výživy, jsou apatičtí vůči svému okolí, špatně navazují kontakty s vrstevníky a mají nedostatečný soucit s druhými lidmi. Existují také případy částečného zanedbání, kdy je o dítě nedostatečně pečováno pouze v některých oblastech, a tedy také jeho vývoj je méně poznamenán.

Týrání i zanedbávání poznamenává dítě po stránce vývojové, emoční i tělesné. Rodiče, kteří se týrání a zanedbávání dopouštějí, jsou často velmi impulzivní, se sklony k agresivitě, častěji se také u nich vyskytují tělesné handicapy, snížená inteligence, duševní nemoci nebo silná nespokojenost s vlastním životem. Rodiče jsou k dětem velmi kritičtí, odmítaví a v rodině vládne nepřátelská nálada. Požadavky, které rodiče na děti kladou, jsou mnohdy nerealistické a přehnané, čímž ještě více snižují sebehodnocení dítěte a s tím také jejich výkony. Děti, u kterých je zjištěno závažné porušení péče, je nutné z rodiny odebrat a dát do náhradní péče. Poté je započata psychoterapie, která má dětem navrátit jejich sebedůvěru. V posledních letech se objevily také pojmy týrání emoční a sexuální. Emoční týrání představuje chladný až nepřátelský vztah rodiče k dítěti. Sexuální zneužívání se nejčastěji dopouštějí rodiče nebo blízcí příbuzní. Oběti sexuálního zneužívání mají v dospělosti problémy s navazováním vztahů, mohou se k opačnému pohlaví chovat až nepřátelsky. Zjišťování i náprava vývoje dítěte bývá velmi složitá a pro dítě často stejně traumatizující jako samotné zneužívání, policisté a psychologové tedy musejí být velmi citliví (Matoušek, 2003).

6 Aspekty rodiny ovlivňující školní úspěšnost dítěte

6.1 Funkčnost rodiny

Nezralá rodina

Lidé, kteří mají dítě i přes to, že jsou na to příliš mladí a nepřipraveni na náročnou péči, mohou dítěti značně uškodit. Často se u takových párů objevuje pocit, že dítě tvoří určitou překážku, přílišný závazek, který jim neumožňuje plně si užít života, a tvoří si tak k dítěti negativní postoj. Nezralost se může projevovat v oblasti životních hodnot a životního způsobu. Tito mladí rodiče ještě nemají ujasněné své životní plány, mnohdy mají stále ještě nepřiměřený, nerealistický náhled na svět, jsou zvyklí odkládat své povinnosti a často ještě zcela nepřebírali odpovědnost sami za sebe a částečně o ně stále pečují rodiče. Tato nahodilost, spontaneita, nerozhodnost má velký vliv na dítě a jeho rozvoj. Nezralost se může projevovat také v oblasti zkušeností, kdy si mladý pár nedokáže domyslet a představit mnoho skutečností, a tedy nejsou schopni odhadnout, jak velký dopad některé události, jevy mohou mít na dítě. V neposlední řadě může být nezralost viděna v oblasti afektivní. Mladí nezralí lidé jsou více nestabilní ve svých citových projevech a nejsou schopni pro dítě vytvořit klidné prostředí, ve kterém by se dítě cítilo klidně a pohodlně. Takové děti mohou být samy přecitlivělé, neklidné.

Přetížená rodina

Nejenom děti nezralých rodičů mohou mít problémy ve škole a se školní úspěšností, ale také děti rodičů, kteří jsou zralí, připraveni na výchovu dítěte, zkušené a dokonce i vysoce vzdělané, u těchto rodin se vyskytuje problém takzvané přetíženosti. Zátěž na každého působí individuálně a nelze tedy říct, kdy je aktivita rodičů škodlivá a kdy je v normě, jelikož každý má jinou toleranci vůči zátěži. Jedinci mohou být přetíženi konflikty v rodině mezi manželi, s prarodiči, ale i mimo ni například pracovními nebo sousedskými spory, které se ovšem do rodinného prostředí také promítají. Často je přetížení způsobeno ekonomickou stránkou a obavami z budoucnosti. Problémy mohou přijít také s narozením dalšího dítěte, kdy se rodiče musí plně věnovat novorozenci, ale na druhé straně také nechtějí zanedbat ostatní děti. Pro děti z těchto rodin je důležité, aby se nekumuloval

neúspěch také ve škole. Učitel by tedy měl dbát na speciální pomoc jedinci, aby se výrazně nezhoršil jeho školní prospěch. Pokud se dítě nehorší ve škole, může to mít také vliv na rodinu, která se nepropadá ještě do větší krize z pocitu nedostatečné péče o dítě a naopak se uklidní, že jejich momentální krize nemá výraznější dopad na dítě a jeho rozvoj.

Ambiciózní rodina

U dalšího typu rodiny by se mohlo zdát, že právě zde má dítě ideální podmínky pro školní úspěšnost, není tomu ovšem tak. Ambiciózní rodiče si velmi zakládají na své kariéře a jejím vzestupu, ale také na výkonnosti a vynikání v ostatních oblastech, například ve sportu, cestování, v nadstandardním materiálním vybavení. Děti z těchto rodin mají všeho nadbytek, ale často strádají v citové a sociální oblasti, rodiče na děti nemají potřebný čas a vynahrazují jim to dárky. Tito rodiče si také nepřipouštějí, že školní neúspěšnost jejich dítěte by mohla být spojena s jejich výchovou, jelikož mají dojem, že dítěti dávají vše a i mnoho navíc.

Perfekcionistická rodina

Zatímco ambiciózní rodina klade velké požadavky především na rodičovský pár, perfekcionistická rodina vytváří neustálý tlak na dítě a jeho výkonnost. Dítě podle představy rodičů musí vynikat nad svými vrstevníky, musí být lepší a neustále se zlepšovat. I přes to, že se tento požadavek zdá být pro dítě prospěšný, je velmi problematický, jelikož požadavky jsou často v rozporu s jeho schopnostmi, zájmy a vnějšími možnostmi, např. dítě nemá potřebné vybavení, klid na učení nebo dostatek času. Dítě tak musí vyvinout nadměrné úsilí, aby požadovaného výsledku dosáhlo. Díky tomu se u dítěte projevuje celková vyčerpanost, úzkosti, a to poté dále snižuje žákovu školní úspěšnost. Toto selhání v očích rodičů také může výrazně zhoršit vztah mezi rodiči a dítětem, dítě se cítí nedoceněné, nevyhovující, má výčitky a buduje se u něho nízké sebevědomí a pocit nejistoty, zatímco rodiče jsou zklamáni svým dítětem a připisují neúspěch malé snaze ze strany dítěte.

Autoritářská rodina

Autoritářští rodiče rozhodují a přikazují bez ohledu na potřeby nebo názor jejich dítěte. Dítě v takovéto rodině nemá právo se samostatně rozhodovat, být spontánní a nést za svá rozhodnutí zodpovědnost. Děti z autoritářských rodin mají nenaplněnou potřebu seberealizace, která může být projevována různými způsoby. Dítě může být apatické, bez zájmu, vzdát se vlastního rozhodování. Takové dítě může mít také nekontrolované výbuchy vzteku, které plynou z nahromaděného odporu a vzteku proti výchovnému stylu rodičů. Tento vztek může být také směřován proti ostatním jedincům. Dítě může začít být negativní, asociální nebo protisociální vůči svému okolí a především vůči autoritám. Agresivní chování jedince se také rozvíjí v důsledku trestů, psychických nebo fyzických, které autoritářští rodiče často používají. Pomocí trestů se snaží zlomit osobnost jedince a donutit ho k naprosté a automatické poslušnosti. Děti z autoritářských rodin jsou ve škole buď vylekané, zakřiknuté, nenavazují sociální vztahy, nebo jsou naopak výrazné svou agresivitou a záľudností.

Rozmazlující rodina

Rodiny rozmazlující neboli protekcionistické se snaží vždy vyhovět přání dítěte, splnit všechny jeho přání a požadavky. Dítě v takové rodině nemusí vyvíjet zvláštní úsilí pro dosažení svých cíľů, nemusí se překonávat. Existují tři typy rozmazlující rodiny. První typ je protekcionismus útočný, tyto rodiče své děti brání kdekoli, bez zkoumání opravdových příčin. Často se tak rodiče dostávají do konfliktu s učiteli, kteří jejich děti nechápou, dostatečně se nesnaží nebo jsou na dítě tzv. zasednutí. Druhý typ je protekcionismus soucítící, tyto rodiče nejen že své dítě nekriticky brání, ale také s ním prožívají jeho křivdy. Posledním typem je protekcionismus služebný, kdy se rodiče stávají podřízeni touhám a přáním jejich dítěte, snaží se mu vždy ve všem vyhovět. Tato situace může dojít až do fáze, kdy se dítě cítí nadřazené rodičům a ostatním autoritám. To může výrazně zhoršovat vztah dítěte a učitele a mít dopad na jeho vzdělávání.

Rodina nadměrně liberální

Dítě v rodině nadměrně liberální má přílišnou volnost a chybí mu pevný řád, který by mu pomáhal rozhodovat se z dlouhodobého hlediska. Dítěti chybí jasně vytyčené výchovné cíle, dítě si často neví rady s přemírou volnosti a selhává ve svém rozvoji a také ve školní

úspěšnosti. Dítě, které není zvyklé na pevný řád a principy, může být líné, egoistické, sobecké. Děti z těchto rodin často mohou získat pocit naprosté výjimečnosti v rodině a přestávají své rodiče poslouchat, nedovolují jim jakkoliv se vměšovat do jejich záležitostí a neváží si svých rodičů.

Odkládající rodina

Tento typ problémové rodiny je možné pojmut také jako určitý nadřazený typ, jelikož rodiny, ať již ambiciózní, nezkušené nebo s jinými problémy, často řeší nastalou situaci odložením dítěte. Nejčastěji je dítě odkládáno k prarodičům, vzdálenějším příbuzným, ale také kamarádům, známým. Zařizují dítěti nadměrné množství zážitkových a zájmových pobytů. Příliš časté střídání prostředí a lidí může v dítěti vzbudit pocity nejistoty, ztrácí pocit bezpečí, jistoty domova. U těchto dětí může také dojít ke vzniku deprivčního syndromu.

Disociovaná rodina

V tomto typu rodiny jsou vážně narušeny vztahy, a to buď vnější, vnitřní, nebo oboje. Rodiny, které mají narušené vnější vztahy, jsou od svého okolí izolované nebo s ním mají konfliktní vztahy. Izolované rodiny se nestýkají s jinými rodinami, přáteli, jsou velmi uzavřené a mohou být také vůči vnějšímu okolí negativní až nepřátelské. Často je toto chování převzaté ze své rodiny, ale může být způsobeno také špatnými předchozími zkušenostmi nebo určitými vlastnostmi jedinců, jako je zvýšená nedůvěra, malé sebevědomí nebo pocit nejistoty. Naopak rodiny s konfliktními vztahy často navazují vnější vztahy, ale tyto vztahy jsou krizové, negativní. Tyto rodiny mají neustále potřebu proti něčemu protestovat, ohrazovat se, odvolávat se a mnohdy jsou jejich požadavky zcela proti zájmům a přání okolí. Oba typy rodin s narušenými vnějšími vztahy se snaží omezit sociální činnost dětí s okolím, které je tak důležité pro správný rozvoj jedince. Dítě získává zkreslenou představu o okolním světě a cizích lidech. Tyto děti bývají více nepřátelské vůči všemu novému, jsou nedůvěřivé, uzavřené do sebe, mají neustálou potřebu se bránit a útočit. Pro tyto rodiny může být vstup do školy jejich dítěte velmi problematický, jelikož to narušuje jejich izolovanost a nutí je navazovat nové vztahy např. s třídním učitelem. Učitel by měl být velmi trpělivý a nenapomáhat rozšiřování izolace dítěte. Druhým typem jsou rodiny s narušenými vnitřními vztahy, tedy vztahy uvnitř rodiny. I zde mohou vztahy

mezi členy být buď velmi izolované, nebo konfliktní. Izolované vztahy vznikají v důsledku nadměrného soustředění se členů na své vlastní zájmy a záležitosti. Tito členové jsou k ostatním lhostejní bez hlubšího zájmu o ostatní. I přes to, že vztahy mohou být bez konfliktů, klidné, jsou až příliš korektní a formální bez vřelosti a dítě může výrazně citově strádat. Oproti tomu rodiny s narušenými vnitřními vztahy s konfliktní povahou trpí neustálými hádkami a napětím mezi jednotlivými členy. Rodiče, kteří se hádají, mají tendenci manipulovat s dětmi, získat je na svou stranu a také zranit svého partnera skrze dítě. Děti jsou krizí mezi rodiči často traumatizovány, bojí se o budoucnost své rodiny a navíc také získávají nesprávné vzory jednání (Helus, 2007).

6.2 Úplnost rodiny

Neúplné rodiny se definují jako rodiny pouze s jedním rodičem a jedním či více dětmi. Neúplná rodina může vzniknout z více příčin, například rozchodem, úmrtím jednoho z partnerů, ale v dnešní době je často také situace, kdy je neúplná rodina již od samého počátku. Jedná se o situace svobodných matek bez partnera. Počet neúplných rodin narůstá, v roce 1991 byla každá šestá rodina neúplná, v roce 2001 již každá čtvrtá. V roce 2013 míra rozvodovosti dosáhla téměř 49 %. Dvě třetiny neúplných rodin zaopatřují jedno závislé dítě. Jak už bylo řečeno, větší část tvoří neúplné rodiny, kde dítě po rozpadu zaopatřuje žena, až v 88 %. Ve 12 % stojí v čele rodiny muž. Dále je také významné, že až 17,5 % neúplných rodin má v čele ekonomicky neaktivní osobu, z čehož je 90 % nezaměstnaných matek. Pro další výchovu je také důležitá ekonomická situace rodiny. Výzkumy z roku 2002 ukazují, že v neúplných rodinách je průměrný měsíční příjem 4000–5000 na osobu. V úplných rodinách je tento měsíční příjem 6000 – 8000 Kč na osobu. Mezi 10 % nejchudších rodin je 43 % rodin neúplných. V České republice se tedy ukázalo, že existují dvě velké skupiny s nejnižšími příjmy, a to samostatně žijící důchodci a neúplné rodiny. Pro ekonomickou situaci rodiny je také důležitý věk jejích členů, jelikož se předpokládá, že dítě do 15 let je méně finančně náročné než starší členové. Rozdíly jsou ale například ve vybavenosti domácnosti, jelikož přítomnost dětí vyžaduje například mikrovlnou troubu nebo počítač, které se v domácnostech důchodců nevyskytují (Dudová, Hastrmanová, 2007). Tyto údaje částečně potvrdila také zpráva vlády z roku 2015, která se zabývala ekonomickými důsledky rozvodu pro ženy a muže. Zpráva ukazuje, že v České republice existuje rodinná dělba práce, muži se věnují více zaměstnání a podnikání, ženy se více koncentrují na péči o děti, příbuzné a domácnost. V případě rozvodu je tak větší nepříznivý ekonomický dopad na ženy než na muže. Rozvedené ženy následně čelí

výrazně vyšší míře ohrožení chudobou. Nové domácnosti rozvedených žen mají průměrně nižší příjmy i výdaje než domácnosti mužů. Rozvedené domácnosti také mají větší problémy vyjít se svými příjmy. Rozdíly v příjmech mezi rozvedenými a sezdanými domácnostmi se ještě více prohlubují u domácností s dětmi. Pokles příjmů po rozvodu má částečně vyrovnat výživné. Statistická zjištění ovšem ukazují na to, že vyměřené výživné neplatí více jak jedna třetina rozvedených, kterým je povinnost uložena, což se dále negativně projevuje na ekonomickém postavení rozvedených osob pečujících o svěřené dítě, kterými jsou v 87 % ženy.

Zhoršení ekonomické situace je pouze jedním z důsledků rozvodu, dalším důsledkem mohou být výchovné problémy dítěte nebo emocionální nestabilita. U dětí s výrazně problematickým chováním bylo ukázáno, že pouze každé třetí dítě pochází z úplné rodiny. Není ovšem zcela jasné, zda toto chování odráží nepřítomnost jednoho z rodičů, nebo ekonomickou situaci rodiny. (Dudová, Hastrmanová, 2007)

Výsledky výzkumu také potvrdily, že mladiství, kteří předčasně opustili vzdělávání a jsou dlouhodobě evidováni jako nezaměstnaní, vyrůstali častěji v neúplných rodinách než většinová populace. Celkový podíl dětí vyrůstajících v neúplných rodinách tvoří asi 24 %, v rámci sledovaného vzorku dosahoval podíl dětí z neúplných rodin téměř 40 %. Z čehož asi 32 % žilo pouze s matkou, 5 % pouze s otcem a zbylé 4 % vyrůstaly zcela mimo rodinu (Matějů, Straková, Veselý 2010).

Helus naopak tvrdí, že neexistují dostatečné důkazy pro tvrzení, že děti pouze s jedním rodičem mají horší výsledky než děti z úplné rodiny. Pro vývoj jedince je důležité především láskyplné, vřelé prostředí, které se orientuje na rozvoj dítěte, a tedy ani úplné rodiny, které prochází neustálými konflikty, nemohou dítěti přinést potřebné podmínky rozvoje. Je zřejmé, že konfliktní situace nastávají především během rozvodu rodičovského páru. Během rozpadu rodinných vztahů dítě prožívá strach ze ztráty svých nejbližších. Během rozvodu často dítěti nikdo nechce naslouchat, věnovat mu potřebnou pozornost, jelikož jsou zaneprázdněni řešením svých problémů. (Helus, 2007)

Rozvod je situace, která poznamená všechny členy na mnoho let a studie Výzkumného ústavu psychiatrického z Prahy ukázala, že ještě šest let po rozvodu manželů se třetina žen a pětina mužů s rozvodem psychicky nevyrovnala. Děti se psychicky vyrovnávají s rozvodem rodičů celý život, avšak první dva roky jsou pro pozdější vývoj zásadní (Matoušek, 2003). Každé dítě se s takovou situací vyrovnává jiným způsobem, řešení je

v závislosti na věku a duševní zralosti. U dětí předškolního věku je časté, že tyto děti přejdou na chování, které je typické pro nižší věkovou kategorii. Děti se začnou například pomočovat, cucat si palec, prožívají úzkost, pokud se ocitnou samotné. U této věkové kategorie je také časté, že si kladou vinu za rozpad rodiny (Pöthe, 1999). Někdy naopak mladší děti mohou působit, že situaci dostatečně nevnímají a nechápou ji. I přes časté hádky mezi rodiči dítě stále vidí rodinu jako ideální prostředí, plánuje společné výlety a aktivity.

Nejkrizovější je rozvod pro děti kolem 9 – 12 let věku. Tyto děti jsou ze situace velmi smutné, na své okolí působí sklesle, negativně, pasivně a ztrácejí zájem o školu i o své předešlé zájmy. U těchto dětí je také největší pokles školní úspěšnosti (Helus, 2007). Děti prožívají velký smutek z rozpadu rodiny, a proto otevřeně dávají najevo svá přání, aby rodina zůstala pohromadě i přes to, že je vina jednoho z rodičů evidentní, jako například otec alkoholik, který v opilosti bije svou manželku. (Pöthe, 1999)

Starší děti jsou naopak schopny rozeznat vinu jednoho z rodičů a dokážou vidět rozvod jako řešení, východisko z těžké situace. Rozvod silně ovlivňuje psychický vývoj dítěte, je ovšem důležité si uvědomit, jak samotný rozvod probíhá a co mu předchází, jelikož i starší děti může rozvod velmi poznamenat, pokud se rodiče hádají, napadají se, neustále se urážejí a vyskytuje se i fyzické násilí. V některých případech se děti nedokážou vyrovnat se ztrátou rodiče celý život a brání jim to vytvořit si plnohodnotný partnerský vztah (Pöthe, 1999). Děti od 13 let se snaží rozvod určitým způsobem uchopit, mít na tuto situaci vliv. Některé děti se snaží racionálně své rodiče přesvědčit a rozvod jim rozmluvit. Jiné děti reagují agresivně, mají vzteklé výstupy, často se jim zhorší prospěch. Reakce starších dětí jsou ovšem velmi rozmanité a je možné se setkat s dětmi, které se naopak snaží učit se co nejlépe a chovají se tak, jak po nich chce rodič, kterému v rozvodu fandí. Důležité je, s kým se dítě identifikuje, komu věří, koho viní z rozpadu rodiny a jak se orientuje v nastalé situaci (Helus, 2007). Děti se také mohou cítit vinny za rozpad rodiny a doufat, že pokud budou hodnými dětmi, rodiče se k sobě vrátí. Často se tak v dětech míchají pocity viny, hněvu a nenávisti vůči sobě samým i ostatním. Děti také mohou požadovat trest, který by odčinil jejich domnělou vinu (Smith, 2004).

Rozvod má velké důsledky na školní úspěšnost dítěte, dítě je ve škole nesoustředěné, neustále řeší a přemýšlí o situaci rodiny, a tedy se nemůže plně věnovat svým školním povinnostem (Helus, 2007).

Rozvod není pouze otázkou lidských vztahů, ale má také právní stránku. Do rozvodu páru vstupují otázky majetkového vyrovnání, musí být také dojednáno, kdo se bude starat o dítě a jak často se bude moci stýkat s druhým rodičem. Tyto otázky ještě více zhoršují konfliktní situaci rodiny a v jedincích probouzí skryté rysy, jako je hořkost, zloba, nenávist a pomstychtivost. Kromě průběhu samotného rozvodu je také důležité, jak se jednotliví členové vyrovnají s jeho následky. Mnoho faktorů ovlivňuje, jak se členové rodiny vyrovnají s jejím rozpadem. Existují tzv. zpožděné následky, kdy jedinec nalezne určitou rovnováhu, ale po určité i nevýznamné události si uvědomí svou ztrátu a smutek, např. pokud si dívka z rozvedené rodiny najde přítele a nastane u ní úzkost, že se její vztah rozpadne, tak jako jejích rodičů.

Po rozvodu jsou děti nejčastěji přiděleny do péče matce, toto rozhodnutí se stalo určitou zvyklostí, která je nyní často napadána organizacemi zastupující práva otců. Rozhodnutí vyplývá ze dvou argumentů. První tvrdí, že matka je od přírody lepší rodič, a druhý, že matka je pro dítě důležitější než otec. Ani jeden z argumentů nebyl vědou potvrzen. Naopak děti, které nežijí s otcem, mají horší školní výsledky a chlapci bez otce častěji vstupují do kriminální činnosti.

Po vyřízení rozvodu by měla nastat odborná porozvodová pomoc, a to nejen rodičům, ale také dětem. Efektivní pomoc má být zaměřena především na zlepšování vztahů mezi členy rodiny a obnovení komunikace bez negativních emocí, mělo by také dojít k úbytku soudních sporů a v neposlední řadě řešit otázky výchovy dětí, styk rodičů s dětmi, otázky bydlení. Reakce dětí na rozvod jsou často skryté a mohou být lehce přehlédnuté, to ovšem neznamená, že jsou méně závažné než pocity dospělých členů rodiny. Děti mívají často pocity smutku, zavržení, deprese, jsou zmatené, některé děti se nekriticky upnou na jednoho z rodičů a k druhému zaujmou nepřátelský postoj nebo ho zcela přehlížejí (Matoušek, 2003).

Bakalář, Novákovi (1996) ukazují, že reakce dítěte mohou být různé. Možnou reakcí je zhoršení školní úspěšnosti, jelikož dítě je napjaté, úzkostné, nejisté, což vede ke zhoršené koncentraci dítěte. Často se stává, že se dítě uzavře do sebe, toto je typické především pro dívky. Na druhou stranu u dítěte se může projevat také agresivita nebo vznětlivost a neklid. Ve výzkumu na konci devadesátých let se ukázalo, že dítě z rozvedené rodiny je méně svědomité, ctižádostivé, naopak více citlivé až přecitlivělé, může být podrážděné, nervózní a následovně méně oblíbené v dětském kolektivu.

Rodiny svobodných matek

Od 60. let stoupá počet mladých lidí, kteří nechtějí vstupovat do manželského svazku, s tím také mírně klesla porodnost, ale ne do té míry, aby odpovídala úbytku sňatků. Čísla proto ukazují, že mnoho párů vychovává děti v nesezdaném svazku. Také stoupá počet žen, které vychovávají své děti samy bez muže. Tyto ženy je možné účelně rozdělit do dvou skupin: první skupinu tvoří velmi mladé ženy, které dítě neplánovaly, otěhotněly nechtěně a jejich vztah byl často krátkodobý, nestálý. Druhou skupinou jsou matky kolem třiceti let, tyto ženy měly dlouhodobý vztah a se svým partnerem se záměrně rozhodly mít dítě, ale po jeho narození se jejich vztah velmi zhoršil, nastaly konflikty a ony daly přednost tomu být svobodnými matkami než žít v konfliktním vztahu. Děti svobodných matek jsou častěji nemocné, což může být způsobeno také horší finanční situací svobodných matek a jejich přepracovaností. Děti svobodných matek mají ve škole také horší prospěch než děti vdaných matek i přesto, že se neliší jejich inteligence a další faktory.

V rodině se významně projevuje absence otce, především chlapcům chybí mužský vzor, a ve výzkumu bylo prokázáno, že tito chlapci jsou při testování inteligence hodnoceni jako méně nadaní než chlapci žijící s otcem. Na druhé straně také dívky, které vyrůstají bez otce nebo ho nepoznaly, jsou tímto poznamenány a v dospělosti častěji zauímají extrémní postoj k mužům, které buď přijímají zcela nekriticky, nebo naopak odmítají. Svobodné matky mají zpravidla pouze jedno dítě a chybí zde tedy sourozenecký vztah, který je důležitý pro rozvoj jedince, a také díky tomu může vznikat až příliš silná vazba mezi matkou a dítětem, která dítě může až omezovat (Matoušek, 2003).

Pro výchovu dítěte je také významná ekonomická situace po rozvodu. Ženy z rozpadlých rodin samy sebe vnímají jako ekonomicky špatně zajištěné, problémy se hojně vyskytují v oblasti bydlení a až 39 % žen označilo, že řeší problémy se zajišťováním primárních potřeb, jako jsou například potraviny. Ženy v neúplných rodinách tak na jedné straně řeší ekonomické problémy, na druhé straně řeší problémy psychické, jelikož péče o dítě může být náročná a mohou být frustrované ze srovnávání vlastní domácnosti s domácnostmi úplných rodin. Rodiny úplné se dvěma příjmy se po rozchodu partnerů stávají rodinami neúplnými s pouze jedním příjmem, kde jedna osoba obstarává domácnost a zaopatřuje děti. Často ke špatné ekonomické situaci také přispívá dělení majetku, které bylo ve společném vlastnictví manželů. Ženy, které nemají své příjmy a úspory, se pak ocitnou

v nelehké situaci. V České republice nastává nejčastěji situace, kdy si žena s dětmi nechají byt nebo dům a bývalému partnerovi platí odstupné, partnerovi zůstává zbylý majetek jako například auto. Pokud je ovšem otázka bydlení neřešitelná, mohou partneři i po rozchodu zůstat ve společné domácnosti, což pouze stupňuje napětí. Výzkumy ukázaly, že ženy po rozvodu ekonomicky ztratí, zatímco muži na něm vydělají i přes to, že mají pocit, že se jejich situace zhoršila. Tento pocit může být způsoben ztrátou bytu/domu a také tím, že musí ženě platit výživné na děti.

Ženy obecně, ne pouze matky samoživitelky, mají horší podmínky vstupu na pracovní trh a čelí mnoha překážkám. Mezi běžné překážky je možné řadit nižší platové ohodnocení, horizontální segregace žen, kdy jsou často přijímány pouze do oborů, které jsou hůře finančně a symbolicky ohodnoceny, vertikální segregace, tedy že ženy i přes své schopnosti zůstávají v nižších pracovních pozicích. Matky v čele neúplných rodin se musí ovšem vypořádat také s dalšími problémy, jako je omezení času, který má žena pro pracovní aktivitu, jelikož značnou část času se musí věnovat dětem.

Český sociální systém podpory neúplných rodin tuto problematiku zcela neřeší. Sociální podpora často nepokryje ani životní minimum a rodiny jsou nuceny sdílet domácnost s další osobou, která jim finančně pomáhá. Ve třech čtvrtinách domácnost sdílí s babičkou dítěte.

Východiskem ze špatné finanční situace může být nalezení nového, lepšího zaměstnání nebo vstup do nového sňatku. Je ovšem zjištěno, že ženy s vyššími příjmy a s lepší sociální situací mají lepší podmínky pro nalezení zaměstnání a nového partnera. Na druhé straně stojí ženy ve špatné situaci a bez možnosti svou situaci vylepšit (Dudková, Hastrmanová, 2007).

Podle výzkumu vědců britského Exeteru (In Bakalář, Novákovi 1996) až polovina dětí z rozvedených manželství se pravidelně nestýká s otcem a čtvrtina dokonce neví, kde jejich otec žije. Chlapci, kteří vyrůstají bez mužského prvku ve výchově, mají sklon k dravosti, přeceňování sexu a násilí, někdy dokonce ke skluzu mezi nevzdělavatelné jedince. Dívky naopak mohou mít potíže se vztahem k mužské autoritě, mají výraznější poruchy sebehodnocení a také potíže najít si v dospělosti vhodného partnera.

6.3 Vzdělání rodičů

V České republice je významná korelace mezi školní úspěšností a dosaženým vzděláním rodičů. Je pravděpodobné, že děti, jejichž rodiče mají vyšší vzdělání, dosáhnou podobné úrovně vzdělání, zatímco děti rodičů pouze se základním vzděláním jsou více znevýhodněny. (Helus, 2007)

Lepší předpoklady pro školní úspěšnost mají děti rodičů, které mají vyšší vzdělanostní úroveň, jelikož ti řadí vzdělání na vrchol hodnotového žebříčku a učí děti určité strategie myšlení a řešení problémů. Pokud alespoň jeden z rodičů dosáhnul maturity nebo vysokoškolského vzdělání, hodnotí zpravidla vzdělání dítěte jako hodnotné a podporují ho v dosažení co nejvyššího stupně.

Katrňák (2004) ve své práci používá koncept volného a soudržného vztahu jednotlivých skupin se školou a se vzděláním obecně. Mezi dělníky a školou je volný vztah, děti z dělnických rodin přirovnává k volně plovoucím zátkám. Voda zátky nadnáší, jsou dost lehké, aby mohly plavat, ovšem nemusí být vždy schopné čelit proudu vody. Rodiče – dělníci nekladou na dítě příliš vysoké nároky. Když dítě přinese dobré známky, jsou rodiče rádi, ale nevyžadují vynikající prospěch. Tito rodiče posuzují své děti podle toho, jaké známky ze školy dítě nosí. Pokud nosí dobré známky, považují je za chytré, pokud nosí známky špatné, jsou hodnoceni opačně. Dělníci se na školu na rozdíl od vysokoškoláků nespolehají.

Těsný vztah vysokoškoláků a školy se vyznačuje tím, že vzdělání rodiče svým dětem nejrůznějšími způsoby pomáhají a vedou je. Kladou důraz na aktivity svých dětí, a to ještě před nástupem do školy. Snaží se, aby se děti ve volném čase věnovaly činnostem, které budou rozvíjet jejich dovednosti a prohlubovat jejich vědomosti. Vysokoškolsky vzdělaní rodiče považují své dítě za chytré, nezávisle na známkách. Pokud dítě ze školy přinese špatnou známku, vidí příčinu například v nevhodné nebo nedostatečné přípravě.

Vzdělání rodiče také vědí, jak dítěti pomoci v přípravě do školy, mohou mu ukázat metodické postupy učení a vést ho k samostatné a soustavné práci. Rodiče bez vzdělání mu nepřikládají potřebnou důležitost, nevědí, jak dítěti pomoci, a také nejsou dítěti vhodným příkladem. Nevzdělaní rodiče mohou mít problémy s komunikací, špatně rozvinutou slovní zásobu, a nemohou tedy s dětmi diskutovat, konverzovat, jelikož jejich znalosti jsou

značně omezené (Čáp, Mareš, 2007). Rozumové schopnosti jsou také významně stimulovány školním prostředím, pokud tedy rodiče dbají na pravidelnou školní docházku, dělají pro své dítě alespoň minimum pro jeho správný rozvoj.

V moderní společnosti je vzdělání důležitým faktorem, který určuje pozici jednotlivce ve společnosti. Vzdělání představuje určitý mobilní kanál, který otevírá cestu k prestižnějším povoláním, usnadňuje vytváření sociálních sítí a vytváří možnost dosažení vyšší životní úrovně. Lidé bez vyššího vzdělání mají pouze malé šance na získání dobré a perspektivní pracovní pozice. Tito lidé se častěji nachází v nezaměstnanosti a trpí nedostatečným sociálním zabezpečením. Podíl žáků, kteří opouštějí vzdělávání po ukončení základní školní docházky je pouhých 6 – 8 %, což je nízké číslo v porovnání s ostatními zeměmi EU. Nízké procento žáků pouze se základním vzděláním je způsobeno širokou nabídkou učňovských oborů. I přes tuto poměrně uspokojivou situaci je nutné zabývat se touto problematikou, jelikož mladí lidé bez kvalifikace mohou trpět závažnými negativními následky. Životní situace těchto lidí je ovlivněna několika faktory, mezi které patří nízké vzdělání a nedostatečná nebo zcela chybějící praxe a pracovní návyky, ty mohou vést k dlouhodobé nezaměstnanosti, z čehož může vzniknout závislost na sociálních dávkách a další sociálně-patologické jevy.

Rodiny s vyšší úrovní vzdělání více chápou přínos vzdělání pro jedince a jsou lépe schopni svým dětem pomoci. Na druhou stranu ovšem rodiny s vyššími příjmy riskují sociální degradaci, pokud jejich dítě nepokračuje ve vzdělávání.

Existují dva modely, první deficitní model, který pohlíží na problém jako na individuální selhání jedince a rodiny. Hlavními faktory jsou školní neúspěšnost, nízký výkon, malá sebeúcta nebo nepříznivé rodinné prostředí. Druhým modelem je tzv. vytlačovací model, který staví selhání na stranu školy a školského systému. Tento bere jako hlavní faktory ovlivňující opuštění vzdělávání typ školy a kurikula, disciplinární procedury a interakce mezi žákem a učitelem. V realitě se oba modely setkávají a prolínají se. Nepříznivě vyznívá testování kognitivních schopností, které vedou k označení neúspěšných žáků, u kterých dochází k vytvoření negativního postoje ke škole a jejímu opuštění, jelikož škola není schopna tyto žáky dostatečně motivovat. Opuštění školského systému může být viděno také jako racionální volba, při které žák zvažuje ušlé zisky v souvislosti s delší dobou školní docházky a také nutnost vynaložení přímých nákladů. Tato varianta nastává

především u rodin s nižším příjmem, rodin sociálně znevýhodněných. Děti z těchto rodin častěji volí přímý vstup na pracovní trh i přes nabízený nižší plat.

6.4 Výchovný styl

Druhým základním činitelem je výchovný styl rodičů. Baumrindová (In Helus, 2007) rozlišila tři základní výchovné styly rodiny: autoritářský styl, povolující styl a styl opřený o autoritu.

Autoritářský styl

V tomto stylu výchovy rodič uplatňuje svou autoritu, vliv a sílu. Dítě pouze plní příkazy a je od něho vyžadována poslušnost. Je zde strohá komunikace a chladný emocionální vztah. Rodiče s dítětem příliš nekomunikují, nediskutují, jelikož dítě má automaticky poslechnout příkazu a nepřemýšlet nad ním. V tomto výchovném stylu se také výrazně uplatňuje trestání, ať už fyzické nebo psychické.

Pololující styl

Druhý povolující styl se naopak vyznačuje velkou mírou volnosti dítěte, dítě se má samo rozhodovat a není rodiči příliš omezováno, a tedy ani trestáno. Procházka (2012) tento styl výchovy nazývá volným. Rodiče své dítě neřídí, ale pouze vytváří vhodné podmínky pro jeho rozvoj. Dítě je zcela samostatné odpovědné za svou cestu.

Styl opřený o autoritu

Poslední je styl opřený o autoritu, pro tento styl je příznačné, že jsou jasně stanovena pravidla a principy toho, co je správné a co ne. Rodiče s dětmi komunikují, snaží se jim vysvětlit, proč jsou dané principy důležité, a jsou také více pružní v jejich měnění, pokud je potřeba. Procházka (2012) tento výchovný styl nazývá demokratický. Demokratická výchova je vnímána často jako ideál a také tvoří střed mezi výchovou autoritářskou a volnou neboli liberální. V demokratické výchově platí určitá pravidla, která jsou ovšem zpochybnitelná a je možné o nich diskutovat. Rodiče představují vzor a mají přirozenou autoritu. Baumrindová (In Helus, 2007) dokázala, že právě tento styl nejvíce pozitivně ovlivňuje školní úspěšnost jedince, a to bez ohledu na věk, etnický původ a status. Děti, které byly vychovávány v rodině s výchovným stylem opřeným o autoritu, dosahovaly lepších výsledků v rozumových testech, ve vývoji osobnosti a měly celkově lepší výsledky ve škole než děti vychovávané odlišným výchovným stylem. (Helus, 2007)

Jiné pojetí výchovných stylů vytvořili na základě výzkumu Maccobyová a Martin (In Fontana, 2004), utvořili dvě hlavní dimenze, které se navzájem kombinují a tvoří čtyři odlišné styly výchovy. První dimenze je péče vyžadující/ovládající a péče nevyžadující/neovládající. Druhá dimenze je péče přijímající a reagující, na dítě orientovaná a péče odmítající, nereagující a orientovaná na rodiče. Dimenze přijímající/reagující/orientovaná na dítě a vyžadující/ovládající odpovídají autoritativnímu výchovnému stylu. Rodiče, kteří prosazují autoritativní styl, se snaží, aby se děti chovaly podle svého věku a schopností. Jejich vztah k dětem je vřelý, pečující, rodiče se zajímají o názory dítěte a snaží se dítěti pravidla a požadavky zdůvodnit. Děti, které jsou vedeny autoritativním stylem výchovy, jsou více nezávislé, samostatné, oblíbené mezi svými vrstevníky, tyto děti jsou motivované podávat co nejlepší výkony, a tedy také ve škole jsou úspěšné. Kombinace dimenze odmítající/nereagující/orientované na rodiče a vyžadující/ovládající tvoří autoritářský styl péče. Autoritářský styl požaduje absolutní poslušnost dítěte bez ohledu na jeho názor. Tento styl postrádá vřelost a potřebnou komunikaci mezi rodiči a dětmi. Děti vedené tímto výchovným stylem jsou více závislé, často se stahují do sociální izolace, vůči svým vrstevníkům mohou být agresivní. Tyto děti nemají výraznější potřebu dobrého výkonu. Sloučením dimenze přijímající/reagující/orientované na dítě a nevyžadující/neovládající vzniká péče shovívavá. Tento styl výchovy na děti neklade příliš velké požadavky a naopak dění se z velké části podřizuje jeho přáním a požadavkům. Děti shovívavých rodičů jsou pozitivně ladění, optimističtí, ale na svůj věk nezralí, impulzivní a nejsou schopné za své chování převzít odpovědnost. Poslední výchovný styl je styl zanedbávající, který vzniká kombinací dimenze odmítající/nereagující/orientované na rodiče a nevyžadující/neovládající. Rodiče bývají vytíženi svými aktivitami a nevěnují dítěti dostatečnou péči, nezajímají se o jejich názory a pocity, proto tyto děti mají problémy s chováním, jsou náladové, neovládají své emoce a často jsou agresivní, o školu nejeví zájem, a jsou proto ve škole neúspěšní. (Fontana, 2014)

6.5 Velikost rodiny

Velikost rodiny bývá nepřímo úměrná školní úspěšnosti. Děti z větších rodin, bez ohledu na společenskou vrstvu, mají horší výsledky ve čtení, počtech, verbálních schopnostech

než děti z rodin s jedním až třemi dětmi. Tento fakt je dán tím, že rodiče mají na jednotlivé děti méně času. Davie tvrdí, že nejvíce je znevýhodněno nejstarší dítě, jelikož s příchodem každého nového dítěte je mu věnována menší pozornost. (Fontana, 2014)

Sourozenectví má ovšem velmi důležitý psychologický význam pro dítě a jeho rozvoj. Díky sourozenci dítě získává důvěrného partnera. Starší sourozenec je určitou hnací silou, mladší dítě se snaží sourozenci vyrovnat, dohnat jeho výkony, učí se nápodobou a identifikací. Vztahy mezi sourozenci mají také socializační význam, mezi sourozenci často vznikají konflikty, hádky, které se musí naučit řešit, urovnat své spory a naučit se společné komunikace, hledat kompromisy. Tyto naučené rysy se projevují také mimo rodinu ve vztazích s ostatními vrstevníky. Sourozenci se navzájem uvádějí do širšího světa, společně si vytvářejí známé a zájmy. Důležitá otázka ve vztahu sourozenců a školní úspěšnosti je, kolik dětí je v rodině. Nejen, že s vyšším počtem roste ekonomická zátěž, ale je zde také psychologická stránka. Největší vliv to má především na děti později narozené, jelikož rodiče věnují více času starším dětem. O mladší děti se tak mnohdy starají starší děti, čímž jsou pohlcovány dětským světem a mají omezené kontakty s dospělými (Helus, 2007).

6.6 Společenská vrstva

Mezi rodiny, které mají zhoršené podmínky pro péči o dítě, patří také rodiny žijící v nepříznivých sociokulturních podmínkách chudoby. V tomto prostředí může být v extrémním případě zanedbána lékařská péče, je zhoršena výživa, celá rodina žije na velmi malém prostoru a členové tedy nemají potřebné soukromí. Rodina žije v neustálé nejistotě, což může vést ke konfliktům (Čáp, Mareš, 2007).

I pokud se nejedná o extrémní případ chudoby, je nutné ukázat spojitost mezi společenskou vrstvou a školní úspěšností, jelikož společenská vrstva významně ovlivňuje školní úspěšnost. Rodiny s nízkým sociálním postavením mají méně materiálních prostředků a ve volném čase se nevěnují tolika aktivitám jako rodiny s vyšším sociálním postavením. Z toho vyplývá, že děti z takovýchto rodin jsou znevýhodňovány, nejen že jsou chudší, ale také mají méně potřebných vědomostí, dovedností. Důležitou otázkou je, jak ekonomicko-kulturní kapitál rodiny ovlivňuje úspěšnost žáků ve škole. Katrňák (2004) ovšem ukazuje, že vztah mezi ekonomickým kapitálem a žákovou úspěšností je nepřímý. Důležitými faktory, které vstupují do tohoto vztahu, jsou životní způsob rodiny a postoj rodiny k dítěti

a ke škole. Ekonomický kapitál rodiny tedy spíše určitým způsobem ovlivňuje způsob života celé rodiny, a tím formuje vztah ke škole a žákovu úspěšnost. Výzkum provedený v Americe na začátku padesátých let Hymanem (In Katrňák, 2004) ukázal, že rodiny z různých sociálních vrstev mají odlišný přístup ke vzdělání. Rodiny nižších vrstev přikládají vzdělání nižší hodnotu, nemají výrazné obavy o selhání dítěte ve škole a jejich vzdělanostní ambice jsou nízké.

Statistika Spojeného království vytvořila roztrídění zaměstnání do pěti kategorií, na jehož vrcholu byla umístěna zaměstnání, jako je lékařství nebo práva, naopak na opačném spodním konci se objevily převážně dělnické profese. Bylo zjištěno, že děti z vyšších kategorií mají vyšší pravděpodobnost složit maturitu a pokračovat ve svém vzdělávání na vysoké škole. I přes to, že výchovný styl má vyšší přímý vliv na školní úspěšnost, nesmí se zapomínat, že děti ze slabého socio-ekonomického prostředí mají menší příležitosti získávat různorodé zkušenosti. Děti z chudých rodin mohou být zvyklé na odlišný způsob komunikace a neumí se přizpůsobit způsobu komunikace ve škole a často se uchylují k agresi. Rodiče nekladou na vzdělání dětí velký důraz, mnohdy se ani nezajímají o dosažené výsledky nebo zážitky dětí ze školy. Tyto děti pracují pod své možnosti a schopnosti. Problematickým se také stává nedostatečné osvojení řečových dovedností v důsledku snížené komunikace s rodiči nebo absence knih. Děti nejsou schopny přesně formulovat své myšlenky a přání a na druhé straně mají také problém druhým lidem naslouchat. Verbální omezení má posléze vliv na kognitivní stránku jedince. (Fontana, 2004)

Děti z nepodnětných rodin se dostatečně nesetkávají s knihami, dokumentárními filmy, nechodí do divadla nebo muzeí, často jim doma chybí vlastní klidné pracovní místo, kde by mohly plnit své školní povinnosti. Škola by se měla snažit zkušenosti dítěte obohatit a ukázat mu nové možnosti, které přispějí ke zlepšení jeho výsledků ve škole a budou mít pozitivní vliv na jeho životní uplatnění (Fontana, 2014). Katrňák (2004), který se této problematice také věnuje, ukazuje, že děti jsou méně vybaveny kulturním kapitálem. Tyto děti vstupují do školy hůře připraveny a jsou označovány za méně nadané, jelikož neznají kulturu, na které stojí školní látka.

Katrňák ve své knize představuje výzkum Melvina Kohna (In Katrňák, 2004) a ukazuje, že příčinou reprodukce sociálního postavení, které je dané dosaženým vzděláním, není sociální postavení samo o sobě nebo nezáměr rodičů, ale rodinné hodnoty. Pro tvorbu

těchto hodnot je důležité, jaké povolání rodiče vykonávají. Tyto hodnoty se promítají do výchovy dítěte, postoje k dítěti a vztahem ke škole. Kohnova práce srovnává rodiny dělnické třídy a rodiny z tříd středních. Ukazuje, že rodiče, kteří vykonávají dělnickou profesi, jsou denně pod tlakem konformity, svou práci vykonávají vždy pod dohledem autority a nemají prostor pro svá vlastní rozhodnutí a kreativitu. Tito rodiče hodnoty konformity přenášejí do výchovy svých dětí. Matky nižších tříd kladou největší důraz na to, aby jejich děti byly upravené, čisté a budou poslouchat dospělé autority. Tito rodiče vychovávají především pomocí zákazů, pokud dítě udělá něco špatného, je mu činnost zakázána, jsou mu dána pravidla, která musí respektovat. Na druhé straně, matky ze středních tříd nedávají upravenosti a čistotě tak velký důraz a více si cení spokojenosti a štěstí dítěte. Tyto rodiny vykonávají profese, ve kterých se mohou samostatně rozhodovat, nesou určitou odpovědnost a nejsou pod neustálým dohledem autority. Proto také od svých dětí vyžadují samostatnost, podporují je v jejich vlastních zájmech. Pokud se dítě dopustí chyby, rodiče z vyšších tříd se snaží dítěti vysvětlit, proč to bylo špatné, ptají se ho na důvody jednání a snaží se o to, aby dítě samo pochopilo, co je správné. Ne tedy samotné sociální postavení rodin, ale hodnoty, které z tohoto postavení vyplývají, ovlivňují úspěšnost dítěte ve společnosti a ve škole. Dítě je už od raného dětství připravováno na určitý způsob života a určité profesní zařazení.

Bernstein ve své teorii jazykových kódů tvrdí, že existuje významná spojitost mezi sociálním prostředím rodiny, jazykem a školní úspěšností. Rodinné prostředí předává dítěti určitý jazykový kód, který limituje, nebo naopak pozitivně působí na školní výkony dítěte. Ve své teorii rozdělil dvě společenské vrstvy, a to vrstvu dělnickou a střední. Dělnická vrstva je definována jednotvárným a přesně vymezeným povoláním, které nevyžaduje kreativitu ani vlastní rozhodování. Rodiny dělnické vrstvy jsou přesně hierarchizované, dítě je vychováváno přísně rozkazy. V tomto typu rodiny se s dítětem nediskutuje, není vedeno k samostatnému přemýšlení a dítě tedy není nuceno něco verbálně vysvětlovat, formulovat své myšlenky a názory. Díky tomu má dítě značně omezený jazykový kód, který se vyznačuje malou slovní zásobou, jednoduchým syntaxem a množstvím parazitních slov. Druhou střední vrstvu je možné definovat díky zaměstnání rodičů, které je více svobodné, vyžaduje autonomii a je pro něj zapotřebí vyšší vzdělání. Rodiny vyšší třídy jsou méně hierarchizované a více orientované na individualitu každého člena. Dítě je vychováváno pomocí vysvětlování a také on/ona musí často přesně formulovat své názory a obhajovat svá stanoviska. Děti z rodin ze střední a vyšší vrstvy mají propracovaný kód,

který se vyznačuje velkou slovní zásobou, používáním cizích slov, množstvím vedlejších vět a propracovanou syntaktickou stavbou vět. Škola po žácích vyžaduje přesné formulování myšlenek a téměř veškeré učení se děje skrz verbalizaci. Děti, které přicházejí do školy s omezeným jazykovým kódem, mají značně ztížené podmínky. Verbální projevy dětí z dělnické třídy mohou na okolí působit jako drzé, agresivní. (Prokop, 2001)

II. Praktická část

7 Cíl výzkumu

Cílem tohoto výzkumu bylo ukázat, jaký vliv má rozvod rodičů na školní úspěšnost dítěte 2. stupně ZŠ v anglickém jazyce a občanské nauce. Výzkum se snaží ukázat, jakým způsobem se mění fungování rodiny během rozvodu a její působení na dítě a jeho školní úspěšnost. Výzkum se opírá o teoretickou část diplomové práce a jednotlivé otázky se zaměřují na klima rodiny, trávení volného času, vztah rodiny a školy a domácí přípravu. Předměty anglický jazyk a občanská nauka byly vybrány záměrně, jelikož bylo předpokládáno, že pro každý předmět je nutná jiná příprava a jsou důležité jiné podmínky pro úspěšnost dítěte v těchto předmětech. Zatímco pro anglický jazyk je ve většině případů nutná systematická domácí příprava, pro občanskou nauku může být rozhodující také trávení volného času rodiny.

8 Metoda

Pro tento výzkum byl zvolen kvalitativní výzkum. Hendl (2015) uvádí, že tento typ výzkumu se vyznačuje menším počtem respondentů než výzkum kvantitativní. Badatel se snaží své téma prozkoumat více do hloubky a nejde mu pouze o potvrzení předem stanovených hypotéz. Během kvalitativního výzkumu probíhá sběr dat a jejich analýza a vyhodnocování současně, čímž dochází k vytváření hypotéz a teorií během procesu. Výzkum má několik fází, v přípravné fázi si badatel výzkumu určí své téma a cíl výzkumu, dále určí metodu, kterou bude daný výzkum proveden. V přípravné fázi by také mělo být určeno, kdo budou respondenti a podle jakého klíče budou vybíráni. Mezi hlavní výhody kvalitativního výzkumu patří možnost získání dat v přirozeném prostředí, získání podrobného popisu a umožňuje navrhnout teorie. Naopak mezi nevýhody tohoto výzkumu patří nepřenositelnost dat na jiné prostředí, výzkum je časově náročný a výsledky mohou být snadněji ovlivněny výzkumníkem a jeho preferencemi.

Pro sběr dat byl použit polostrukturovaný rozhovor. Šedřová a Švaříček (2007) uvádějí, že rozhovor představuje nejčastěji používanou metodu kvalitativního rozhovoru. Po přípravné fázi, během které byl zvolen cíl výzkumu, výzkumný vzorek a sestaven rozhovor, jsem kontaktovala vybrané rodiny a byl zvolen čas a místo rozhovoru. Rozhovor byl sestaven z předem připravených otázek, v některých rozhovorech byly položeny doplňující otázky, nebo naopak byly některé otázky vynechány. Celý rozhovor netrval více jak jednu hodinu. V tomto výzkumu byl rozhovor veden vždy mezi badatelem a jedním respondentem. Sběr dat ve většině případů proběhl v místě bydliště respondenta, pouze v jednom případě si respondent přál provést rozhovor mimo své bydliště. Po krátkém představení a úvodních otázkách byly respondentovi pokládány předem připravené otázky. Po sesbírání rozhovorů byly převedeny do textové podoby a byly redukovány, např. byla vynechána textová vata. Nakonec byla provedena závěrečná analýza skrze otevřené kódování. Jednotlivé výpovědi byly analyzovány na menší celky, kterým byl přiřazen určitý kód. Tyto kódy byly poté slučovány a byla mezi nimi vytvořena hierarchie. Výsledkem byly kategorie – fungující rodina před rozvodem, rozdílný vztah dcer k otci a matce, finanční situace a její změny po rozvodu, hlavní role matky v péči o domácnost a dítě, změny ve fungování rodiny po rozvodu, reakce dítěte na rozvod, spolupráce rodiny a školy během rozvodu, změna prospěchu po rozvodu. Tyto kategorie budou rozebírány v samostatné kapitole.

9 Výzkumný vzorek

Pro výzkum bylo vybráno osm rodin, které mají alespoň jedno školní dítě a prošly rozvodem. Rozhovor byl proveden vždy s rodičem, který má dítě po rozvodu v péči, v případě střídavé péče byl rozhovor veden s matkou. Všechna jména jsou ve výzkumu změněna, aby nedošlo k narušení soukromí respondentů. V následujícím odstavci budou jednotlivé rodiny krátce představeny. Tyto informace byly získány během prvního kontaktu s rodinami.

Rodina č. 1 – Bedřichovi

Rodina č. 1 je složena z otce, matky a jednoho dítěte. Rodina prošla rozvodem v době, kdy dítěti, které pro tyto účely budeme nazývat Adéla, bylo třináct let. Před rozvodem rodina žila v rodinném domku na vesnici. Matka i otec jsou vysokoškolsky vzdělaní. Matka pracuje jako učitelka v malé základní škole v místě bydliště. Otec pracuje jako prvostupňový učitel v blízkém městě. Adélce je nyní patnáct let a je ve střídavé péči

rodičů, od dětství trpí lehkou vadou řeči a matka se domnívá, že také poruchou soustředění a pozornosti.

Rodina č. 2 – Jizerovi

Rodina č. 2 je složena z rodičů a dvou dcer. Starší dcera Kateřina byla v době rozvodu na druhém stupni základní školy, mladší dcera Helena byla ještě na prvním stupni ZŠ. Rodina žila v bytě v panelovém domě v centru krajského města. Matka je vysokoškolsky vzdělaná, otec má středoškolské vzdělání. Matka pracuje na manažerské pozici v soukromé firmě. Otec pracuje jako osoba samostatně výdělečně činná. Kateřina netrpí žádnými specifickými poruchami učení ani výchovnými problémy.

Rodina č. 3 – Smědavovi

Rodina č. 3 se skládá z rodičů a jedné dcery, které budeme v této práci říkat Marie. Rodiče se rozvedli, když Marii bylo dvanáct let. Rodina žila v okrajové části krajského města v rodinném domě. Oba rodiče mají středoškolské vzdělání. Matka pracuje jako ošetřovatelka v domově pro seniory, otec pracoval ve stavebnictví a nyní je v invalidním důchodu. Po rozvodu a dvouletém odloučení se k sobě rodiče Marie vrátili a uzavřeli nové manželství. Po půl roce nového manželství otec utrpěl velmi vážný úraz, který ho upoutal na invalidní vozík. Oba manželé tvrdí, že je tato situace ještě více sblížila a srovnali si své hodnoty. Marie nemá žádné specifické poruchy učení ani výchovné problémy.

Rodina č. 4 – Oldřichovi

Rodina č. 4 je tvořena rodiči s jedním synem Michalem. Rodiče se rozvedli, když Michalovi bylo jedenáct let. Rodina před rozvodem žila v bytě v panelovém domě v centru krajského města. Oba rodiče mají středoškolské vzdělání. Matka pracuje v bance, otec je zaměstnán u městské policie. Michal nemá žádné specifické poruchy učení a ve škole měl vždy výborný prospěch.

Rodina č. 5 – Harachovi

Rodina č. 5 je složena z rodičů a dvou dcer. Jedna dcera byla v době rozvodu třináctiletá a chodila na druhý stupeň základní školy. Druhé dceři bylo osmnáct let a dokončovala školu střední. Rodina bydlela v rodinném domě v krajském městě. Otec má vysokoškolské vzdělání a věnuje se podnikání. Matka má středoškolské vzdělání a pracuje jako úřednice. Mladší dcera nemá žádné specifické poruchy chování, ve škole je oblíbená a nemá výchovné problémy.

Rodina č. 6 – Kristiánovi

Rodina č. 6 se skládá z rodičů, dcery a syna. Rodiče se rozváděli v době, kdy synovi bylo patnáct let a chodil na druhý stupeň základní školy. Dceři bylo v té době osmnáct let a chodila na střední školu. Pro tuto práci je rozhovor zaměřen především na syna, kterému budeme říkat Honza. Rodina žila ve dvojdomku společně s rodiči z matčiny strany. Otec je vysokoškolsky vzdělaný a věnuje se podnikání. Matka má středoškolské vzdělání a živí se jako kadeřnice. Honza má diagnostikovanou poruchu pozornosti a v oblasti chování nemá výrazné problémy, pouze občasné zapomínání a rušení při hodině.

Rodina č. 7 – Hřebínkovi

Rodina č. 7 je tvořena rodiči a dcerou Anetkou. Tato rodina před rozvodem žila společně v rodinném domě na okraji většího města. Rozvod rodičů nastal v době, kdy dceři bylo čtrnáct let a plnila druhý stupeň základní školy. Aneta má diagnostikované speciální poruchy učení, a to dyslexii a dysortografii. Matka pracuje jako zdravotní sestra v nemocnici a otec pracuje ve strojírenství. Matka má dokončené středoškolské vzdělání a otec vysokoškolské.

Rodina č. 8 – Černí

Rodina č. 8 je čtyřčlenná rodina s dvěma dcerami. V době rozvodu však byla pouze jedna dcera, které budeme v této práci říkat Eliška. Společně žili v bytě v panelovém domě. Elišce bylo v době rozvodu dvanáct let a chodila na druhý stupeň základní školy. Otec rodiny má ukončené vyučení s maturitou v oboru truhlář a v tomto oboru nyní podniká. Matka má středoškolské vzdělání a pracuje v městském divadle.

10 Výsledky sebeprezentace rodin

Výsledky rodiny Bedřichových

Rozhovor s maminkou Bedřichovou probíhal v příjemné atmosféře. Matka byla uvolněná a zdálo se, že o rozvodu mluvila otevřeně. V rozhovoru popsala, že její rodinu tvoří dva dospělí, jedno dítě, jeden pes, pět kachen a jedna rybička. Rodina žila v rodinném domě se zahradou. Před rozvodem byla atmosféra dobrá, matka v rozhovoru uvedla: *Atmosféra byla asi jako všude jinde – jednou jsme byli nahoře, podruhé dole.*

V rodině nebyly role striktně rozděleny. Podle mého názoru je to také tím, že oba rodiče pracují jako prvostupňoví učitelé, a mají tedy oba podobnou pracovní dobu a stejné množství času, které mohou věnovat péči o dítě. Matka popisuje: *Každý dělal to, co umí, takže se občas stávalo, že nikdo nic nedělal, a podle toho to u nás vypadalo.*

Jejich dcera Adéla měla s oběma rodiči kladný vztah, jako v jiných rodinách i v této matka uvádí, že vztah k rodičům byl rozdílný: *Maminka je na tulení a tatínek na hraní. Všeobecně byl tatínek ten vhodnější na hraní a maminka byla spíše na ty uklidňující aktivity.* Také v trávení času s dítětem matka uvedla, že to nebyla pouze ona, kdo trávil čas s Adélkou, naopak i otec se dítěti hodně věnoval. Matka uvádí: *To záleželo na mnoha okolnostech – aktuální situaci, ročním období. V celkovém součtu jsme na tom asi byli podobně.* Z rozhovoru vyplynulo, že rodina hodně času trávila společně, výlety, dovolené a procházky.

Rodina Bedřichových byla bez finančních problémů. Jak matka uvádí: *Nestrádali jsme, ale na rozhazování to určitě nebylo.* Tato situace se po rozvodu zhoršila, matka v rozhovoru uvádí, že díky střídavé péči náklady vzrostly. Na druhé straně matka tvrdí: *Neřekla bych ovšem, že to má velký dopad na Adélku, té se snažíme dát vše, co měla před rozvodem.*

Důležitou část rozhovorů tvořily otázky týkající se vztahu žákyně a školy. Z rozhovoru vyplynulo, že Adélka měla ke škole kladný vztah. Matka uvádí, že Adélka chodila do školy ráda a pouze měla výhrady k některým učitelkám. Adélka měla vytvořené dobré školní návyky, matka uvádí: *Byla naučená, že si sama dělala domácí úkoly, večer jsme společně připravovali tašku do školy a pomůcky na další den.* Ve škole byla Adéla hodnocena jako žákyně s průměrnými výkony, podle její matky byly její výkony

nestabilní. Příčinou byla Adélky lehká řečová vada, kterou trpí od dětství, a předpokládaná porucha pozornosti s hyperaktivitou. Matka uvádí: *Z mého pohledu byl největší problém v předmětech učitelů, kteří měli vysoké nároky na pozornost v hodinách a jejichž předměty byly statické a bez možnosti pohybu.* Takovým předmětem podle matky byla občanská nauka, kde musela Adélka celou vyučovací hodinu sedět, poslouchat výklad a zapisovat si poznámky. Naopak k anglickému jazyku měla dcera kladný vztah a byla v tomto předmětu úspěšná. Matka si úspěšnost dcery vysvětluje prací učitelky, angličtinářka využívala aktivizující metody výuky a přihlížela k Adélčiným obtížím. Z anglického jazyka byla Adélka hodnocena známkou jedna, z občanské výchovy známkou tři.

V rozhovoru byla sledována také situace po rozvodu. Adélka byla po rozvodu ve střídavé péči. Rodiče tuto situaci vyřešili, podle mého názoru, netradičně. Snažili se, aby si dcera nemusela zvykat na mnoho změn, proto Adélka bydlí ve stejném domě jako před rozvodem, navštěvuje stále stejnou školu i zájmové aktivity a rodiče se po týdně v domě střídají. Díky tomu s dcerou oba rodiče tráví podobné množství času. Vztah dcery k rodičům se podle matky nezměnil. Volný čas s dcerou tráví podobným způsobem jako před rozvodem, ale bez přítomnosti druhého rodiče.

Reakcí dcery na rozvod byl smutek. Rodiče Adélce vše vysvětlili a matka uvádí, že oba jsou stále fungující rodiče a snaží se eliminovat faktory, které by dceři situaci ještě více ztěžovaly. Matka říká o reakci dcery: *Stále si ale myslí, že bychom se mohli časem usmířit a vrátit se k sobě.*

Poslední část rozhovoru se týkala vztahu žákyně a školy po rozvodu a zkoumala změny ve školní úspěšnosti. Matka uvedla, že telefonicky kontaktovala třídní učitelku a informovala ji o rozvodu. Škola na tuto situaci nereagovala žádnými mimořádnými opatřeními. Matka tvrdí, že Adélce se dařilo podobně jako před rozvodem, uvádí: *Dost podobně jako před rozvodem, navíc se zlepšila v občance, protože dostala jinou paní učitelku.* Dcera byla hodnocena učiteli stejně jako před rozvodem rodičů, matka v rozhovoru uvedla, že její prospěch z velké části závisel na oblibě předmětu.

Výsledky rodiny Jizerových

Druhý rozhovor byl proveden s rodinou Jizerových. Jizerovi jsou rodina, kterou před rozvodem tvořili rodiče a dvě dcery, ty jsou nyní ve věku šestnáct a dvanáct let. Rozhovor se týkal především starší dcery Kateřiny, která byla v době rozvodu na druhém stupni základní školy. Rodina bydlela v čtyřpokojovém bytě v panelovém domě. Rodiče měli společné auto a oddělené účty. Matka popisuje, že atmosféra v rodině byla už pár let před rozchodem napjatá. Role v rodině byly rozděleny podle typického vzorce, starost o domácnost a péči o dítě měla matka, muž měl na starost mužské práce v domě. Matka uvádí: *Vedoucí úlohu ve vztahu asi také já.*

Matka v rozhovoru tvrdí, že vztah obou dětí, před rozvodem i po něm, byl k oběma rodičům dobrý. Matka také vnímá, že dcery mají odlišný vztah k ní jako k matce a k otci. *V době rodičovské dovolené, na které jsem byla já, preferovaly manžela, což je myslím běžné, pokud děti otce vidí méně. A protože jsou to dcery, tatínek je vždycky trochu idealizovaný. Za matkou se běhá pouze při pocitech hladu, nevyřešeného školního úkolu nebo bolesti jakéhokoliv druhu.*

Rodina trávila společný čas podle možností a pracovního vytížení rodičů. Matka uvádí, že přes týden často nebylo možné trávit mnoho času společně. *Máme kroužky, domácí povinnosti, školní úkoly a kamarády dětí. To všechno nám zabere většinu času.* Společné chvíle tedy nacházeli především o víkendech, kdy manžel s dětmi navštěvoval své rodiče. V neděli měli podle matky společný den, kdy měli společný oběd, potom šli na procházku nebo výlet a končili den společnou večeří.

V rozhovoru matka uvádí, že jejich finanční situace byla ucházející. *V době rodičovské dovolené rodinu zabezpečoval manžel. Po mém návratu do práce jsem byla výkonnější já a to byl možná základ rozchodu.* Po rozvodu matka poněkud rozporuplně říká, že se jejich finanční situace po rozvodu zhoršila, ale jelikož má dobrou práci, nepocituje žádnou změnu.

Z rozhovoru vyplynulo, že obě dcery chodily do školy moc rády. Domácí přípravu s dcerami dělala matka. Domácí příprava se rovnala domácím úkolům a zopakování nejasného učiva ze školy. Matka v rozhovoru uvedla, že Kateřina byla svými učiteli hodnocena podle svých schopností. Lehké obtíže měla v matematice, kterou se poté

doučovala doma s matkou. Problémy ve škole byly podle matky způsobeny nesoustředěností a větším zájmem o kamarády než o učení. Z občanské výchovy i z anglického jazyka měla dcera dobrý prospěch a byla hodnocena jedničkami a dvojkami.

V rozhovoru matka tvrdí, že situace po rozvodu byla smutná. *Rodina se rozpadla, manžel se odstěhoval k rodičům, snažili jsme se nic nerozebírat před holkami, ale občas jsme se nevyhnuli ironii a ony nebyly už tak malé, aby to nerozeznaly. Byly asi našťvané.* Matka také uvádí, že klima po odchodu manžela bylo klidnější a již nadále neprobíhaly spory mezi nimi jako manželi. Reakcí dcery byla lítost a našťvanost. Situace v rodině se po rozvodu změnila, dcery má ve výhradní péči matka a tráví s nimi většinu času. Otec dcer si je bere jednou za čtrnáct dní, pouze na víkend. Rodina spolu již netráví čas společně a každý rodič vytváří pro dcery svůj vlastní program.

Matka uvádí, že vztah k rodičům se nezměnil. Na druhou stranu ale v rozhovoru tvrdí, že nyní si dcery otce idealizují a nesmí se o něm v rodině říkat nic špatného. *Manžela se nemůžou dočkat a nesmí se o něm říct křivé slovo.*

Posledním zjišťovaným tématem byly změny ve škole a školním prospěchu. Rodina kontaktovala školu, jelikož to měla uloženo jako povinnost v rámci soudního sporu. Matka šla osobně za třídní učitelkou a sdělila jí změny v rodinné situaci. Matka uvádí: *Žádná opatření se mi nevybavují. Paní učitelka projevila účast, nabídla pomocnou ruku v případě problémů a dala mi kontakt na psychologa nebo výchovného poradce, už přesně nevím. Také jsme se domluvily, že zavolá, pokud by problémy nastaly ve škole.*

U Katky nenastaly výrazné změny ve školním prospěchu. Větší změnu zaznamenala matka v domácí přípravě. Z občanské nauky i z anglického jazyka byla dcera hodnocena stejnými známkami jako před rozvodem. Matka uvádí: *U známkování jsem si nepovšimla žádné změny, spíše v chování byli, myslím, trochu shovívavější.* Změna po rozvodu byla také v tom, že dcera nechtěla navštěvovat školní klub a kroužky. Podle matky hlavním důvodem byla pozornost babiček, které je po škole vyzvedávaly.

Výsledky rodiny Smědavových

Třetí rodinu Smědavových tvoří tři členové, rodiče a dcera Maruška. Matka popisuje, že atmosféra v rodině byla dobrá. Domácí práce v rodině byly rozděleny, většinu povinností měla na starost matka. Podle matky měla dcera dobrý vztah s oběma rodiči. Volný čas trávili s dcerou oba rodiče. Matka uvádí: *Ve volném čase jsme doma hráli různé hry,*

chodili jsme ven na procházky, na výlety do lesa, do kina. V rozhovoru matka uvádí, že finanční situace rodiny byla dobrá a jako rodina nepociťovali v této oblasti nedostatky. Po rozvodu se finanční situace zhoršila. Matka brala na dceru alimenty, ale přesto si musela najít druhé zaměstnání, aby zajistila svou rodinu.

Vztah Marušky ke škole byl kladný. Dcera chodila do školy ráda a měla výborný prospěch. Matka uvádí: *Dcera se učila dobře, dokonce byla ve třetí třídě navržena na výběrovou školu, ale nakonec jsme ji tam nedali. Rodiče dceři pomáhali s domácí přípravou, denně se připravovala do školy a my jsme jí pomáhali a dělali dohled. Výukové obtíže měla Marie pouze ve vyšších ročnících s matematikou, což si matka vysvětluje horším logickým myšlením. V anglickém jazyce a občanské nauce byla hodnocena jedničkami a dvojkami.*

Po rozvodu nastaly změny ve fungování rodiny. Otec Marie se od rodiny odstěhoval a matka s dcerou zůstaly v původním bytě. Dcera byla přidělena do péče matky. Z tohoto důvodu trávila více času s dcerou matka a otec si Marušku bral pouze každý druhý víkend. Podle matky se oba rodiče snažili, aby se klima během rozvodu nezměnilo a bylo klidné, ne vždy se to podle slov matky dařilo. Reakcí dcery na rozvod byl smutek. Matka reakci dcery popisuje: *Dcera byla z našeho rozvodu velmi smutná a často plakala. Vztah k oběma rodičům zůstal kladný.*

Matka kontaktovala třídní učitelku dcery a sdělila jí změny v rodině. Na reakci učitelky si ovšem matka stěžuje a označuje ji za neprofesionální. *Několikrát dceři před celou třídou řekla, že jestli si myslí, že se rodiče rozvádějí, že se nemusí učit, že je na omylu, myslím, že to byla zlá a neprofesionální paní učitelka. U dcery po rozvodu nenastaly výraznější změny v chování nebo prospěchu a nadále dobře prospívala. Také známky z anglického jazyka a občanské nauky se výrazně nezměnily.*

Výsledky rodiny Oldřichových

Čtvrtý rozhovor byl vytvořen s rodinou Oldřichových. Rodina je tvořena třemi členy, jimiž jsou rodiče a syn Michal. Rodina před rozvodem bydlela v menším bytě v panelovém domě. Podle matky byla atmosféra před rozvodem dobrá. V rozhovoru matka uvádí, že veškeré domácí práce dělala ona. *Všechno jsem dělala sama. Často jsem z toho byla otrávená, bylo toho na mě hodně. Matka na začátku rozhovoru uvádí, že před rozvodem byl vztah syna k oběma rodičům kladný, toto tvrzení svými odpověďmi později částečně vyvrací. Více času se synem trávila matka, společně chodili na procházky, četli si a povídali. Matka uvádí, že otec měl své vlastní zájmy a s Michalem moc času netrávil.*

Z rozhovoru vyplynulo, že finanční situace rodiny byla špatná. Matka říká: *Peníze stačily jen na to nejnnutnější, z části to bylo tím, že hodně peněz padlo na drahé zájmy otce.* Finanční situace se podle matky po rozvodu zlepšila, jelikož peníze nebyly utráceny za otcovy koníčky.

Vztah Michala ke škole byl před rozvodem kladný. Domácí příprava do školy probíhala především ve vypracovávání domácích úkolů a doučování látky ze školy. Michal byl svými učiteli, podle matky, hodnocen výborně a neměl s výukou problémy. Z předmětů anglický jazyk a občanská nauka měl Michal výborný prospěch. Jediné problémy, které matka uvádí, je problém s odloučením se ráno od matky. Na otázku, čím bylo toto chování způsobené, matka uvádí: *Chováním otce. Už před rozvodem neměl k Michalovi nejlepší vztah. Byl chladný a dost přísný. Michal viděl, že jeho otec se k němu ani ke mně nechová tak, jak by měl, a nejspíš měl o mě strach.*

Matka o rozvodu nechtěla příliš hovořit, jelikož to pro ni bylo velice stresující období. Vypovídá: *Bylo to strašné. Byla jsem manželem pronásledována.* Klima rodiny se zhoršilo. Matka ovšem vypovídá, že syn byl rád, že otec odešel, a na rozvod tedy nereagoval smutkem, podle matky mu otec nechyběl. Po rozvodu se vztah syna k otci zhoršil, Michal se svého otce začal bát a nepřál se s ním stýkat. Více času proto trávila se synem matka, *společně jsme trávili téměř veškerý čas spolu, podobně jako před rozvodem.*

Matka uvádí, že škola byla o nové situaci rodiny informována tchýní. Matka tvrdí: *Ne že by šlo vždycky o správné informace, ale neměla jsem sílu to řešit.* Škola nenabídla rodině žádná opatření. Michalův prospěch se ani po rozvodu nezměnil a stále měl výborný prospěch a vyznamenání. Z předmětů anglický jazyk a občanská výchova byl hodnocen známkou výborně.

Výsledky rodiny Harachovů

V pátém rozhovoru byla sledována rodina Harachů. Rodina Harachů je tvořena matkou, otcem a dvěma dcerami. Rodina před rozvodem bydlela v menším rodinném domě. Matka popisuje klima rodiny, před problémy, které vyvrcholily rozvodem, jako příjemné. Role v rodině byly rozděleny, matka vykonávala většinu domácích prací a otec dělal opravy na domě. Matka uvádí, že vztah dcer k rodičům byl bezproblémový a velmi kladný. Více času s dcerami trávila matka. *Tak nějak klasicky - hraním, povídáním, vycházkami.* Matka popisuje finanční situaci rodiny před rozvodem jako velmi dobrou. Po rozvodu se finanční situace zhoršila.

V rozhovoru byl zkoumán také vztah dcery ke škole. Matka uvádí, že vztah ke škole byl pozitivní a do školy se těšila. Svými učiteli byla nejčastěji hodnocena známkou výborně. Domácí příprava se skládala z kontroly a podepisování úkolů. Matka popisuje, že dcera byla v přípravě do školy samostatná. Ve škole neměla výrazné výukové problémy. V předmětech anglický jazyk a občanská výchova byla hodnocena známkou výborně.

V části týkající se situace rodiny po rozvodu začala být paní Harachová nervózní a nechtěla se jí o tématu mluvit. *Moc se mi o tom nechce mluvit. Nechci se k tomu vracet.* Po rozvodu zůstaly děti s matkou a k otci jezdily na víkendy. Matka uvádí, že si rok po rozvodu našla nového přítele, který má s oběma dcerami dobrý vztah.

Atmosféra během rozhovoru se zhoršila. Matka uvádí: *Holky byly smutné. Mezi námi byla samozřejmě špatná atmosféra, buď jsme spolu nemluvili, nebo se hádali.* Reakci dcer matka popisuje jako smutek a zmatenost. *Obě dcery brečely, byly z toho hodně smutné, asi i zmatené.* Další reakcí dětí byl také částečný únik ze situace. Dcery se snažily trávit více času mimo domov. Chodily ke svým kamarádkám a na návštěvy k babičkám. Matka uvádí: *Holky měly své vlastní zájmy. Navíc starší dcera byla dospělá. Ale i mladší měla své zájmy, koníčky. Potom, co se situace trochu uklidnila, jsme trávily čas podobně jako před rozvodem.* Přes tuto reakci matka vypovídá, že vztah dcer k otci ani k matce se nezměnil a zůstal pozitivní. Více času po rozvodu s dětmi trávila matka, jelikož, jak už bylo řečeno, k otci jezdily pouze na víkendy.

Rodina školu během rozvodu nekontaktovala. U mladší dcery, která byla v době rozvodu na druhém stupni, nedošlo ke změně prospěchu. Z předmětů anglický jazyk a občanská výchova byla stále hodnocena známkami výborně.

Výsledky rodiny Kristiánových

Rodina Kristiánova je složena ze čtyř členů, a to rodičů, dcery a syna. Matka popisuje, že zázemí rodiny bylo dobré, společně před rozvodem bydleli ve dvojdomku společně s rodiči matky, oba rodiče měli své vlastní auto. Matka popisuje: *Atmosféra v rodině byla dobrá. Ne, že bychom se nikdy nehádali, ale celkově jsme se měli dobře.*

Rodiče měli v domácnosti rozdělené role. Matka, podle svých slov, dělala obecné domácí práce jako praní a uklízení. Její bývalý muž vařil a dělal mužské práce, jako práce kolem aut a sekání zahrady. Vztah obou dětí k rodičům byl kladný. Více volného času s dětmi

trávila matka. Popisuje: *Společně jsme podnikali výlety, hráli různé sporty. Děti měly také své kroužky, na které pravidelně chodily.*

Finanční situaci rodiny před rozvodem popisuje matka jako uspokojující. *Vždycky jsme vyšli a dětem jsme mohli dopřát i něco navíc.* Po rozvodu se situace zhoršila. Matka uvádí: *Musela jsem víc počítat a rozmyslet, co se koupí a co ne.*

V části rozhovoru týkající se žáka a školy matka mluví pouze o synovi Honzovi, který v době rozvodu chodil na druhý stupeň základní školy. Vztah syna ke škole byl záporný. Domácí příprava do školy spočívala v psaní úkolů a přípravě na další den. Honza je svou matkou popisován jako průměrný žák. Ve škole byl nejčastěji hodnocen známkami na škále jedna až tři. I přes záporný vztah Honzy ke škole matka na otázku, zda chodil syn do školy rád, uvádí: *Jak kdy. Záleželo to na známkách, které dostával, na aktivitách. Ale nikdy to nebylo tak, že by dělal scény, že tam nechce, to zase ne.* Výukové obtíže měl Honza v českém jazyce, ostatní předměty zvládal podle matky bez výrazných problémů. Matka si problémy vysvětluje poruchou pozornosti. Z anglického jazyka byl hodnocen známkou chvalitebně, z občanské výchovy také.

Rozvod rodičů proběhl dohodou. Matka zůstala s dětmi v domě a otec dětí se přestěhoval. Honzovi bylo v době rozvodu patnáct let a dceři Aleně osmnáct let. Syn na rozvod reagoval negativně. Matka popisuje: *Byl hodně naštvaný. Stávalo se, že s námi vůbec nemluvil nebo se s námi naopak hádal, dělal scény. Taký se hodně se změnil jejich vztah k otci. Negativně.* Více času s dětmi trávila matka podobným způsobem jako před rozvodem, pouze bez otce.

Matka kontaktovala třídní učitelku a informovala ji o rozvodu v rodině. Škola na situaci nereagovala žádnými opatřeními. Honzův prospěch se po rozvodu zhoršil. Matka uvádí: *Myslím, že se nemohl úplně soustředit, takže pozornost ve škole byla ještě horší než předtím.* Z rozhovoru také vyplývá, že se zhoršila domácí příprava, jelikož Honza byl náladový a nedělal domácí úkoly. Z anglického jazyka byl hodnocen známkou dobře, z občanské výchovy také. U Honzy se neobjevily výchovné problémy. Matka popisuje, že Honza měl stále problém v českém jazyce a jeho prospěch se zhoršil také v matematice.

Výsledky rodiny Hřebínkových

Rodina Hřebínkova je tvořena třemi členy, rodiči a dcerou Anetou. Před rozvodem společně bydleli v rodinném domě na okraji města. Matka popisuje klima rodiny: *U nás*

byla klidná atmosféra, příliš jsme se nehádali, neříkám, že nikdy, ale snažili jsme se hledat kompromis a nehádat se před dcerou. Role v rodině byly rozděleny. Domácí práce vykonávala převážně žena, muž se staral o zajištění rodiny. Na starost měl mytí nádobí, vozil dceru do školy a na kroužky. Dcera pomáhala s vynášením koše, uklízela si pokojíček a dělala jiné drobné domácí práce.

Vztah dcery k oběma rodičům byl kladný. Matka popisuje vztah dcery k rodičům: *Povídali jsme si spolu, chodila k nám pro rady, pomazlit se. Podle matky byl přesto vztah dcery k rodičům rozdílný. Myslím, že se mnou má jako holka bližší vztah, ale to neznám, že by tátu neměla ráda, mají spolu odlišný vztah, tak nějak k němu vzhlíží, neřeší s ním úplně intimnosti.*

Z rozhovoru vyplynulo, že více času s dcerou Anetkou trávila matka. *Jak už jsem řekla, povídaly jsme si, dělaly jsme domácí úkoly, chodily jsme na procházky nebo nakoupit. Podle matky byl otec více pracovně vytížený, a proto s dcerou trávil čas spíše o víkendech. Společný čas trávila rodina v létě na dovolených u moře.*

Finanční situace před rozvodem byla dobrá. Matka popisuje: *Situace byla taková, že jsme se nemuseli příliš omezovat. Měli jsme dům, samozřejmě na hypotéku, ale nestávalo se, že by byl problém ji splácet. Já i bývalý muž vlastnime auto, mohli jsme jezdit na dovolené, takže asi tak. Po rozvodu se finanční situace zhoršila. Matka s Anetkou zůstaly v domě, který nadále platí oba rodiče. Matce také zůstalo auto. Rodina se uskromnila ve výdajích na dovolené a spotřební zboží.*

Vztah Anetky ke škole byl kladný, podle matky dcera chodila do školy ráda a pořád se tam těší. Domácí příprava spočívala ve vypracovávání domácích úkolů a doučování nepochopené látky ze školy, nejčastěji měla Anetka problém v českém jazyce. Matka uvádí: *Dcera byla hodnocena dobře, měla hlavně jedničky a dvojky, kromě českého jazyka, z toho měla trojku. Má ale diagnostikovanou dyslexii a dysortografii, takže je to pochopitelné, a netlačili jsme na ni, aby měla samé jedničky. Obtíže s výukou měla Anetka, podle matky, pouze v předmětu český jazyk a občas byla hodnocena horší známkou v předmětu anglický jazyk. Z občanské výchovy byla Aneta hodnocena známkou výborně. Matka si zdůvodňuje dobrý prospěch oblibou předmětu.*

Po rozvodu byla Anetka přidělena do střídavé péče. Dcera byla jeden týden u matky a druhý týden u svého otce. Matka situaci komentuje: *Myslím, že teď už jsme si na to celkem zvykli, i když to není ideální a Anetka si občas stěžuje. Klima rodiny se během*

rozvodu změnilo a podle matky byla v rodině hodně špatná atmosféra. Z rozhovoru vyplývá, že matka během rozvodu byla ve velmi špatném psychickém rozpoložení. Matka uvádí: *Rozváděli jsme se, protože bývalý manžel si našel novou partnerku, nemyslím si, že to byl jediný důvod, ale v té době jsem to brala jako velkou křivdu.* Matka byla během rozvodu často naštvaná, křičela na manžela před dcerou, což jí poté bylo líto, omlouvala se a brečela. Matka popisuje situaci: *Někdy jsem byla nepříjemná i na dceru, i když nic tak hrozného neudělala, pak mi to bylo líto a omlouvala jsem se jí.* Dcera i díky reakci rodičů neprijala novou situaci nejlépe, byla naštvaná a dělala rodičům schválně problémy. Matka popisuje: *Byla z toho hodně špatná. Myslím, že to bylo i ve špatnou dobu, rozváděli jsme se, když byla v pubertě, měla problémy sama se sebou a my jí je ještě přidělávali, svými hádkami a já svými náladami.*

Vztah dcery k rodičům procházel dvěma fázemi. Po rozvodu si dcera od matky držela určitý odstup, matka uvádí: *Nesvěřovala se mi, neřešily jsme spolu problémy jako předtím. Dozvídala jsem se od své matky, že Anetka chodila za ní. K otci nemůžu říct, nevím.* Po čase si Anetka zvykla na novou situaci a její vztah s matkou byl stejný jako před rozvodem. Po rozvodu spolu rodina netrávila mnoho společného času. *No hned po rozvodu jsme spolu moc čas netrávili, Anetka spíš chodila ke kamarádkám, za babičkami.* Matka uvádí, že s dcerou řešila pouze nutné každodenní záležitosti.

O rozvodu matka osobně informovala třídní učitelku Anety. Třídní učitelka s matkou domluvily opatření a společně se se shodly na užším kontaktu v případě potřeby. Matka uvádí: *Myslím, že jí dávala lehké úlevy, omlouvala jí nějaké zapominání a podobně.* V prospěchu dcery nenastaly změny. Dcera měla stejné známky jako před rozvodem, ve škole měla v oblibě především výchovy, obtíže měla v českém jazyce. Matka situaci komentuje: *Čekala jsem, že tak, jak se chová doma, se bude chovat i ve škole, třeba vzdorovitě, ale nikdo si nestěžoval.*

Výsledky rodiny Černých

Poslední rozhovor byl proveden s rodinou Černých. Rodina byla v době rozhovoru tvořena třemi členy, a to rodiči a dcerou Eliškou. Rodina žila společně v dostatečně velkém panelákovém bytě. Matka v rozhovoru upozornila na dobré vztahy s širší rodinou, se kterou se pravidelně scházejí. Role v domácnosti měli manželé rozdělené. Matka měla

na starost dětí a chod domácnosti, otec dcery se staral o jídlo a vaření a dělal práce na zahrádce. Oba rodiče pracovali.

Vztah dcery k oběma rodičům byl podle matky vždycky velmi dobrý. Matka upozorňuje na fakt, že i přesto měla dcera Eliška ke každému jiný vztah. *Ke každému má trochu jiný vztah, tak jak je to u holek asi obvyklé, mně se spíše svěřuje, povídáme si a s otcem byla větší zábava.* Více času s dítětem trávila matka. Z rozhovoru vyplynulo, že otec podnikal a proto chodil z práce pozdě domů a nemohl se dítěti více věnovat. Přes týden matka s dcerou trávily čas především učením, po škole dělaly domácí úkoly. Matka také Elišku vozila na její koníčky. O víkendu celá rodina jezdila na výlety.

Finanční situaci matka komentuje jako středně dobrou. *Řekla bych, že byla středně dobrá, naše rodina nijak nestrádala. Nežili jsme ale ani v luxusu.* Po rozvodu se situace nezměnila.

Vztah dcery ke škole byl kladný. Dcera se do školy těšila. Matka tvrdí: *Chodila do školy ráda a učení zvládala bez problémů. Po základní škole se dostala na gymnázium.* Dcera byla samostatná a matka jí nemusela pomáhat s přípravou do školy. Eliška byla učiteli hodnocena jako vzorná žákyně, měla dobrý prospěch a žádné výchovné problémy. Elišky prospěch matka popisuje: *Nikdy nevynikala v matematice a naopak jí nedělaly problémy humanitní předměty a jazyky. To platilo po celé její studium.* Tyto obtíže si matka vysvětluje tím, že dcera neměla na matematiku hlavu. V občanské výchově neměla dcera problémy. V anglickém jazyce bylo ze začátku potřeba doučování na dohnání a pochopení látky. Z obou předmětů byla hodnocena především známkami jedna a dvě.

Po rozvodu se situace rodiny změnila. Matka si našla nového přítele a společně měli dceru. Nový partner ovšem nebyl příčinou rozvodu rodičů, naopak matka tvrdí, že se s bývalým mužem brali především kvůli jejímu těhotenství. Oba rodiče se velmi snažili, aby se rozvod nedotknul dcery. Matka uvádí: *Z naší strany byla snaha, aby rozvod proběhl co nejklidněji a dcera nebyla do sporů vůbec zatažena. Myslím, že se nám to podařilo, nikdy mi dcera nevyčítala tu dobu během rozvodu ani jsem to na ní nepozorovala.*

Reakce dcery byla klidná. Eliška si musela zvyknout na nové prostředí, jelikož se matka s dcerou přestěhovaly nového bytu, který patřil matčinu příteli. *S novou částí rodiny vycházela velmi dobře a byla ráda, že má mladší sestřičku.* Vztah k rodičům byl i po rozvodu bezproblémový. Matka uvádí: *Ke mně jako k matce se vztah nezměnil. K otci byl ten vztah jiný, a to hlavně protože jej dítě nevidělo tak často. Ale i tak měli spolu hezký*

vztah, bez problémů. Více času Eliška trávila se svou matkou podobným způsobem jako před rozvodem.

Rodina se rozhodla o rozvodu školu neinformovat. Matka v rozhovoru uvedla, že to nepovažovala za nutné, vzhledem k tomu, že u Elišky nenastaly změny v prospěchu ani v chování. Matka popisuje: *Dcera si nadále plnila své povinnosti, měla dobrý prospěch a pozdější problémy byly spojené spíš s nastupující pubertou než s naším rozvodem.* Z občanské nauky byla Eliška hodnocena známkou výborně, z anglického jazyka známkami výborně a chvalitebně. Výukové obtíže měla Eliška stejně jako před rozvodem, tedy v matematice a fyzice.

11 Analýza rozhovorů

V této kapitole budou představeny jednotlivé kategorie, které byly vytvořeny analýzou rozhovorů. Jako hlavní kategorie byly vybrány: fungující rodina před rozvodem, rozdílný vztah dcer k otci a matce, finanční situace a její změny po rozvodu, hlavní role matky v péči o domácnost a dítě, změny ve fungování rodiny po rozvodu, reakce dítěte na rozvod, spolupráce rodiny a školy během rozvodu, změna prospěchu po rozvodu. V podkapitolách jsou rodiny vzájemně porovnávány. Jsou zde ukázány podobnosti a rozdíly mezi rodinami.

11.1 Fungující rodina před rozvodem

Výzkum ukázal, že rodiny popisují své stavy před rozvodem jako fungující a bez výrazných problémů. Všechny rodiny bylo možné zařadit do střední sociální třídy. Podle zpovídaných rodičů ve většině rodin panovaly dobré vztahy mezi dítětem a rodiči. Například matka z rodiny Kristiánových tvrdí, že vztah syna k otci i k matce byl kladný. Také matka z rodiny Černých uvádí: *Vztah dcery k nám oběma byl vždycky velmi dobrý. Máme dobré vztahy s širší rodinou, často se scházíme, slavíme dohromady narozeniny a svátky, pomáháme si.* Výjimku tvoří rodina Oldřichových, zde matka o vztahu syna Michala k otci uvedla: *Byl chladný a dost přísný. Michal viděl, že jeho otec se k němu ani ke mně nechová tak, jak by měl, a nejspíš měl o mě strach.* Po rozvodu se vztah k Michalovi zhoršil. Matka uvedla, že syn byl rád, že s nimi již otec není a nechyběl mu. Je zajímavé, že špatný vztah má s otcem právě Michal, jelikož to může ukazovat na horší

vztah synů k otci. Zhoršení vztahu k otci nemělo na Michalovu školní úspěšnost vliv, domnívám se, že je to tím, že hlavní motivaci a jeho vztah ke škole budovala matka. Vztah dcer k otci bude rozebírán v následující kapitole.

11.2 Rozdílný vztah dcer k otci a matce

Z rozhovorů také vyplynulo, že vztah dcer je rozdílný k matce a otcovi. Matka je spojována především s intimní sférou citů a otec s oblastí zábavy. V prvním rozhovoru matka uvádí: *Maminka je na tulení a tatínek na hraní.* V rozhovoru s rodinou Hřebínkových matka popisuje: *Myslím, že se mnou má jako holka bližší vztah, ale to neznamená, že by tátu neměla ráda, mají spolu odlišný vztah, tak nějak k němu vzhlíží, neřeší s ním úplně intimnosti.* Také v druhém rozhovoru zaznělo, že vztah dcer k otci je odlišný. Matka vypovídá: *A protože jsou to dcery, tatínek je vždycky trochu idealizovaný. Za matkou se běhá pouze při pocitech hladu, nevyřešeného školního úkolu nebo bolesti jakéhokoliv druhu.*

11.3 Finanční situace a její změny po rozvodu

V rozhovorech byla sledována finanční situace rodiny před rozvodem a změny v této oblasti, které nastaly po rozvodu. V teoretické části je ukázáno, jak může materiální zajištění rodiny ovlivňovat školní úspěšnost dítěte. Z rozhovorů vyplynulo, že šest rodin z osmi svou finanční situaci vnímalo jako dobrou. Tyto rodiny nejčastěji vypovídaly, že jejich situace je uspokojující. V rozhovorech se ukázalo, že uspokojující či dobrá finanční situace pro rodiny znamená, že rodina je schopna vyjít s danými prostředky, které pokryjí nutné výdaje, a nemusí se omezovat ani v zájmech dítěte a dovolených. Pouze dvě rodiny svou situaci vnímaly jako velmi dobrou nebo naopak špatnou. Paní Oldřichová v rozhovoru vypověděla: *Před rozvodem byla situace špatná. Peníze stačily jen na to nejnnutnější, z části to bylo tím, že hodně peněz padlo na drahé zájmy otce.* Naopak v pátém rozhovoru v rodině Harachových matka uvedla, že jejich finanční situace před rozvodem byla velmi dobrá.

Z rozhovorů vyplynulo, že většina žen po rozvodu pocítila zhoršení finanční situace. Zhoršení situace se dotklo především omezení v nakupování spotřebního zboží. Pouze

jedna matka uvedla, že si musela najít ještě jedno zaměstnání, aby zajistila svou rodinu. V osmém rozhovoru matka uvedla, že nepocítila žádnou změnu ve finanční situaci. Naopak výjimku tvořila rodina Oldřichova, kde matka uvedla, že situace se po rozvodu zlepšila, jelikož už rodina nemusela financovat zájmy otce.

11.4 Hlavní role matky v péči o domácnost a dítě

Výzkum ukázal, že ve většině rodin je žena spojena především s péčí o chod domácnosti a péčí o dítě. Matky s dětmi tráví více času než otcové. V rozhovorech matky vypovídají, že zajišťují každodenní chod domácnosti, jako je vaření, praní a uklízení, a otcové rodin mají své povinnosti spojené s prací na zahradě a opravami na domě nebo bytě. Pouze v rodině Bedřichových matka uvádí, že neshledává tradiční rozdělení rolí na ženské a mužské, svou domácnost popisuje slovy: *Každý dělal to, co umí, takže se občas stávalo, že nikdo nic nedělal, a podle toho to u nás vypadalo. Jinak rozdělené role podle pohlaví jsme neměli. Oba jsme celkem úspěšně zvládali obojí.*

Tradiční vnímání ženské role se projevilo také v tom, který rodič trávil s dítětem více času. V šesti rozhovorech z osmi zaznělo, že je to žena, kdo tráví s dítětem více času. Matky to vysvětlovaly především pracovním vytížením muže. Ženy s dětmi podnikají každodenní, rutinní aktivity, jako je příprava do školy, chození na procházky nebo odvoz na zájmové činnosti. Naopak čas otců je vyhrazen mimořádným aktivitám, jako jsou dovolené a víkendy. Například matka z rodiny Hřebínkových vypovídá: *Více času jsem s Anetkou trávila já. Jak už jsem řekla, povídaly jsme si, dělaly jsme domácí úkoly, chodily jsme na procházky nebo nakoupit.* Pouze v prvním a druhém rozhovoru zaznělo, že oba rodiče trávili před rozvodem stejné množství času.

Na druhou stranu v rozhovorech zaznívá, že otec měl určitou povinnost a také se podílel na chodu domácnosti. Například v rodině Hřebínkových měl muž na starost mytí nádobí, vozil dceru do školy a na kroužky, i přes to matka vypovídá, že hlavní starost o domácnost měla ona. V rodině Černých se otec dcery se staral o jídlo a vaření a o práce na zahradě. V rodině Hřebínkových matka uvádí také povinnosti dcery, která pomáhala s vynášením koše, uklízela si pokojíček a dělala jiné drobné domácí práce. Dalším tématem spojeným s chodem domácnosti je role muže. Muž je spojován s finančním zajišťováním rodiny. Matky v rozhovorech uvedly, že otcové více času trávili v práci, a nemohli se tedy více věnovat dětem. Výjimku tvoří rodina Bedřichova, kde mají rodiče stejnou pracovní pozici,

délku pracovní doby a podobné platové ohodnocení. V této rodině nefunguje klasické rozdělení rolí, a muž tedy není vnímán jako hlavní živitel rodiny.

Pro školní úspěšnost je velmi důležité téma domácí přípravy do školy. V rozhovorech se ukazuje, že v této oblasti se dítěti věnují matky. Matka z rodiny Harachových tvrdí: *Dcera byla samostatná, občas jsem jí něco zkontrolovala, podepsala, ale tašku si chystala sama.* Také matka z rodiny Hřebínkových popisuje: *Denně jsme dělaly domácí úkoly, občas Anetka přišla s něčím, s čím potřebovala pomoci, nejčastěji to bylo s českým jazykem.*

11.5 Změny ve fungování rodiny po rozvodu

Ve všech rodinách po rozvodu došlo ke změnám ve fungování rodiny. Pro ilustraci například v rodině Hřebínkových byla dcera svěřena do střídavé péče a Aneta tráví vždy jeden týden u matky a jeden u otce. V rodině Černých si matka našla nového přítele, ke kterému se s dcerou odstěhovaly. Dcera si tedy musela zvykat na nový byt a prostředí. Matky také uvádějí, že došlo ke změně ve vztahu k jednomu z rodičů. V rodině Černých matka uvádí, že se změnil vztah k dceři, jelikož ho neviděla tak často, přesto jejich vztah byl kladný. V rodině Hřebínkových si naopak dcera držela určitý odstup od matky, matka uvádí: *Dlouho po rozvodu si ode mě držela odstup, nesvěřovala se mi, neřešily jsme spolu problémy jako předtím. Dozvídala jsem se od své matky, že Anetka chodila za ní. K otci nemůžu říct, nevím.* Tento odstup by bylo možné vysvětlit tím, že dcera vinila svou matku za rozvod, nebo se naopak sama cítila vina za rozvod a tímto způsobem se trestala.

Ve všech rodinách bylo dítě ve střídavé péči nebo trávilo více času s matkou. Paní Smědavová uvádí: *Více času jsem trávila s dcerou já, bylo to dané situací, otec si ji bral každý druhý víkend.* Také v posledním rozhovoru matka přiznává změnu vztahu dcery ke svému otci po rozvodu: *Ke mně jako k matce se vztah nezměnil. K otci byl ten vztah jiný, a to hlavně protože její dítě nevidělo tak často. Ale i tak měli spolu hezký vztah, bez problémů.*

11.6 Reakce dítěte na rozvod

Ve výpovědích se ukazuje, že je velmi důležité, jakým způsobem na rozvod reaguje rodič, a ovlivňuje to také reakce dítěte. V prvním a posledním rozhovoru matky vysvětlují, že se snažily být i během rozvodu hlavně fungujícími rodiči a nezatahovat do svých sporů dítě. Paní Bedřichová vypovídá: *Myslím, že se oba opravdu snažíme. Adélce zůstali oba fungující rodiče a další nežádoucí faktory se snažíme maximálně eliminovat. Byla smutná, ale vše jsme jí společně vysvětlili. Stále si ale myslí, že bychom se mohli časem usmířit a vrátit se k sobě.* Také v rodině Černých byla ze strany rodičů snaha, aby dcera nebyla do rozvodu zatažena, a její reakce na rozvod byla klidná. Matka v rozhovoru uvedla: *Z naší strany byla snaha, aby rozvod proběhl co nejklidněji a dcera nebyla do sporů vůbec zatažena. Myslím, že se nám to podařilo, nikdy mi dcera nevyčítala tu dobu během rozvodu, ani jsem to na ní nepozorovala. Reakce dcery nebyla nijak bouřlivá, Eliška je klidný a přemýšlivý človíček. Musela si zvyknout na nové prostředí, ale s novou částí rodiny vycházela velmi dobře a byla ráda, že má mladší sestřičku.*

Naopak v rodinách, kde rodiče nebo jeden z nich během rozvodu prožívali smutek, naštvanost, se tato nálada přenesla také na dítě. Tato situace nastala v rodině Hřebínkových, matka popisuje: *Rozváděli jsme se, protože bývalý manžel si našel novou partnerku, nemyslím si, že to byl jediný důvod, ale v té době jsem to brala jako velkou křivdu. Byla jsem naštvaná, křičela jsem na něj i před Anetkou. Hodně jsem taky brečela, byla sem lítostivá. Někdy jsem byla nepříjemná i na dceru, i když nic tak hrozného neudělala, pak mi to bylo líto a omlouvala jsem se jí.* Ve většině rodin dítě reagovalo smutkem, naštvaností. Pouze v jedné rodině matka uvádí, že syn byl s rozvodem spokojen a oddychnul si, že je otec pryč.

Pro školní úspěšnost je velmi důležité, jak dítě změny přijme. Výzkumy ukázaly, že změny ve fungování rodiny se odrazily především v chování dítěte, vztahu k rodičům a domácí přípravě do školy. Rozhovory neukázaly, že by změny v rodině měly zásadní vliv na školní úspěšnost.

11.7 Spolupráce rodiny a školy během rozvodu

Další kategorií je spolupráce rodiny a školy. Šest rodin uvedlo, že o nové situaci v rodině informovali třídního učitele, ukazuje se, že tak učinily jak rodiny, kde rozvod probíhal klidně, tak rodiny s problematickým rozvodem. Ve všech rodinách kontaktovaly školu matky. Jak již bylo ukázáno, ve většině rodin to byla matka, kdo se více věnoval dítěti a jeho školní přípravě, proto také ony komunikovaly se školou po rozvodu. Ve všech rodinách také zaznělo, že matky kontaktovaly třídní učitelku dítěte, a to buď telefonicky, nebo osobním setkáním. Ve druhém rozhovoru s paní Jizerovou matka uvádí, že školu musela kontaktovat v rámci soudního sporu. Z ostatních rozhovorů je patrné, že matky chtěly školu informovat především proto, aby upozornily učitele, že se u dítěte mohou vyskytnout změny ve školní úspěšnosti nebo chování. V jedné rodině probíhala komunikace se školou nepřímo, prostřednictvím tchýně, matka uvádí: *Všechno věděli od tchýně, a ne, že by šlo vždycky o správné informace, ale neměla jsem sílu to řešit.* Také rodina Hřebínková školu kontaktovala. Matka komunikovala s třídní učitelkou. Podle matky byla učitelka milá a nabídla jí pomoc v případě, že se Anety prospěch nebo chování bude měnit. Učitelka také Anetě dočasně tolerovala zapomínání a měla u ní lehké úlevy. Naopak rodina Černých školu nekontaktovala, jelikož podle jejího názoru k tomu nebyl žádný důvod. Matka uvádí: *Možná kdyby nastaly nějaké komplikace nebo by se Eliška zhoršila ve škole, tak bych to řešila, ale takhle nebyl důvod.*

Ve většině případů nedošlo k žádným opatřením ze strany školy. Jediným opatřením bylo slíbené pozorování dítěte a užší spolupráce učitelky s rodiči. Z rozhovorů nevyplývá, zda se ze strany jednalo o nezájem, nebo škola vyhodnotila, že opatření nejsou v daném případě nutná. Paní Smědavová se setkala s negativní reakcí učitelky, která ji odradila od dalšího kontaktu školy. Situaci popisuje: *Třídní učitelku jsem osobně informovala, ale její reakce byla děsivá. Několikrát dceři před celou třídou řekla, že jestli si myslí, že se rodiče rozvádějí, že se nemusí učit, že je na omylu, myslím, že to byla zlá a neprofesionální paní učitelka. Žádné rodině nebyla nabídnuta pomoc školního psychologa.*

11.8 Změna prospěchu dítěte po rozvodu

Důležitou kategorií je změna prospěchu po rozvodu. Překvapivě většina rodin v rozhovoru uvedla, že prospěch dítěte se po rozvodu nezměnil. Například matka z rodiny Hřebínkové uvádí: *Až mě to překvapilo, čekala jsem, že tak jak se chová doma, se bude chovat i ve škole, třeba vzdorovitě, ale nikdo si nestěžoval.* Aneta měla také stejný prospěch a její známky se po rozvodu nezhoršily, pouze měla obtíže v českém jazyce, stejně jako před rozvodem.

Také v rodině Černých se situace ve škole nezměnila, matka uvádí, že si dcera stále plnila své povinnosti a měla dobrý prospěch. Eliška byla učiteli i po rozvodu považována za vzornou žákyni. V třetím rozhovoru matka popisuje: *Známky se nijak výrazně nezměnily. Předměty v celku zvládala stejně, nepozorovali jsme nějaké velké změny.* Pouze v jedné rodině došlo ke zhoršení prospěchu dítěte, a to u syna Honzy z rodiny Kristiánových. Matka situaci popisuje: *Jeho prospěch se zhoršil. Myslím, že se nemohl úplně soustředit, takže pozornost ve škole byla ještě horší než předtím. Do toho jsme doma často řešili jeho náladu, takže nebyl čas na domácí přípravu. Často nepřinesl do školy domácí úkoly a to mu asi taky mohlo zhoršit prospěch.* Problémy v domácí přípravě komentuje také matka z rodiny Jizerových: *Úplně jsme nezaznamenali žádné větší výkyvy. Spíš byl problém v domácí přípravě.* V rozhovoru není explicitně uvedené vysvětlení tohoto zhoršení, ale jelikož matka uvádí, že otec si bral obě dcery pouze jednou za čtrnáct dní, je pravděpodobné, že veškerou starost o domácnost řešila matka a již jí nezbyl čas na dohled nad domácí přípravou.

12 Souhrn a diskuze

V této kapitole budou shrnuty výsledky výzkumu. Po shrnutí bude následovat diskuze, která výsledky výzkumu porovná s teorií práce. Výzkum ukázal, že všechny matky byly před rozvodem zabezpečené a hodnotily svou finanční situaci jako uspokojující. Do výzkumu tedy významněji nevstupoval kulturně-ekonomický kapitál rodiny a jeho vliv na školní úspěšnost. V každé rodině bylo alespoň jedno dítě, které plnilo školní docházku na druhém stupni základní školy. Ve většině domácností byly rozděleny domácí práce podle tradičního vzorce na ženské a mužské. Pouze v jedné rodině si partneři byli rovnocenní

a o starost o domácnost se dělili. Ve výzkumu se ukázalo, že péče o dítě připadá nejčastěji matce, včetně starosti o domácí přípravu do školy. V rozhovorech se ukázalo, že před rozvodem byl vztah k rodičům dobrý. Podle výpovědí matek, děti mají své rodiče rády a chtějí s nimi trávit čas. Nejčastěji matky uváděly, že volný čas rodiny byl tráven vycházkami nebo povídáním.

V rozhovoru byla také zkoumána situace ve škole před rozvodem. V rozhovorech zaznívá, že většina dětí byla, alespoň podle tvrzení matek, považována za nadprůměrné nebo průměrné žáky. Tito žáci byli nejčastěji hodnoceni známkami výborně a chvalitebně. Také je zajímavé, že pouze jeden žák neměl kladný vztah ke škole, ostatní se do školy, podle matek těšily. Tímto žákem byl Honza z rodiny Kristiánových, který patřil mezi průměrné žáky. Matka jeho vztah ke škole nevysvětlila. Domácí příprava do školy probíhala s pomocí matek. V několika rozhovorech bylo také uvedeno, že dítě již bylo samostatné a rodiče ho do školní přípravy nemuseli nutit ani mu pomáhat.

Druhá část rozhovorů se týkala situace v rodině po rozvodu. V této části se výpovědi matek nejvíce lišily. Ve většině rodin ovšem matky uvádějí, že děti reagovaly na rozvod smutkem. Ve třech rozhovorech zaznělo, že vztah dcery k rodičům se po rozvodu nezměnil. V rozhovoru s matkou z rodiny Hřebínkových matka uvedla, že se vztah dcery k ní zhoršil. Jako vysvětlení podává svou zhoršenou psychiku po rozvodu. Na druhé straně v rozhovoru s paní Jizerovou zaznělo, že po rozvodu začal být otec dcerou idealizován. Ve dvou rodinách, a to u rodiny Kristiánových a Oldřichových, nastalo zhoršení vztahu syna k otci. Výzkumně je zajímavé, že u obou chlapců došlo ke zhoršení vztahu k otci. Jedním důvodem této změny by mohlo být obviňování otce z rozvodu. Z rozhovorů není patrné, zda došlo k nápravě vztahů. Pro další výzkum by bylo přínosné se více zaměřit na změnu vztahu po rozvodu k matce a otci, a to také z genderového hlediska.

Rozhovory se zabývaly také spoluprací rodiny během rozvodu a školy. Výzkum ukázal, že šest matek kontaktovalo školu a informovaly ji o rozvodu rodičů. Komunikaci se školou tedy zprostředkovaly pouze matky a v jedné rodině, u rodiny Oldřichových, byla škola informována tchýní, a to bez výslovného přání matky. Jak již bylo dříve ukázáno, jsou to právě ženy, které mají hlavní starost o dítě a jeho školní povinnosti. Je proto pochopitelné, proč se školou spolupracovaly matky. U rodin, které školu nekontaktovaly, nedošlo u dítěte ke zhoršení školní úspěšnosti a je tedy možné se vyvodit, že matky se domnívaly, že užší spolupráce se školou není potřebná. Významným výsledkem se jeví absence

opatření ze strany školy. Matky v rozhovorech uvedly, že škola nenabídla žádná opatření, pouze rodině byla nabídnuta užší spolupráce s třídní učitelkou a pozorování žáka nebo žákyně.

Poslední část rozhovorů ukazuje změny prospěchu ve škole po rozvodu rodičů, popřípadě jiné změny ve vztahu ke škole. Výzkumy ukázaly, že vliv rozvodu na školní úspěšnost žáků a žákyně podle matek nebyl velký a nedošlo ke zhoršení školní úspěšnosti. Tento výsledek si vysvětlují tím, že se jednalo o žáky, kteří měli kladný vztah ke škole, byli vnitřně motivovaní a chtěli i nadále zůstat žáky s dobrými známkami. Je také otázkou, do jaké míry si matky své děti idealizují nebo si připouští jejich případné zhoršení.

V této části kapitoly budou výsledky výzkumy porovnány s teoretickými zdroji a budou ukázány slabiny výzkumu. Výzkum se shoduje s výzkumy Dudové a Hastrmanové (2007) v tvrzení, že po rozvodu jsou děti nejčastěji přiděleny do péče matky. Ve všech případech se o dítě starala matka nebo byla ustanovena střídavá péče. Po rozvodu se tedy matky musí starat, bez pomoci další osoby, o dítě, domácnost a pracovat pro ekonomické zajištění rodiny. To se, jak výzkum ukázal, může promítnout ve zhoršení domácí přípravy dítěte do školy. Většina matek také uvádí, že po rozvodu pocítily zhoršení finanční situace. Tento výsledek výzkumu potvrzuje zjištění Dudové a Hastrmanové (2007), že žen se po rozvodu dotkne horší finanční situace. Přesto žádná z dotázaných neuvedla, že by se zhoršená situace dotkla primárních potřeb rodiny nebo zajišťování materiálního vybavení pro dítě. Z výzkumu také vyplynulo, že děti nejčastěji reagovaly na rozvod rodičů smutkem. Naopak výzkum se neshoduje s literaturou v tvrzení, že děti mají po rozvodu horší prospěch. Ve většině rodin nedošlo podle matek u dítěte ke zhoršení školní úspěšnosti. K tomu došlo pouze v rodině Kristiánových u syna Honzy. Matka popsala, že syn byl ve škole nesoustředěný, doma náladový a neplnil své školní povinnosti. Za pozornost stojí, že u dvou dotazovaných chlapců došlo po rozvodu k výrazným změnám. U Michala se zhoršil jeho vztah k otci a u Honzy školní úspěšnost. V dalším výzkumu by bylo přínosné udělat srovnání dopadu rozvodu na dívky a chlapce, jak se liší jejich reakce na rozvod rodičů a dopad na školní úspěšnost.

Slabinami tohoto výzkumu byly především malý rozsah zjištěných informací a jednostranný pohled na situaci. Malý rozsah informací získaných rozhovorem byl dán především nezkušeností výzkumnice. Informace byly sebrány během jednoho rozhovoru. Na dalším doplňujícím rozhovoru se již rodiny nechtěly podílet. To nejen z časových

důvodů, ale také jim nebylo příjemné o tématu rozvodu mluvit. Během rozhovorů se projevila nezkušenost výzkumnice, která nedokázala vytvořit vhodné prostředí pro rozhovor a potřebné informace získat. Pro odstranění tohoto nedostatku by bylo nutné blíže se s rodinami seznámit před samotným rozhovorem a obeznámit rodiny s celým průběhem výzkumu. Další slabinou tohoto výzkumu je jednostranný pohled na rodinu a rozvod. Rozhovor byl proveden pouze s matkou, jelikož bylo předpokládáno, že matka bude s dítětem trávit více času a bude mít o něm více informací. Tento pohled na rodinu bohužel může být zavádějící a odpovídá pouze pohledu jednoho rodiče. Pro objektivnější výsledky by bylo vhodné zařadit také pohled druhého rodiče a dítěte. Je ovšem nutné si uvědomit, že rozhovory s dítětem pro něj/ni mohou být velmi psychicky náročné a měl by to tedy provádět zkušený výzkumník. Pro výzkum by mohlo být také přínosné porovnání dat od matek se skutečnými daty školy, tedy známkami nebo výpověďmi učitelek.

13 Závěr

Cílem této práce bylo ukázat vliv rodiny na školní úspěšnost žáků druhého stupně základní školy. Pro účely této práce byl také proveden výzkum zabývající se vlivem rozvodu na školní úspěšnost dítěte. Práce pro mě byla přínosná, jak z hlediska získaných informací, tak také zkušeností s kvalitativním výzkumem. Tato práce mi ukázala, že nelze neúplnou rodinu zaměňovat za rodinu nefunkční. Výzkum ukazuje, že i v rodinách, které si prošly rozvodem, je možné vytvořit vhodné prostředí pro rozvoj dítěte a jeho školní úspěšnosti.

Výsledky této práce ukazují, že vliv rodiny na dítě jako osobnost a žáka je značný. Rodina umožňuje dítěti jeho správný vývoj a rozvoj potencionálních možností. Správný vliv na dítě mu usnadňuje vstup do školy a být školně úspěšný. Naopak špatné zacházení může dítěti znemožnit řádné uplatnění ve společnosti a mít dobré školní výsledky. Výsledky této práce ukázaly, že pokud dítě vyrůstá ve fungující rodině, tedy v rodině, kde rodiče o dítě mají zájem, starají se o něj a rozvíjí ho, ani rozvod nemusí být pro dítě překážkou ve školní úspěšnosti. Práce také ukazuje, jakým způsobem probíhá spolupráce rodiny a školy po rozvodu. I přes to, že v několika rodinách matky školu kontaktovaly, škola nenabídla žádná opatření. Je otázkou, zda by školy neměly této problematice věnovat více pozornosti a nabídnout rodině možnosti práce s dítětem nejen ve škole, ale také doma. Tato práce ukazuje především potřebu fungující a spolupracující rodiny. I přes to by se dnešní škola měla souvislostí rozvodů a školní úspěšnosti zabývat a snažit se žákům z rozvedených rodin pomoci.

14 Seznam použité literatury

- BAKALÁŘ, E., NOVÁKOVI M. a D. a kol. *Průvodce rozvodem*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1996. ISBN 80-7106-057-3.
- BASL, J. MATĚJŮ, P. STRAKOVÁ J. a VESELÝ a. *Nerovnosti ve vzdělávání: od měření k řešení*. Praha: SLON, 2010. Studie. ISBN 978-80-7419-032-2.
- ČÁP, J. a MAREŠ J. *Psychologie pro učitele*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-273-7.
- DUDOVÁ, R. HASTRMANOVÁ Š. *Otcové, matky a porozvodová péče o děti*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007. Sociologické studie. ISBN 978-80-7330-124-8.
- FONTANA, D. *Psychologie ve školní praxi: příručka učitele*. Vyd. 4. Přeložil Karel BALCAR. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0741-2.
- FONTANA, D. *Psychologie ve školní praxi: příručka pro učitele*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-626-8.
- HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-0982-9.
- HELUS, Z. *Sociální psychologie pro pedagogy: sociální souvislosti života, socializace osobnosti, sociální psychologie rodiny*, Praha: Grada, 2007. Pedagogika. ISBN 978-80-247-1168-3.
- HELUS, Z. *Psychologie školní úspěšnosti žáků*. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 1979.
- HRABAL, V. HELUS Z. *Sociální psychologie pro učitele: Základní pojmy a pedagogické aplikace*. 2. vyd., dotisk. Praha: SPN, 1987.
- HRABAL, Vladimír a Isabella PAVELKOVÁ. *Jaký jsem učitel*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-755-8.
- KAŠPÁRKOVÁ, Svatava. *Pedagogická diagnostika třídy a žáka*. Vyd. 1. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2009. 116 s. ISBN 978-80-7318-790-3.
- KATRŇÁK, T. *Odsouzení k manuální práci: vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině*. Praha: SLON, 2004. Studie. ISBN 80-86429-29-6.
- KELLER, J. *Nedomyšlená společnost*. Vyd. 4. Brno: Doplněk, 2003. ISBN 80-7239-091-0.
- KOHOUTEK, R. *Základy pedagogické psychologie*. Brno: CERM, 1996. ISBN 80-85867-94-X.

KOLLÁRIKOVÁ, Z. PUPALA, B., (Eds.). *Předškolní a primární pedagogika*. Praha: Portál 2001, ISBN 80-7178-585-7.

MATEJČEK, Z., DYTRYCH Z. *Krizové situace v rodině očima dítěte: dětská závist: žárlivost, nevěra a rozvod: nový partner v rodině, nevlastní sourozenci: vzpomínky z dětství*. Praha: Grada, 2002. Pro rodiče. ISBN 80-247-0332-7.

MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. rozš. a přeprac. vyd. Praha: SLON, 2003. Studijní texty. Učebnice pro obor sociální práce. ISBN 80-86429-19-9.

PÖTHE, P. *Dítě v ohrožení*. Praha: G plus G, 1999. ISBN 80-86103-21-8.

PROCHÁZKA, M. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3470-5.

PROKOP, J. *Školní socializace*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2001. ISBN 80-7083-536-2.

PRŮCHA, J, WALTEROVÁ E. MAREŠ J. *Pedagogický slovník*. 7., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0403-9.

SMITH, H. *Děti a rozvod*. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-906-2.

ŠVAŘÍČEK, R. ŠEĐOVÁ K. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

VÁGNEROVÁ, M. *Kognitivní a sociální psychologie žáka základní školy*. Praha: Karolinum, 2001. ISBN 80-246-0181-8.

VÁGNEROVÁ, M. *Psychologie problémového dítěte školního věku*. Praha: Karolinum, 1997. ISBN 80-7184-488-8.

Elektronické zdroje

KOHOUTEK, R. *Psychologie v teorii a praxi*. [online] 2009, Dostupné na WWW: <<http://rudolfkohoutek.blog.cz>>

ŠTECH, S., *Psychologické pohledy na školu – rozumíme školní socializaci?* In Sborník příspěvků: *Psychologické dny 2004*, Olomouc 2004, Dostupné na WWW: <<http://cmps.ecn.cz/pd/2004/texty/pdf/stech.pdf>>

Český statistický úřad. *Český statistický úřad*. [online]. [cit. 2016-10-13]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/>

15 Seznam příloh

Příloha A: Rozhovor – rodina Bedřichových

Příloha B: Rozhovor – rodina Jizerových

Příloha C: Rozhovor – rodina Smědavových

Příloha D: Rozhovor – rodina Oldřichových

Příloha E: Rozhovor – rodina Harachových

Příloha F: Rozhovor - rodina Kristiánových

Příloha G: Rozhovor – rodina Hřebínkových

Příloha H: Rozhovor – rodina Černých

16 Přílohy

Příloha A: rozhovor - rodina Bedřichových

Situace v rodině před rozvodem

1. Můžete mi prosím popsat svoji rodinu před rozvodem např. počet členů, zázemí, atmosféru rodiny?

Náš rodina jsou dva dospělí, jedno dítě, jeden pes, pět kachen a jedna rybička. Máme rodinný dům se zahradou, no a finančně jsme středostavovská rodina bez možnosti přivýdělku. A atmosféra byla asi jako všude jinde – jednou jsme byli nahoře, podruhé dole.

2. Můžu se vás zeptat, jak jste měli v rodině rozdělené role a domácí práce?

Každý dělal to, co umí, takže se občas stávalo, že nikdo nic nedělal a podle toho to u nás vypadalo. Jinak rozdělené role podle pohlaví jsme neměli. Oba jsme celkem úspěšně zvládali obojí.

3. Popište mi prosím, jaký byl před rozvodem vztah dítěte k matce a otci?

K oběma rodičům byl kladný. Maminka je na tulení a tatínek na hraní.

4. Můžete mi prosím říct, kdo trávil s dítětem více času?

To záleželo na mnoha okolnostech – aktuální situaci, ročním období. V celkovém součtu jsme na tom asi byli podobně.

5. Můžete mi prosím popsat, jakým způsobem jste trávili čas s dítětem?

Hodně času jsme trávili společně – výlety, dovolené, procházky. Všeobecně byl tatínek ten vhodnější na hraní a maminka byla spíše na ty uklidňující aktivity, jak už jsem říkala.

6. Jak byste popsala vaši finanční situaci před rozvodem?

Mohlo by to být určitě lepší. Nestrádali jsme, ale na rozhazování to určitě nebylo.

Situace ve škole před rozvodem

1. Jaký byl vztah dítěte ke škole?

Adélka do školy chodila ráda, ale měla občasné výhrady k jednotlivým učitelkám. Jelikož ty učitelky znám, tak myslím, že i oprávněné.

2. Popište mi prosím domácí přípravu do školy před rozvodem?

Adélka byla naučená, že si sama dělala domácí úkoly, večer jsme společně připravovali tašku do školy a pomůcky na další den.

3. Řekněte mi prosím, jak bylo dítě hodnoceno svými učiteli před rozvodem?

Naše Áďa má od dětství řečovou vadu, takže má ve škole lehké obtíže, tak bych asi řekla, že podává nestabilní, ale vcelku průměrné výkony.

4. Chodilo dítě do školy rádo?

Více méně ano.

5. Co jí šlo a co jí činilo obtíže?

Z mého pohledu byl největší problém v předmětech učitelů, kteří měli vysoké nároky na pozornost v hodinách a které byly statické a bez možnosti pohybu.

6. Čím myslíte, že byly případné obtíže způsobené?

Myslím, že Adélka má sklony k ADHD.

7. Jak se Adélce dařilo v občanské nauce a v anglickém jazyce?

K angličtině měla dcera pozitivní vztah už od malička a i paní učitelka byla ochotná tolerovat její výkyvy, navíc forma výuky byla pro dceru mnohem atraktivnější než v občance, kde museli celou hodinu sedět a poslouchat výklad.

8. Jaké známky měla před rozvodem z anglického jazyka a z občanské výchovy?

Z angličtiny měla Adélka jedničku a z občanky trojku.

Situace v rodině během a po rozvodu

1. Můžete mi prosím popsat rodinu po rozvodu?

Máme střídavou péči, kdy dcera bydlí v jednom domě, navštěvuje stále stejnou školu i zájmové aktivity a my se s bývalým manželem po týdnu střídáme.

2. Jak se změnilo klima během rozvodu?

Myslím, že se oba opravdu snažíme. Adélce zůstali oba fungující rodiče a další nežádoucí faktory se snažíme maximálně eliminovat.

3. Kolik let bylo dítěti v době rozvodu?

13 let.

4. Můžete mi popsat, jak Adélka reagovala na rozvod?

Byla smutná, ale vše jsme ji společně vysvětlili. Stále si ale myslí, že bychom se mohli časem usmířit a vrátit se k sobě.

5. Změnil se určitým způsobem vztah dítěte k matce nebo otci?

Nemyslím si.

6. Můžete mi prosím říct, kdo po rozvodu trávil s dítětem více času?

Myslím si, že oba trávíme s Adélkou přibližně stejné množství času.

7. Popište prosím, jakým způsobem jste trávili čas s dítětem po rozvodu?

V podstatě stejně, akorát bez přítomnosti druhého rodiče.

8. Řekla byste, že se po rozvodu změnila vaše finanční situace?

Určitě ano, každý si platíme své bydlení, auto a celkově střídavou péčí vzrostly náklady. Takže nyní se naše finanční situace zhoršila. Neřekla bych ovšem, že to má velký dopad na Adélku, té se snažíme dát vše, co měla před rozvodem.

Situace ve škole po rozvodu

1. Informovali jste o probíhajícím rozvodu školu dítěte?

Ano.

2. Koho jste informovali a jakým způsobem?

Třídní učitelku, telefonicky.

3. Jakými opatřeními reagovala škola na nastalou situaci?

Neuvědomuji si, že by škola zareagovala nějakým opatřením.

4. Byla vám ze strany nabídnuta pomoc např. školního psychologa?

Ne.

5. Jak se dařilo Adélce po rozvodu ve škole?

Dost podobně jako před rozvodem, navíc se zlepšila v občance, protože dostala jinou paní učitelku.

6. Jaké známky měla Adélka po rozvodu z anglického jazyka a občanské výchovy.

Z angličtiny pořád jedničku a z občanky se zlepšila na dvojku.

7. Popište mi prosím, jak bylo dítě hodnoceno svými učiteli po rozvodu?

Myslím, že jsme žádnou změnu nezaznamenali.

8. Co Adélce šlo ve škole?

Především předměty, kde se střídají aktivity a není nutnost celou hodinu sedět a poslouchat výklad.

9. Co jí činilo obtíže?

Nevybavuji si žádné obtíže, které by se nedaly zvládnout. Pouze jsou oblíbené a neoblíbené předměty, takže v oblíbených má lepší známky než v ostatních.

Příloha B: rozhovor - rodina Jizerových

Situace v rodině před rozvodem

1. Můžete mi prosím popsat svoji rodinu před rozvodem např. počet členů, zázemí, atmosféra rodiny?

S manželem máme dvě dcery, nyní jsou ve věku šestnáct a dvanáct let. Společně jsme obývali čtyřpokojový byt v panelovém domě. Měli jsme společné auto a oddělené účty. Atmosféra doma byla pár let před rozchodem víceméně napjatá.

2. Můžu se vás zeptat, jak jste měli rozdělené role v domácnosti a domácí práce?

Domácí práce, krom ryze mužských, takže uklízení, vaření, nakupování jsem měla na starosti já. Vedoucí úlohu ve vztahu asi také.

3. Popište mi prosím, jaký byl před rozvodem vztah dítěte k matce a otci?

Vztah dětí před i po rozvodu je k nám oběma dobrý. V době rodičovské dovolené, na které jsem byla já, preferovaly manžela, což je myslím běžné, pokud děti otce vidí méně. A protože jsou to dcery, tatínek je vždycky trochu idealizovaný. Za matkou se běhá pouze při pocitech hladu, nevyřešeného školního úkolu nebo bolesti jakéhokoliv druhu.

4. Můžete mi prosím říct, kdo trávil s dítětem více času?

Jak už jsem zmínila, společně trávený čas se měnil dle našeho pracovního vytížení. V době rodičovské dovolené jsem to byla jednoznačně já, kdo s dětmi byl dvacet čtyři hodin denně, manžel musel vydělat peníze za nás oba. Po mém nástupu do práce se naše role trochu vyrovnaly.

5. Můžete mi prosím popsat, jakým způsobem jste trávili čas s dítětem?

Klasicky. Přes týden je často nereálné trávit čas společně. Máme kroužky, domácí povinnosti, školní úkoly a kamarády dětí. To všechno nám zabere většinu času. O víkendu manžel s dětmi navštěvoval své rodiče, já měla den pro sebe. Společným dnem byla neděle, kdy jsme byli pohromadě celý den. Společný oběd, procházka nebo výlet, večere.

6. Jak byste popsala vaši finanční situaci před rozvodem?

Ucházející. V době rodičovské dovolené rodinu zabezpečoval manžel. Po mém návratu do práce jsem byla výkonnější já a to byl možná základ rozchodu.

Situace ve škole před rozvodem

1. Jaký byl vztah dítěte ke škole?

Obě dcery chodily do školy moc rády.

2. Popište, domácí přípravu do školy před rozvodem?

Příprava do školy se rovnala domácím úkolům a občas zopakování nejasného učiva například z matematiky nebo z angličtiny. To jsem s oběma dcerami dělala já.

3. Řekněte mi prosím, jak byla dcera Kateřina hodnocena svými učiteli před rozvodem?

Normálně. Tedy, asi standardně, podle jejich schopností.

4. Chodila do školy ráda?

Ano.

5. Co jí ve škole šlo a co jí činilo obtíže?

Občas byly nějaké nesrovnalosti v matematice, ale nic vážného.

6. Čím myslíte, že byly případné obtíže způsobené?

Asi nesoustředěností, větším zájmem o kamarády, nevím.

7. Jak se jí dařilo v občanské nauce a v anglickém jazyce?

Občanskou výchovu měla jen starší dcera, předmět ji bavil. Angličtinu mají obě od první třídy a mladší dcera měla trochu štěstí na učitele, takže z ní má i lepší známky.

8. Jaké známky měla dcera před rozvodem z anglického jazyka a z občanské výchovy?

Jedničky, dvojky

Situace v rodině během a po rozvodu

1. Můžete mi prosím popsat rodinu po rozvodu?

Bylo to smutné, rodina se rozpadla, manžel se odstěhoval k rodičům, snažili jsme se nic nerozebírat před holkami, ale občas jsme se nevyhnuli ironii a ony nebyly už tak malé, aby to nerozeznaly. Byly asi našťvané.

2. Jak se změnilo klima během rozvodu?

Doma bez manžela bylo klidnější. Poslední měsíce byly opravdu nepříjemné, tak se to uvolnilo.

3. Kolik let bylo dceři v době rozvodu?

13 let.

4. Můžete mi popsat, jak reagovala na rozvod?

Holky cítily, že to není v pořádku už dlouho. Hlavně starší dcera. Střídala se lítost s našťvaností.

5. Změnil se určitým způsobem vztah dcery k matce nebo otci?

Doufám, že ne. Snažili jsme se. Je to teď zase trochu, jako bych byla na rodičovské dovolené. Manžela se nemůžou dočkat a nesmí se o něm říct křivé slovo.

6. Můžete mi prosím říct, kdo po rozvodu trávil s dcerou více času?

Vzhledem k tomu, že dcery mám ve výhradní péči a manžel si je bere jednou za čtrnáct dní na víkend, tak já.

7. Popište prosím, jakým způsobem jste trávili čas s dítětem po rozvodu?

Společně bohužel skoro vůbec. To nešlo a zatím ani moc nejde. Program si vytváříme s dětmi každý svůj

8. Řekla byste, že se po rozvodu změnila vaše finanční situace?

Je to o trochu horší, ale vzhledem k tomu, že mám dobrou práci, nepociťujeme žádnou změnu.

Situace ve škole po rozvodu

1. Informovali jste o probíhajícím rozvodu školu dítěte?

Ano, museli jsme v rámci soudního sporu.

2. Koho jste informovali a jakým způsobem?

Přišla jsem do školy a promluvila si s třídní učitelkou o změnách, které u nás nastaly, a řešily jsme spolu možné potíže.

3. Jakými opatřeními reagovala škola na nastalou situaci?

Žádná opatření se mi nevybavují. Paní učitelka projevila účast, nabídla pomocnou ruku v případě problémů a dala mi kontakt na psychologa, nebo výchovného poradce, už přesně nevím. Také jsme se domluvily, že zavolá, pokud by problémy nastaly ve škole.

4. Jak se dařilo dceři po rozvodu ve škole?

Úplně jsme nezaznamenali žádné větší výkyvy. Spíš byl problém v domácí přípravě.

5. Jaké známky měla po rozvodu z anglického jazyka a občanské výchovy.

Občanskou výchovu měla jen starší dcera, předmět ji bavil, myslím, že to byly spíše jedničky. Angličtinu mají obě od první třídy a mladší dcera měla trochu štěstí na učitele, takže z ní má i lepší známky.

6. Popište mi prosím, jak byla hodnocena svými učiteli po rozvodu?

U známkování jsem si nepovšimla žádné změny, spíše v chování byli, myslím, trochu shovívavější.

7. Co jí ve škole šlo?

Katka je šikovná, nemá s ničím žádné větší problémy.

8. Co jí ve škole činilo obtíže?

Po rozvodu nechtěla dcera navštěvovat školní klub a kroužky. Nemyslím, že proto, aby se vyhýbala spolužákům, ale protože je babičky vyzvedávaly a zahrnovaly je pozorností.

Příloha C: rozhovor - rodina Smědavových

Situace v rodině před rozvodem

1. Můžete mi prosím popsat svoji rodinu před rozvodem např. počet členů, zázemí, atmosféra rodiny?

Počet členů tři, matka, dcera, manžel. Atmosféra v rodině dobrá.

2. Můžu se vás zeptat, jak jste měli rozdělené role v rodině a domácí práce?

Domácí práce jsme v rodině plnili společně, ale nejvíce toho bylo na mě.

3. Popište mi prosím, jaký byl před rozvodem vztah dítěte k matce a otci?

Dítě mělo před rozvodem dobrý vztah s oběma rodiči.

4. Můžete mi prosím říct, kdo trávil s dítětem více času?

Volný čas s dítětem jsme trávili oba stejně, jak matka, tak otec.

5. Můžete mi prosím popsat, jakým způsobem jste trávili čas s dítětem?

Ve volném čase jsme doma hráli různé hry, chodili jsme ven na procházky, na výlety do lesa do kina atd.

6. Jak byste popsala vaši finanční situaci před rozvodem?

Naše finanční situace byla, dá se říci dobrá, nepociťovali jsme nějaké nedostatky.

Situace ve škole před rozvodem

1. Jaký byl vztah dítěte ke škole?

Maruška chodila do školy ráda, neměla s tím problémy.

2. Popište, domácí přípravu do školy před rozvodem?

Denně se připravovala do školy a my jsme jí pomáhali a dělali dohled.

3. Řekněte mi prosím, jak byla hodnocena svými učiteli před rozvodem?

Dcera se učila dobře, dokonce byla ve třetí třídě navržena na výběrovou školu, ale nakonec jsme jí tam nedali.

4. Chodila Marie do školy ráda?

Do školy chodila dcera ráda a s učením neměla problémy.

5. Co jí ve škole šlo a co jí činilo obtíže?

Moc jí nešli matematiky, fyzika, jinak nebyl snad problém.

6. Čím myslíte, že byly případné obtíže způsobené?

Mírné potíže měla potom ve vyšší třídě s matematikou, což bylo způsobeno zřejmě horší logickým myšlením.

7. Jak jí dařilo v občanské nauce a v anglickém jazyce?

Angličtina a občanská nauka jí šly dobře.

8. Jaké známky měla Marie před rozvodem z anglického jazyka a z občanské výchovy?

Známky byly dobré. Jedničky, dvojky a občas nějaká trojka.

Situace v rodině během a po rozvodu

1. Můžete mi prosím popsat rodinu po rozvodu?

Po rozvodu se manžel odstěhoval a já jsem zůstala v původním bytě s dcerou, kterou jsem měla ve své péči.

2. Jak se změnilo klima během rozvodu?

Snažili jsme se o to, aby klima během rozvodu bylo přijatelné, ale ne vždy se to dařilo

3. Kolik let jí bylo v době rozvodu?

Naší dceři bylo 12 let

4. Můžete mi popsat, jak reagovala na rozvod?

Dcera byla z našeho rozvodu velmi smutná a často plakala.

5. Změnil se určitým způsobem vztah dcery k matce nebo otci?

Vztah k oběma rodičům však zůstal stejný, měla nás ráda oba dva.

6. Můžete mi prosím říct, kdo po rozvodu trávil s dcerou více času?

Více času jsem trávila s dcerou já, bylo to daný situací, otec si jí bral každý druhý víkend.

7. Popište prosím, jakým způsobem jste trávili čas s Marií po rozvodu?

Volný čas jsme trávily různě - kultura-kino, divadlo, výlety, procházky dcera chodila do pěveckého kroužku, ke koním, jezdila na letní tábory a společně jsme jezdili na dovolenou.

8. Řekla byste, že se po rozvodu změnila vaše finanční situace?

Finanční situace se velmi změnila, zhoršila, brala jsem na ní alimenty, ale jinak jsem si ještě musela najít druhé zaměstnání.

Situace ve škole po rozvodu

1. Informovali jste o probíhajícím rozvodu školu dítěte?

Třídní učitelku jsem osobně informovala, ale její reakce byla děsivá. Několikrát dceři před celou třídou řekla, že jestli si myslí, že se rodiče rozvádějí, že se nemusí učit, že je na omylu, myslím, že to byla zlá a neprofesionální paní učitelka.

2. Byla vám ze strany nabídnuta pomoc např. školního psychologa?

U školního psychologa jsem nebyla, stačila mně zkušenost s paní učitelkou.

3. Jak se dařilo dceři po rozvodu ve škole?

Jinak ve škole dcera dál prospívala, řekla bych dobře.

4. Jaké známky měla po rozvodu z anglického jazyka a občanské výchovy.

Známky se nijak výrazně nezměnily. Předměty v celku zvládala stejně, nepozorovali jsme nějaké velké změny.

Příloha D: rozhovor - rodina Oldřichových

Situace v rodině před rozvodem

1. Můžete mi prosím popsat svoji rodinu před rozvodem např. počet členů, zázemí, atmosféra rodiny?

V naší rodině jsme tři, já, bývalý manžel a syn. Atmosféra byla před rozvodem celkem dobrá. Bydleli jsme v menším bytě v paneláku.

2. Jak máte v rodině rozdělené role a domácí práce?

Domácí práce byly všechny na mně. Všechno jsem dělala sama. Často jsem z toho byla otrávená, bylo toho na mě hodně.

3. Popište mi prosím, jaký byl před rozvodem vztah dítěte k matce a otci?

Řekla bych, že vztah k otci i matce byl dobrý.

4. Můžete mi prosím říct, kdo trávil s dítětem více času?

Já. Většinu času jsem s Michalem trávila já.

5. Můžete mi prosím popsat, jakým způsobem jste trávili čas s dítětem?

Byli jsme se synem většinu času, chodili jsme na procházky, četli si, povídali. Otec měl své vlastní zájmy a s Michalem moc času netrávil.

6. Jak byste popsala vaši finanční situaci před rozvodem?

Špatná. Před rozvodem byla situace špatná. Peníze stačily jen na to nejnnutnější, z části to bylo tím, že hodně peněz padlo na drahé zájmy otce.

Situace ve škole před rozvodem

1. Jaký byl vztah dítěte ke škole?

Michal měl školu vždycky rád. Takže velmi dobrý vztah.

2. Popište, domácí přípravu do školy před rozvodem?

Klasická. Dělali jsme domácí úkoly, probírali to, co ve škole nepochopil, ale to nebylo moc časté.

3. Řekněte mi prosím, jak byl syn hodnocen svými učiteli před rozvodem?

Výborně, neměl žádné problémy.

4. Co mu ve škole šlo a co mu činilo obtíže?

V předmětech neměl žádné problémy. Jediné, co bylo, tak, že občas měl problém se ode mě odloučit. Ráno mě nechtěl opustit, ale ne proto, že by se netěšil do školy.

5. Čím myslíte, že byly případné obtíže způsobené?

Chováním otce. Už před rozvodem neměl k Michalovi nejlepší vztah. Byl chladný a dost přísný. Michal viděl, že jeho otec se k němu, ani ke mně nechová, tak jak by měl a nejspíš měl o mě strach.

6. Jak se Michalovi dařilo v občanské nauce a v anglickém jazyce?

Dobře, v obou předmětech měl vždy dobré známky.

7. Jaké známky měl před rozvodem z anglického jazyka a z občanské výchovy?

Anglický jazyk i občanka za jedna.

Situace v rodině během a po rozvodu

1. Můžete mi prosím popsat rodinu po rozvodu?

Bylo to strašné. Byla jsem manželkou pronásledována.

2. Jak se změnilo klima během rozvodu?

Strašně. Atmosféra byla příšerná.

3. Kolik let bylo dítěti v době rozvodu?

11 let.

4. Můžete mi popsat, jak syn reagoval na rozvod?

Reagoval dobře. Myslím, že byl rád, otec mu nechyběl.

5. Změnil se určitým způsobem vztah dítěte k matce nebo otci?

Změnil se vztah k otci. Báł se ho a nechtěl ho vídat.

6. Můžete mi prosím říct, kdo po rozvodu trávil se synem více času?

Matka.

7. Popište prosím, jakým způsobem jste trávili čas s dítětem po rozvodu?

Společně jsme trávili téměř veškerý čas spolu, podobně jako před rozvodem.

8. Řekla byste, že se po rozvodu změnila vaše finanční situace?

Ano, změnila se k lepšímu. Nemuseli jsme dotovat otcovi rozmary.

Situace ve škole po rozvodu

1. Informovali jste o probíhající rozvodu školu dítěte?

Ano.

2. Koho jste informovali a jakým způsobem?

Všechno věděli od tchýně, a ne, že by šlo vždycky o správné informace, ale neměla jsem sílu to řešit.

3. Jakými opatřeními reagovala škola na nastalou situaci?

Nevybavuji si nějaká opatření.

4. Byla vám ze strany školy nabídnuta pomoc např. školního psychologa?

Nebyla.

5. Jak se dařilo Michalovi po rozvodu ve škole?

Báječně, pořád se učil velmi dobře.

6. Jaké známky měl po rozvodu z anglického jazyka a občanské výchovy.

Z obou předmětů měl jedničky.

7. Popište mi prosím, jak byl hodnocen svými učiteli po rozvodu?

Velice dobře, dobré chování a vyznamenání.

Příloha E: rozhovor - rodina Harachových

Situace v rodině před rozvodem

1. Můžete mi prosím popsat svoji rodinu před rozvodem např. počet členů, zázemí, atmosféra rodiny?

Jsmě já, dvě dcery a bývalý manžel. Bydleli jsme v menším rodinném domě.

Atmosféra byla střídavá, než začaly velké problémy, které vyvrcholily rozvodem, tak bych řekla, že jsme byli klasická rodina, bylo nám fajn.

2. Můžete mi prosím popsat, jak jste měli v rodině rozdělené role a domácí práce?

Většinu domácích prací jsem obstarávala já. Manžel dělal občasné opravy a podobně.

3. Popište mi prosím, jaký byl před rozvodem vztah dítěte k matce a otci?

Vztah k nám oběma byl velice dobrý a bez problémů.

4. Můžete mi prosím říct, kdo trávil s dítětem více času?

Rozhodně já.

5. Můžete mi prosím popsat, jakým způsobem jste trávili čas s dítětem?

Tak nějak klasicky - hraním, povídáním, vycházkami.

6. Jak byste popsala vaši finanční situaci před rozvodem?

Naše situace byla velmi dobrá.

Situace ve škole před rozvodem

1. Jaký byl vztah dcery ke škole?

Vztah mladší dcery ke škole byl pozitivní, měla samé jedničky.

2. Popište, domácí přípravu do školy před rozvodem?

Dcera byla samostatná, občas jsem jí něco zkontrolovala, podepsala, ale tašku si chystala sama.

3. Řekněte mi prosím, jak byla dcera hodnocena svými učiteli před rozvodem?

Jako úspěšné. Učitelé ji vždy chválili.

4. Chodila do školy ráda?

Ano, těšila se do školy.

5. Co jí šlo ve škole a co jí činilo obtíže?

Nevím, nepamatuji se, myslím, že téměř nic.

6. Jak se dceři dařilo v občanské nauce a v anglickém jazyce?

Dobře, v obou předmětech jedničky.

Situace v rodině během a po rozvodu

1. Můžete mi prosím popsat rodinu po rozvodu?

Moc se mi o tom nechce mluvit. Nechci se k tomu vracet. Děti zůstaly se mnou. K otci jezdily na víkendy. Já jsem si po roce našla nového přítele a myslím, že to funguje a s holkami vychází dobře.

2. Jak se změnilo klima během rozvodu?

Velmi a k horšímu. Holky byly smutné. Mezi námi byla samozřejmě špatná atmosféra, buď jsme spolu nemluvili, nebo se hádali.

3. Kolik let bylo dceři v době rozvodu?

Mladší dceři 13, starší 18 let.

4. Můžete mi popsat, jak reagovala na rozvod?

Obě dcery brečely, byly z toho hodně smutné asi i zmatené. Obě holky přestaly většinu času trávit doma, chodily spát ke kamarádkám nebo na návštěvy k babičkám.

5. Změnil se určitým způsobem vztah dítěte k matce nebo otci?

Myslím, že ne.

6. Můžete mi prosím říct, kdo po rozvodu trávil s dítětem více času?

Já.

7. Popište prosím, jakým způsobem jste trávili čas s dcerou po rozvodu?

Jak už jsem řekla, holky měli své vlastní zájmy. Navíc starší dcera byla dospělá. Ale i mladší měla své zájmy, koníčky. Potom, co se situace trochu uklidnila, jsme trávili čas podobně jako před rozvodem.

8. Řekla byste, že se po rozvodu změnila vaše finanční situace?

Ano, k horšímu.

Situace ve škole po rozvodu

1. Informovali jste o probíhajícím rozvodu školu dítěte?

Neinformovali.

2. Jak se dařilo dítěti po rozvodu ve škole?

Stejně jako předtím.

3. Jaké známky měla dcera po rozvodu z anglického jazyka a občanské výchovy.

Jedničky.

Příloha F: rozhovor - rodina Kristiánových

Situace v rodině před rozvodem

1. Můžete mi prosím popsat svoji rodinu před rozvodem např. počet členů, zázemí, atmosféra rodiny?
čtyři členové, já, muž, dcera a syn. Zázemí dobré, bydleli jsme ve dvojdomku společně s mými rodiči, každý jsme měli své auto. Atmosféra v rodině byla dobrá. Ne, že bychom se nikdy nehádali, ale celkově jsme se měli dobře.
2. Můžete mi prosím říct, jak jste měli v rodině rozdělené role a domácí práce?
Já jsem dělala obecné domácí práce jako praní, uklízení a muž vařil a dělal mužské práce, třeba jako práce kolem aut, sekání zahrady.
3. Popište mi prosím, jaký byl před rozvodem vztah dítěte k matce a otci?
K oběma kladný vztah.
4. Můžete mi prosím říct, kdo trávil s dítětem více času?
S dětmi jsem víc času trávila já, asi jako ve většině rodin.
5. Můžete mi prosím popsat, jakým způsobem jste trávili čas s dítětem?
Společně jsme podnikali výlety, hráli různé sporty. Děti měly také své kroužky, na které pravidelně chodily.
6. Jak byste popsala vaši finanční situaci před rozvodem?
Jako uspokojující. Vždycky jsme vyšli a dětem jsme mohli dopřát i něco navíc.

Situace ve škole před rozvodem

1. Jaký byl vztah syna ke škole?
Jeho vztah ke škole byl záporný.
2. Popište, domácí přípravu do školy před rozvodem?
Hlavně v psaní úkolů a přípravě na další den.
3. Řekněte mi prosím, jak byl syn hodnocen svými učiteli před rozvodem?
Průměrně. Patřil mezi průměrné žáky. Jedničky, dvojky, trojky.

4. Chodil syn do školy rád?

Jak kdy. Záleželo to na známkách, které dostával, na aktivitách. Ale nikdy to nebylo tak, že by dělal scény, že tam nechce, to zase ne.

5. Co mu šlo a co mu činilo obtíže?

Obtíže měl Honza v češtině. Ostatní předměty vcelku bez výrazných problémů.

6. Čím myslíte, že byly případné obtíže způsobené?

Poruchou soustředění.

7. Jaké známky měl Honza před rozvodem z anglického jazyka a z občanské výchovy?

Z anglického jazyka dvojku, z občanky taky.

Situace v rodině během a po rozvodu

1. Můžete mi prosím popsat rodinu po rozvodu?

Rozvod proběhl dohodou. Po rozvodu jsem já s dětmi zůstala v domě a otec dětí se přestěhoval.

2. Jak se změnilo klima během rozvodu?

Řekla bych, že beze změny.

3. Kolik let bylo dítěti v době rozvodu?

Honzovi 15 let. Aleně 18 let.

4. Můžete mi popsat, jak syn reagoval na rozvod?

Špatně. Byl hodně naštvaný. Stávalo se, že s námi vůbec nemluvil nebo se s námi naopak hádal, dělal scény. Taky se hodně se změnil jejich vztah k otci. Negativně.

5. Můžete mi prosím říct, kdo po rozvodu trávil se synem více času?

Já.

6. Popište prosím, jakým způsobem jste trávili čas s Honzou po rozvodu?

Čas jsme trávili stejně jako předtím akorát bez otce.

7. Řekla byste, že se po rozvodu změnila vaše finanční situace?

Ano k horšímu. Musela jsem víc počítat a rozmýšlet, co se koupí a co ne.

Situace ve škole po rozvodu

1. Informovali jste o probíhajícím rozvodu školu dítěte?

Ano informovali.

2. Koho jste informovali a jakým způsobem?

Mluvila jsem o tom s třídní učitelkou.

3. Jakými opatřeními reagovala škola na nastalou situaci?

Myslím, že žádná.

4. Byla vám ze strany nabídnuta pomoc např. školního psychologa?

Ne.

5. Jak se dařilo synovi po rozvodu ve škole?

Jeho prospěch se zhoršil. Myslím, že se nemohl úplně soustředit, takže pozornost ve škole byla ještě horší než předtím. Do toho jsme doma často řešili jeho nálady, takže nebyl čas na domácí přípravu. Často nepřinesl do školy domácí úkoly a to mu asi taky mohlo zhoršit prospěch.

6. Jaké známky měl po rozvodu z anglického jazyka a občanské výchovy.

Z anglického jazyka trojka, z občanky taky trojka.

7. Popište mi prosím, jak byl Honza hodnocen svými učiteli po rozvodu?

Kromě toho prospěchu stejně jako před rozvodem.

8. Co Honzovi ve škole šlo?

Manuální zručnost a sport.

9. Co mu naopak činilo obtíže?

Stále měl problémy v češtině a navíc se zhoršil v matematice.

Příloha G: Rozhovor - rodina Hřebínkových

Situace v rodině před rozvodem

1. Můžete mi prosím popsat svoji rodinu před rozvodem např. počet členů, zázemí, atmosféra rodiny?

Naši rodinu tvořili tři členi, měli jsme rodinný dům na okraji města a atmosféra v rodině byla normální.

2. Mohla byste mi prosím popsat, co myslíte normální atmosférou?

Že u nás byla klidná atmosféra, příliš jsme se nehádali, neříkám, že nikdy, ale snažili jsme se hledat kompromis a nehádat se před dcerou.

3. Mohla byste mi popsat, jak jste měli v rodině rozdělené role a domácí práce?

Domácí práce jsem vykonávala převážně já, muž se staral o zajištění rodiny, na starost měl mytí nádobí, jelikož já mám ekzém a vozil dceru do školy a na kroužky. Dcera pomáhala s vynášením koše, uklízela si pokojíček a dělala jiné drobné domácí práce.

4. Popište mi prosím, jaký byl před rozvodem vztah dítěte k matce a otci?

Vztah byl k otci i matce kladný.

5. Popsala byste mi prosím, co pro vás znamená kladný vztah?

Dcera nás měla a má ráda. Povídali jsme si spolu, chodila k nám pro rady, pomazlit se. Myslím, že se mnou má jako holka bližší vztah, ale to neznamená, že by tátu neměla ráda, mají spolu odlišný vztah, tak nějak k němu vzhlíží, neřeší s ním úplně intimnosti.

6. Můžete mi prosím říct, kdo trávil s dítětem více času?

Více času jsem s Anetkou trávila já. Muž byl hodně času v práci, takže byl s dcerou spíš o víkendech.

7. Můžete mi prosím popsat, jakým způsobem jste trávili čas s dítětem?

Jak už jsem řekla, povídali jsme si, dělali jsme domácí úkoly, chodili jsme na procházky nebo nakoupit. V létě jsme jako rodina jezdili na dovolený k moři, v zimě muž s dcerou chodili na lyže nebo na bruslení.

8. Jak byste popsali svou finanční situaci před rozvodem?

Uspokojivá.

9. Popište mi prosím blíže, co si pod tímto pojmem představujete?

Situace byla taková, že jsme se nemuseli příliš omezovat. Měli jsme dům, samozřejmě na hypotéku, ale nestávalo se, že by byl problém ji splácet. Já i bývalý muž vlastníme auto, mohli jsme jezdit na dovolené, takže asi tak.

Situace ve škole před rozvodem

1. Jaký byl vztah dítěte ke škole před rozvodem?

Anetka měla ke škole kladný vztah, chodila tam ráda a pořád se do školy těší.

2. Popište mi prosím domácí přípravu do školy před rozvodem?

Denně jsme dělali domácí úkoly, občas Anetka přišla s něčím, s čím potřebovala pomoci, nejčastěji to bylo s českým jazykem.

3. Řekněte mi prosím, jak bylo dítě hodnoceno svými učiteli před rozvodem?

Dcera byla hodnocena dobře, měla hlavně jedničky a dvojky, kromě českého jazyka, z toho měla trojku. Má ale diagnostikovanou dyslexii a dysortografii, takže je to pochopitelné a netlačili jsme na ní, aby měla samé jedničky.

4. Chodilo dítě do školy rádo?

Ano

5. Povězte mi prosím, co Anetce šlo a co jí činilo obtíže?

Jak jsem řekla, problémy měla v češtině z uvedených důvodů, také ji samozřejmě čeština nebavila, protože pro ni byla obtížná. Občas měla horší známku z angličtiny, ale nakonec na vysvědčení dvojku.

6. Jak se dítěti dařilo v občanské nauce a v anglickém jazyce?

Občanská nauka ji velmi bavila, měli mladého učitele a byl pro ni asi zábavný, takže z té měla dobré známky, jedničky. Angličtina byla o trochu horší. Ne, že by ji nebavila, ale horší známky měla z psaných testů, ústním zkoušením si to pak vylepšovala.

Situace v rodině během a po rozvodu

1. Můžete mi prosím popsat rodinu po rozvodu?

Po rozvodu máme střídavou péči. Anetka je jeden týden u mě a druhý u táty. Myslím, že teď už jsme si na to celkem zvykli, i když to není ideální a Anetka si občas stěžuje.

2. Vím, že je to nepříjemné, ale můžete mi prosím popsat, jak se změnilo klima během rozvodu?

Změnilo se hodně, byla u nás hodně špatná atmosféra.

3. Můžete mi prosím, ještě říct proč u vás byla špatná atmosféra a jak to vypadalo?

Rozváděli jsme se, protože bývalý manžel si našel novou partnerku, nemyslím si, že to byl jediný důvod, ale v té době sem to brala jako velkou křivdu. Byla sem naštvaná, křičela jsem na něj i před Anetkou. Hodně jsem taky brečela, byla sem lítostivá. Někdy sem byla nepříjemná i na dceru, i když nic tak hrozného neudělala, pak mi to bylo líto a omlouvala jsem se jí.

4. Kolik let bylo dítěti v době rozvodu?

Čtrnáct let.

5. Můžete mi popsat, jak dítě reagovalo na rozvod?

Byla z toho hodně špatná. Myslím, že to bylo i ve špatnou dobu, rozváděli jsme se, když byla v pubertě, měla problémy sama se sebou a my jí je ještě přidělávali, svými hádkami a já svými náladami. Byla naštvaná, dělala naschvály.

6. Změnil se určitým způsobem vztah dítěte k matce nebo otci?

Myslím, že teď už jsme zase jako před rozvodem. Ale dlouho po rozvodu si ode mě držela odstup, nesvěřovala se mi, neřešili jsme spolu problémy jako předtím. Dozvídala jsem se od své matky, že Anetka chodila za ní. K otci nemůžu říct, nevím.

7. Můžete mi prosím říct, kdo po rozvodu trávil s dítětem více času?

Myslím, že to bylo dost vyrovnané.

8. Popište prosím co nejdetailněji, jakým způsobem jste trávili čas s dítětem po rozvodu?

No hned po rozvodu jsme spolu moc čas netrávili, Anetka spíš chodila ke kamarádkám, za babičkami. Takže jsme tak doma řešili jen každodenní chod, řekla mi, co bylo ve škole, když bylo potřeba, pomohla jsem jí s úkoly a odvezla, kam potřebovala. Časem, když jsem se trochu srovnala, jsme si zase začali víc povídat, chodit na výlety nebo společně nakupovat.

9. Řekli byste, že se po rozvodu změnila vaše finanční situace?

Ano, situace se zhoršila.

10. Můžete mi prosím popsat, jak konkrétně, v čem se to projevilo?

My s Anetkou jsme zůstali v domě, který s bývalým manželem platíme oba. Auto mi také zůstalo, takže spíš už nemůžeme tak často na dovolenou, ale není to, že bychom se celý rok nikam nepodívali. Taky už tolik neutracím za oblečení nebo kosmetiku.

Situace ve škole po rozvodu

1. Informovali jste o probíhajícím rozvodu školu dítěte?

Ano, třídní učitelku.

2. Jakým způsobem jste ji informovali?

Zašla jsem do školy a promluvila si s učitelkou o naší situaci. Byla moc milá.

3. Jakými opatřeními reagovala škola na nastalou situaci?

Paní učitelka nám slíbila, že si Anetky bude víc všímat, kdyby u ní nastaly nějaké změny, aby se to mohlo řešit. Domluvily jsme se, že budeme v užším kontaktu. Myslím, že jí dávala lehké úlevy, omlouvala ji nějaké zapomínání a podobně.

4. Byla vám ze strany nabídnuta pomoc např. školního psychologa?

Ne, a myslím, že ve škole ani nemají školního psychologa.

5. Jak se dařilo Anetce ve škole po rozvodu?

Ve škole neproběhly žádné změny v prospěchu, až mě to překvapilo, čekala jsem, že tak jak se chová doma, se bude chovat i ve škole, třeba vzdorovitě, ale nikdo si nestěžoval.

6. Jaké známky mělo dítě po rozvodu z anglického jazyka a občanské výchovy?

Stejně jako před rozvodem.

7. Popište mi prosím, jak bylo dítě hodnoceno svými učiteli po rozvodu?

Jak už jsem řekla, nikdo si nestěžoval a prospěch měla stejný.

8. Co Anetce šlo?

Bavily a šly jí výchovy, především výtvarná výchova. Ale i v ostatních předmětech měla dobré známky.

9. Co jí naopak činilo obtíže?

Český jazyk.

Příloha H: Rodina Černých

Situace v rodině před rozvodem

1. Můžete mi prosím popsat svoji rodinu před rozvodem např. počet členů, zázemí, atmosféra rodiny?

V naší rodině jsme byli tři členové, já, dcera Eliška a její otec. Žili jsme v dostatečně velkém panelákovém bytě, máme dobré vztahy s širší rodinou, často se scházíme, slavíme dohromady narozeniny a svátky, pomáháme si.

2. Jak jste měli rozdělené role v rodině a domácí práce?

Oba jsme pracující rodiče, oba jsme pracovali před rozvodem i nyní. Já jsem měla starost o děti a chod domácnosti a otec dcery se staral o jídlo a vaření a dělal práce na zahradě.

3. Popište mi prosím, jaký byl před rozvodem vztah dítěte k matce a otci?

Vztah dcery k nám oběma byl vždycky velmi dobrý.

4. Můžete to prosím více rozvést?

No, dcera nás má oba ráda, rádi jsme společně, podnikáme různé aktivity. Ke každému má trochu jiný vztah, tak jak je to u holek asi obvyklé, mě se spíše svěřuje, povídáme si a s otcem byla větší zábava.

5. Můžete mi prosím říct, kdo trávil s dítětem více času?

Více času jsem s dítětem trávila já. Otec podnikal a tak chodil z práce pozdě domů.

6. Můžete mi prosím popsat, jakým způsobem jste trávili čas s dítětem?

Přes týden hlavně učením a po škole jsme dělaly domácí úkoly. Vozila jsem dceru na její koníčky. A o víkendu to jsme většinou jeli někam na výlet, třeba na hrady.

7. Jak byste popsali svou finanční situaci před rozvodem?

Řekla bych, že byla středně dobrá, naše rodina nijak nestrádala. Nežili jsme ale ani v luxusu.

Situace ve škole před rozvodem

1. Jaký byl vztah dcery ke škole?

Dcera se do školy těšila, chodila do školy ráda a učení zvládala bez problémů. Po základní škole se dostala na gymnázium.

2. Popište mi prosím domácí přípravu do školy před rozvodem?

Naše dcera byla samostatná, k domácí přípravě jsme ji nemuseli nutit, bylo to dáno možná i tím, že byla ještě v nižších ročnících základní školy. Na gymnáziu už to tak slavné nebylo.

3. Řekněte mi prosím, jak byla dcera hodnocena svými učiteli před rozvodem?

Eliška byla povětšinou hodnocena jako vzorný žák. Neměli jsme s ní problémy, učitelé ji na třídních schůzkách chválili. Neměla výchovné problémy ani v učení.

4. Co jí šlo a co jí činilo obtíže?

Nikdy nevynikala v matematice a naopak jí nedělaly problémy humanitní předměty a jazyky. To platilo po celé její studium.

5. Čím myslíte, že byly případné obtíže způsobené?

Na matematiku Eliška prostě neměla pravděpodobně hlavu.

6. Jak se Elišce dařilo v občanské nauce a v anglickém jazyce?

V občanské nauce neměla nikdy problémy, ta jí šla. V angličtině bylo ze začátku potřeba doučování na dohnání a pochopení látky.

7. Jaké známky měla dcera před rozvodem z anglického jazyka a z občanské výchovy?

Z obou předmětů měla povětšinou jedničky a dvojky.

Situace v rodině během a po rozvodu

1. Můžete mi prosím popsat rodinu po rozvodu?

Rodina po rozvodu měla zpočátku tři členy, zanedlouho přibyl další, protože jsem si našla nového muže a měli jsme dceru.

2. Omlouvám se za intimní otázkou, ale byl nový partner příčinou rozvodu?

Ne to určitě ne. Seznámili jsme se až po rozvodu. Takže rozhodně nebyl příčinou rozvodu, spíš bych řekla, že jsme si s bývalým mužem nerozuměli, je to smutný, ale myslím, že kdybych neotěhotněla, tak jsme se tenkrát ani nebrali.

3. Jak se změnilo klima během rozvodu?

Z naší strany byla snaha, aby rozvod proběhl co neklidněji a dcera nebyla do sporů vůbec zatažena. Myslím, že se nám to podařilo, nikdy mi dcera nevyčítala tu dobu během rozvodu, ani jsem to na ní nepozorovala.

4. Kolik let bylo dítěti v době rozvodu?

Bylo jí tak dvanáct let.

5. Můžete mi popsat, jak dítě reagovalo na rozvod?

Reakce dcery nebyla nijak bouřlivá, Eliška je klidný a přemýšlivý človíček. Musela si zvyknout na nové prostředí, ale s novou částí rodiny vycházela velmi dobře a byla ráda, že má mladší sestřičku.

6. Může se vás prosím zeptat, co myslíte tím novým prostředím?

Přestěhovali jsme se k mému současnému muži, takže si zvykala na nový byt, nové okolí, ale zůstali jsme ve stejném městě, školu neměnila, takže si zvykla docela rychle.

7. Změnil se určitým způsobem vztah dítěte k matce nebo otci?

Ke mně jako k matce se vztah nezměnil. K otci byl ten vztah jiný a to hlavně protože její dítě nevidělo tak často. Ale i tak měli spolu hezký vztah, bez problémů.

8. Můžete mi prosím říct, kdo po rozvodu trávil s dítětem více času?

Jak jsem řekla, se mnou byla Eliška častěji.

9. Popište prosím, jakým způsobem jste trávili čas s dítětem po rozvodu?

Podobně jako před rozvodem. Společnými domácími pracemi, učením.

10. Řekli byste, že se po rozvodu změnila vaše finanční situace?

Ne neřekla bych. Nijak zvlášť.

Situace ve škole po rozvodu

1. Informovali jste o probíhajícím rozvodu školu dítěte?

Ne, nepřišlo mi to důležité nebo nutné. Možná kdyby nastaly nějaké komplikace nebo by se Eliška zhoršila ve škole, tak bych to řešila, ale takhle nebyl důvod.

2. Jak se dařilo dítěti po rozvodu ve škole?

Situace ve škole se nezměnila, dcera si nadále plnila své povinnosti, měla dobrý prospěch a pozdější problémy byly spojené spíš s nastupující pubertou než s naším rozvodem.

3. Jaké známky mělo dítě po rozvodu z anglického jazyka a občanské výchovy?

Z občanky jedničky, z angličtiny myslím, že dvojky, později možná trojky, ale nevím, jestli to nebylo až na gymnáziu.

4. Popište mi prosím, jak bylo dítě hodnoceno svými učiteli po rozvodu?

Stále byla považována za vzorného žáka. Měla dobré známky, učitelé ji chválili.

5. Co jí šlo?

Humanitní předměty, jazyky

6. Co jí činilo obtíže?

Matematika a přibýly ještě problémy s fyzikou.